

[Erdélyi Magyar Adatbank]

AZ IDEGEN CSILLAG
IRA ALDRIDGE REGÉNYES ÉLETE

1. fejezet

AZ AFRIKAI FEHÉR VARÁZSLÓ

A hold duzzadt, sárga tömlője mint egy óriási emlő csüngött le a trópusi égről. Az erdő felől koronként magányos vadállat hangja bődült, de csak a csendesség lett nagyobb tőle.

A király kör alakú kunyhójában a primitív ember mély álmát aludta. Friss, sűrű fű fedte a bambuszrudakból egyberótt kúpos tetőt, és a vékony réseken keresztül fény szivárgott. A délnyugatnak néző ajtónyíláson át valahonnan, nagyon messziről érkező szél be-belegyintett.

Pihent a hatalmas.

Király volt, és szépeket álmodott. Faháncs kötényű asszonyairól és testes barmairól. Lőporos szarujáról, faragott lándzsájáról, nagydobjáról és három húrú gitárjáról.

Magasra csúszott a nap, amikor nyújtózott egyet és megébredt. Sátorának őrei köszöntötték, és harsányan tamtamoztak a domboldalon. Felült, összeverte a tenyerét. Egyik ágyasa, fején gyapot turbánnal, kemény, kiugró mellei között réz amulettel, kőkorsót nyújtott át neki, amelynek fehér nedvét szűnni nem tudó mohósággal az utolsó cseppig kiitta. Azután megveregette a leány lapos tomporát és nevetett. A másik visszanevetett.

Még egyszer kinyújtotta hosszú lábait, amelyekkel az idős kor ellenére is mint valami gólyalábakkal járkált dágványos birodalmában. Végigjártatta szemét a tetőn, a marhabőr takarók hézagai között önelégülten pillantott meg egy molyette, sáfrányszínű kabátot és egy ugyancsak megviselt allonge-parókát, királyi méltóságának újabb díszzeit, majd megrázkódott, mintha az éjszákát akarta volna lerázni magáról, és kezébe fogta hat láb hosszú botját, elindult a falu felé.

Most, amikor ment, látszott rajta az idő. Arca ráncos volt, fogai helyett fekete gyökerek. Útközben találkozott egyik menyével.

– Hogy van az apád?

– Jól.

– Hát az anyád?

- Jól.
- Hát a tyúkod?
- Jól.
- Hát a kutyád?
- Jól.
- Hát az urad? Az én fiam?

– Jól. Ő is lenn van a folyónál a többiekkel. A halat szedik.

Az ő fiai. Vannak vagy hatan. Mind harcosok, javasál férfiak. Dárdáik biztosak a kezükben, nyílvevesszőik kész halál az erdő vadjaira. Csak a legkisebb legényke rí ki a sorból. Izmai ennek is helyesek, de nem él velük, pihenteti őket. Jobban inyére van belebámulni a tűzbe, hason fekve kísérni a felhők játékát, vagy ögyelegni a vén varázslók körül, hallgatni papolásukat. De ezt a csöndes ifjút a király mind között a leginkább kedveli.

A királyfiak lármásan rázzák hallal telt gyékénykosaraikat a térdig érő vörös fűben. Zsákmányuk tudatában csúfolkodnak az öccsei, aki csak ül, és unottan vakarja az üres hálót.

– Héj, hó, Doseita – ripakodnak rá diadalmasan. Éles kaparásza a torkukat, s bíborvörös vállaikon, a víz fodrozatán, a parti vadfügefák lombjain új fényeket gyűjt ki egyszerre a nap.

Doseita – ékes mandingo nyelven annyi, hogy anyámaszszony katonája.

– Héj, hó, Doseita – mondja a király is. – Nem szégyelled magadat?

Inkább biztat, mint korhol. Érti ezt a süvölvény, csillogtatja is derűsen, magabízóan mind a harminckét fogát. Atyja fűröszi tekintete sugárzásában, és osztályoz a lelke: mégis te ülsz a helyemre, ha majd...

Nem azért, amiért a legkisebb, hanem mert éppen őreá ütött. Elég volt már a hódításokból, határvillongásokból, vérrel-bajjal járó fenekedésekből. Vad harcokra vezetni népét más törzsek ellen – sohasem. Mennyivel méltóságosabb napszálltaig törvényt ülni nyíllövésnyire fejedelmi kunyhójától, a bantagon, és míg ajkán a megfellebbezhetetlen igazmondás, előkelően forgathatja melléje sarló alakú görbe kardját, azután táncokra adhat jelt, avagy trafikálhat, csereberélhet földjére vetődő, tisztos fehérbőrűekkel. Kisded fia is éppen így. Ez nem fog akként országolani, hogy kihúzzák alóla a háborúság örve alatt a hegyeket és vizeket.

– Jöszte mellém – int a szemével neki, de úgy, mintha feddené, a többiek miatt. Leült egy tisztásra, megtörli orrát a keze fején, merthogy egy nagy dongó pontosan a cimpákra merészkedett. Aztán int, hogy csak dolgozzanak tovább.

Az időt itt nem mérik, hanem halásszák. Megmérhetetlen víz mélyéből emelik ki, abból a nagy titokzatosságból, amelynek legfőbb tulajdonsága, hogy kifogyhatatlan, mérhetetlen s nem lehet annyit elvenni belőle, hogy még több ne maradjon utána. Akár estig is játszodozhatnak a halakkal, a király meg ül, nézi őket, avagy lábujjait mozgatja szórakozásból. De íme a sátorok irányából integetett a fekete nép, egy gyorslábú pedig rohant is már jelteni: fehér ember a láthatáron!

Ez már beszéd. Mintha óriási kígyó tekerőzött volna hirtelesen a bokájuk köré, egyszerre felugrottak. A fehér ember... Őfelsége jelentősége teljes tudatában méltósággal elegyes arckifejezést öltött, és parancsot adott, hogy a „karavánt” vezessék a bantangra. Elindult, botját vállmagasságban tartva. Fiai utána iparkodtak. Dobolt az egész falu. Még a fűszálak is hegyezték fülüket a lelkes dobolásra. A majmok, megzavarva nyugalomban, ijedten ugráltak a fákon.

A király előbb sátrába ment, hogy díszet öltönn magára. Homloka fölé rézholdat, fülcimpáiba rézkarikákat, fejére az allongeparókát, és egész testét frissiben végigdörzsöltette a vörös festékfa lisztjével. Amikor mindez megvolt, mint egy palástot magára kanyarította a sáfrányszínű kabátot. Hadd legyen ő is olyan, mint azok, akik hordották valaha: erős és legyőzhetetlen!

Az idegen már ott állingált a nádemelvényen, körülveve bámezszködő tömegetől. Valóban csak néhány zsákkal és sátorlappal megrakott öszvéren érkezett, egy bennszülött szolga kíséretében, aki a mandingók törzséhez tartozott. Az idegen szikár, kiszáradt, sasorrú öreg volt, fehér, durva szakálla leért gyoicsingéig, amely a nyakát és mellének egy részét szabadon hagyta.

A király csendre intette népét, és az idegenhez fordult:

– Honnan jöttél?

A mandingo szolga tolmácsolta: nyugat felől.

– Vajon egyedül?

– Egyes-egyedül.

Kis csend.

– Mit hoztál nekünk? – kérdezte a király gyerekes kíváncsisággal, és máris elindult az öszvér felé, hogy saját felséges kezével nyissa meg az egyik batyut. De vajmi keveset talált benne, ami szívét gyönyörködtette volna. A fehér aggastyán szelíden megérintette kezével és mosolygott.

– Istent hoztam el nektek.

A király szétterpesztette lábát, és abba az irányba fordult, ahol a mandingo szolga állott:

– Mit mond urad?

– Az Istent hozta el nektek.

A király csalódottan simította végig rézgombjait. A népség is elégedetlenkedett, és már akadtak egyesek, akik fenyegetőleg ütögették a földet lándzsájuk hegyével. Egyik királyfi káromkodott, türelmetlen zajongását átvették a többiek. Az aggastyán tisztában volt a fenyegető hangok értelmével, de változatlanul nyugodtan viselkedett.

– Vezess a betegeidhez – mondotta, és ő maga is jelekkel parkodott megértetni szavait.

A király tépelődött, ingerülten vakargatta az orrát. Visszacsengtek fülében a sokszor hallott és most újra megismétlődésre várt szavak: Afrika gyermeke, jöjj közelebb hozzám, ne félj tőlem! Nézd, sőt hoztam neked, hogy megizesítsd lisztpépedet, üveggyöngyöt, hogy füledbe aggasd, whiskyt, hogy megismerd az istenek italát... Milyen keveset akarok én tőled... Aranypor, viasz, fehér elefántcsont. És fekete elefántcsont... Minek az nektek? De én egy világot adok érte cserébe...

És ez a tökfilkó csak annyit tud hebegni: Isten.

Intett neki, hogy kövesse. Pár száz lépésnyire egy tisztáson fekvő kunyhóhoz vezette, ahova négykézláb kellett bemászniok. Itt egy fiatal harcos nyöszörgött, összetört csontokkal. A missziós atya – mert az volt – óvatosan megfogta a beteget a fejénél, szolgálja a lábánál emelte fel. Kihozták a gyékényre a sátor elé. Az idegen figyelmesen vizsgálgatta a törések helyét. Szolgálja ezalatt a kötést hozta és az orvosságos faládkát. Az aggastyán felgyűrte inge ujját, és munkához látott. – Mire az újhald ki-süt – mondotta –, talpon lesz.

A király most saját sátrának egyikébe vezette. Itt egy vén-asszony hánykolódott magas lázban, és sárga tajték gyüremlett repedezett ajka szélén. A fehér ember végigsimított homlokán. A mellére kötözött zacskóból port szedett elő, ujjai hegye közé illesztette, óvatosan szétnyitotta a nő ajkát, és elmorzsolgatta vele.

– Újhaldkor ez együtt fogja veletek imádni a Mindenhatót!

Biztonsága és erélye lefegyverezte a bennszülötteket, akik csodálkozva óbégáltak.

Egyszerre többen taszigálták egymást, hogy betegségekkel az idegen elé jussanak.

A király azonban elkergette őket.

– Tehát nálunk maradsz?

Az idegen körülnézett. Egyenletesen tüzelt a nap, és vakító fehér fénnel öntötte végig a kalyibák tetejét. Fahangok és dobok tompa ütemei lüktettek.

– Itt maradok.

Páter Eusebius hosszú hónapok óta itt van a Kokoro folyónál, ahol az sebes sodrással omlik bele a Szenegálba.

Meddig marad itt? Nem tudja. Kinyomozhatatlan erők vezetnek idáig. Isteni sugallat fogja megadni a jelt, amikor ismét indulnia kell. Vajon sikerül-e néhány jó lelket beterejni az Úr karavánjába?

Így morfondírozott, és a távoli tűzrakások felől a leszálló alkonyatban zűrös hangszerszámok lármája bukdácsolt felé. Szeme, amely megtanult tájékozódni a homályban, sötét mozgást is megfigyelhetett. A bennszülöttek meztelen testüket táncra lendítették, oly könnyedén, ahogyan egy madár szökdecsel az ágak között... És ha megmentem őket? – szorult a szerzetes torkába a kétség. – Megmenthetem-e? Nem állatok-e ezek a fura szabású teremtmények, állatok, amikor hajbókolnak fétisük előtt, csámcsogva zabálják a favajas kókuszt, és a letaposott fűvön, a sziszegő kígyófejek fölött szeretkeznek?

De máris rázengett bensejének kis harangja.

Az állatoknak talán nincs lelkük?

Aztán látja maga előtt Doseitát, az álmodozó szemű fiút. Figyelmes, átható pillantását már akkor magán érezte, amikor az első napon hozzálátott a betegek gyógyításához. Azóta is az ifjú mindig a nyomában volt, melléje szegődött, leste szavait. Egyik sem értett a másik nyelvén. De a fehér atya beszélt, az ifjú karját cirógatta, a másik lóbálta a kezét, nevetett magas torokhangon. Amikor a misszionárius felemelkedett, az ifjú követte őt, elkísérte szállásáig, megvárta, amíg elcsendesedik, és csak azután lopódzott ki a sátorból. Kiszámíthatatlan volt e ragaszkodás. Talán azért húzott hozzá, mert ő is rögvest a pártfogásába vette. Doseita hűsége az értelmes állat hűségére emlékeztette. Ezen sokat gondolkodott. Később, amikor szavaik is voltak egymáshoz, a fehér atya az Innocentius nevet adta neki, és az ifjú úgy örült a névnek, mint üvegyöngyöknek, színes csecsebecséknek.

Majd beállott az esős évszak, megszűkült a világ.

Ez a lázrohamok évadja, és a bennszülöttek is sokat szenvedtek. Nappal fojtogató volt a hőség, éjjel mennydörgött az ég, és üvöltöztek a sakálok.

A lélek ilyenkor megtelt sötét indulatokkal. Páter Eusebius is csak most fogta fel Afrika misztériumát.

Innocentius gyakran menekült hozzá: félt. Azelőtt sohasem félt.

A fehér aggastyán Jézusról beszélt neki, s Innocentius megnyugodott.

Egyszer egy primitív, fekete fából faragott torz szobrocskát hozott neki. Jézus – mondotta. Eusebius az égre nézett.

A pogány istenség, akinek kegyeit fehér tyúk-, kígyófej- és gyümölcsáldozattal kérték ki a javasok, már nem volt az a szörnyű és félelmetes hatalom. Helyét az ifjú lelkében felváltotta egy emberibb isten, tele szívjósággal, megbocsátással.

– Tévedtem, atyám – mondotta egy ízben az ifjú –, az Isten nem olyan, mint amilyennek én faragtam.

– Hát milyen?

– Olyan, amilyen te vagy, atyám.

Eusebius megütődött.

– Az Isten nem hasonlít senkihez. Az Isten sem fehér, sem fekete. Nincs színe, megfoghatatlan.

Az ifjú nem értette. Eusebius megsimogatta a haját.

– Most már érted?

– Értem.

S azon a napon, amikor végre kitisztult az idő, és hosszú, csodálatos nyár következett, Eusebius megkeresztelte a király fiát.

Daniel Aldridge – ezt a nevet adta neki a keresztségben, egy New Orleans-i korán elhunyt minisztráns gyerek után, akit nagyon szeretett.

Szólottak a dobok lelkesen, zajongva, mert ezúttal nagy karaván érkezett.

A király sietve öltötte magára méltóságának összes jeleit. Eusebius kunyhója előtt haladt el, megmutatta magát neki, azután sürgette, hogy lépjen ő is az idegenek elé.

– Legjobban szeretnék nem ott lenni – mondotta Eusebius elborulva. – Nem szeretem őket.

A király kétségbeesett fintort vágott.

– De azért természetesen veled megyek – tette hozzá megnyugtatólag.

A karaván Gambiából jött, és a Niger felső folyása irányába tartott. Lehetek vagy százötvenen a vásárolt rabszolgákkal együtt. A karaván vezetője egy vörös, viharedzett, himlőhelyes, alacsony ember volt, kapzsiság, erőszakosság és arcátlanság ajka körül, és ha mosolyogni próbált, e vonások még jobban kiütözköztek.

Amikor a vezető megpillantotta Eusebiust, aki a nádemelvénytől pár lépésnyire állott a király fiával, fanyar megilletődést erőltetve arcára, hozzáietett, kezét csókolt neki. Azután angolul üdvözölte, és hogylétéről érdeklődött. Eusebius átható tekintete azonban visszariasztotta.

– Úgy látom karavánodról, hogy rabszolgákat jöttél ide vásárolni.

A vezető kenetesen vigyorgott:

– Igen, fekete elefántcsontot, ha nincs ellene kifogásod, szentatyám.

– Mindent el fogok követni, hogy egyetlen embert se hurcolj el erről a helyről.

A vezető vállat vont, a király elé lépett, meghajolt. Intett szolgálóinak, akik átadták neki az ajándékokat: messzelátót, kicsinyítő és torzító tükröket, tubákos szelencét, papírlegyezőket, gyertyákat. Majd egy zsákot nyitott meg, és arany cémára felfűzött üvegyöngyöket adott mindenkinek.

A király arca felragyogott, a tömeg öröme határtalanná vált.

– És még sok mindent hoztunk neked, király – folytatta a karavánvezető, rámutatva a megnyitlan iszákokra. – Ez mind a tiéd, ha segítségünkre leszel, hogy egyet-mást megvásárolhassunk...

Megnyitott egy hordó rumot is, és az első, színültig teli ólomkupát ördögi arccal átnyújtotta a királynak. Eusebius azonban odahajolt a királyhoz, és komoly hangon szólott:

– Ne igyál.

A király nyugtalanul emelte tekintetét hol Eusebiusra, hol a karavánvezetőre. A tömegből méltatlankodás, sőt fenyegetőzés morajlott fel, s a királynak úgy tetszett, hogy túlon túl sok az, amit a fehér varázsló követel. Felemelte a botját, de Daniel védő tartással a bot elé állott, és a király ökle lehanyatlott...

A vörös sunyin pislogott:

– Holnap is beszélhetünk. A hordót mindenesetre itt hagyjuk nektek.

A tömeg helyeselt, és a király haragja is lelohadt. Amikor kíséretével elvonult, még rendelkezett, hogy az emberek segítsenek az idegeneknek a sátorverésben...

Amikor a nap leszállt, Eusebius tanítványát a sáto tábor felé vezette. A jövevények úgy nekigyürköztek a munkának, mintha soha többé nem akarnának elmenni. A sátrak végében harminc-nyegen egymáshoz kötözött rabszolga sínylődött.

Eusebius egy domboldalról odamutatott:

– Ezek itt – mondotta – néhány rongyért megvásárolják és elhurcolják testvéreidet. Ha apád nem adja oda nekik, erőszakkal és fegyverrel viszik el. Menj hozzá, és mondd meg neki: apám, királyom, légy résen! A harcosok pedig vigyázzanak, és ne részegedjenek le. Itt az ellenség!

Az ifjú megborzadt, és elindult, hogy apjával beszélhessen. Odaát a tisztáson már lobogtak a lángok, és a rumos hordót csapra verték.

Sötét éjjel volt, amikor elnémult a tamtam. A rőzselángok még parázslottak egy darabig, aztán elhamvadtak. A rumtól lerészegedett férfiak és nők mint megannyi élettelen tuskó terültek el a földön.

A király részegen aludt sátrában, és legkisebb fia nem merte lehúyni szemét. Egyszerre sziszegő hangot hallott. Felült. Ez a hang emlékeztette őt a nyílvesző röptére. Ovatosan a kunyhó nyílásához csúszott, jobbáiban szorongatva dárdáját. Vad, gyűlölködő szempárral találta magát szemben. Dárdájával feléje sújtott, mire az árnyék eltűnt. Most puskalövés hallatszott. Eusebius atya kezében volt a fegyver, ő sütötte el.

A két kunyhó, a királyé és a misszionáriusé szemben voltak egymással. Eusebius füstölgő fegyverével, amelyet sohasem használt, és amelynek létezéséről rajta kívül senki sem tudott, a király kunyhója felé rohant. Ismeretlen leshelyről újabb nyílvesző suhogott el a füle mellett, de Eusebius sértetlenül elért a király kunyhója elé, ahol a király fia állt meredten, kezében hajításra kész dárdájával.

– Fiam! Daniel! Innocentius! – suttogta a fiú közelében.

A dárda tompán leereszkedett.

– Atyám! Eusebius!

– Egy nyílveszőt hajítottak be a kunyhómba.

– Atyám kunyhójába is egy nyílvesző merészkedett.

– Költsd fel apádat!

Daniel visszament a kunyhóba, és rázta atyját. Nem mozdult. Vállára emelte és kihozta.

– Látod, fiam, a rum...

Nem volt sok vesztegetni való idejük, mert lassan csúszó lépések nesztét hallották. Egy, kettő, hárman is jöttek.

– Be az erdőbe – parancsolta Eusebius, és felkapva vállaikra a tehetetlen királyt, rohanni kezdtek. Az erdő elnyelte őket, s az üldözés abbamaradt.

Egy Afrika belsejéből visszatérő expedíciós karaván találta meg őket, és magával vitte a tenger mellé, St. Louisba. De ott mindhármuknak nagy gondot okozott, hogy mi fog történni ezután.

A két feketének mi keresnivalója is lehet kiragadva szülőföldjükről ebben az idegen városban? Akárhogy is latolgatják, hárman együtt nem maradhatnak. Így született meg egy álmatlan éjszaka után Eusebiusban az elhatározás, hogy hajóra ülteti tanítványát, és elküldi Amerikába. Az ifjú menjen New Orleans-ba, keresse fel Leonard atyát, erősödjek meg lelkiemben, és azután hirdesse odaszakadt testvérei között az ígét... Ez, ez lesz a legjobb. Majd kiállítat számára egy szabadságlevelet. Daniel Aldridge keresztyény, ki merné rátenni a kezét? ... Mind-

[Erdélyi Magyar Adatbank]

ezt el lehet intézni itt is, St. Louisban. Majd beszél a hajó kapitányával is...

Az öreg néger elkezdett keservesen jajgatni. Hát vele mi lesz?

– Velem maradsz emberséges szeretetben.

Az apa azonban ragaszkodott a fiához, fiú az apjához.

– Hát menjetek akkor mind a ketten!

St. Louisban Eusebius megszerezte a felszabadító okmányt, elintézte az útra kész hajó kapitányával, hogy vegye fel barátait, és bánjék velük emberségesen, mint keresztény ember a kereszténnyel. Csak amikor már mindent rendbe hozott, pótolta újra elvesztett holmijait, orvosságos ládikáját, és gondolatban már újra Afrika belsejében érezte magát.

2. fejezet

KITÉPETT SARJAK

A kapitánynak, bizonyos Bilderdijknek, egy bozontos szemöldökű, szüntelenül pipázó hollandusnak tökéletesen mindegy volt, hogy mit szállítanak a hajóján. Legyen hát, ezúttal rabszolgákat, akiket majd Virginiában, Louisianában, Floridában, a Mississippiviidéken a gyapjú-, rizs-, dohány- és cukornád ültetvényeken fognak széjjelszórni. Nem érdekli, megfizették... De akkor már dühösen tette egyik agyaráról a másikra fapipáját, amikor a szállítmány tulajdonosa, a hírhedt Jim Barrie félrevonta, és bizalmasan azt indítványozta, hogy tépjék el Eusebius négereinek okmányait, sorozzák be őket a többi rabszolgaközé, és Orleansban osztozkodjanak az árukon.

– Soha, ilyen gazságot soha – sistergett a kapitány. – Amit én egyszer megígértem, állom is. Szégyellje magát!

Jim Barrie fumigálóan dűnyögte:

– Sorsukat úgysem kerülhetik el. Majd ha megérkeznek, s éhesen csatangolnak, korog a gyomruk, ők maguk adják el magukat...

– Az már az ő dolguk – vonogatta vállát a kapitány, és otthagya.

A hajó pedig repült egyik világrészből a másikba, a csodálatos tengeren, a mozgás határtalan lehetőségével. De a rabszolgák mindabból, amit tenger és hajó egymásnak jelentenek, csak a víztömegek tompa nyögését hallották. Odafent a vizeken, talán kék, veres és sárga színekből, csodálatos tűzijáték gyulladt ki, virgonc delfinek ugrálnak, és millió vízcseppben nézegeti magát kacéran a fény, de ők erről nem vesznek tudomást. Csak a vihart tudják, ha tépi börtönük deszkáit, és a nagy hajókorpusz ringatásával löki, pofozza az ő alvilági bölcsőiket is.

Vajon ki törődött azzal, hogy e páriáknak, akik most saját szennyükben rothadnak, egymást fertőzik, és irigylik azt, aki már kidőlt soraikból, még pár héttel ezelőtt minden pórúsát áthevítette és beragyogta a korlátlan nagy szabadság? Kinek jutott eszébe, hogy e sötét gomoly odalenn, amelyről nem tudni, hogy

meddig trágya és meddig ember, ártatlan boldogságban táncolt fétisei előtt, a gyermeki lélek naiv kardalaival énekelte meg a szerelmet, istent, napot és a csillagokat?

Danielt és apját eddig még megkímélte a sors testvéreinek nyomorúságától. Ők a kapitány jóvoltából felmerészkedhettek a tisztára mosott hátsó fedélzetre, ahol hordók, ládák, óriási vastag vontatókötelek feküdtek, jöhettek, mehettek a legénységi osztály tájékán, ahol a szűk kabinokban két sorban egymás felett horkoltak a matrózok, vagy a felső sorban ülők vidáman lógatták lefelé lábukat az ágyról, bekukucskálhattak a szakács kamrájába, ahol állandóan gőzölgött a finom forró feketekávé vagy pecsenye, sőt húsvétkor szabad volt az első fedélzetre is felmenniük, ahol rögtönzött istentiszteleten zsoltárt énekelhettek. Illetve csak Daniel fújta lelkesen a zsoltárt, mert az öreg király nem jutott még többre szájának szapora mozgásánál.

Mialatt Daniel odafenn sürgött-forgott, a kiérdemesült törzsfőnök tétlenül guggolt a ketrecek előtt és a foglyok hosszan elnyújtott panaszait hallgatta. Nem értett a nyelvükön, mert mindenféle törzs gyermekei voltak ott. Alacsony növésű, eszes földművelő bongók, vad és teljesen meztelen dzsurok, emberevő nyam-nyamok, pöttömnyi akkák, börtöneikben is kedélyes szerék – asszonyaik orrcimpájában még a hazulról hozott megáporodott fű –, keskeny szemvágású busmanok, világosabb színű fulbék, korcsalábú pigmeusok és óriás testű szudániak, keskeny arcú káfirok, saharai tuaregek, berber nők is, nyakgyöngyökkel és végül az övével rokon törzsek származékai. Ezek az óriási szemek, nagy fehér golyójukkal, nedves fogsorok, amelyek eltünetedeztek, hogy újra felcsillanjanak, a szinte foszforreszkáló körmök és enyhébb színezetű talpak és tenyerek valószínűleg világítottak és táncoltak a sötétben. Fény egyedül a lejártnál volt valamicske, beljebb, a koporsóknak szánt fülkék homályában szinte eloszolni látszottak a testek, és alig voltak sejtethők a rikító sárgára festett ketrecek körvonalai.

Az egyhangú napok, sőt hetek múltak, Daniel közben nagy előhaladást tett az olvasásban, és ebben segítségére volt egy mulatt matróz, akinek hálából fekvőhelyét rendben tartotta, és ritka ügyességgel megvarrta, összefoldozta elszakadt gúnyáit. Most már ott tartott, hogy kezdte megérteni a testamentumnak szavait, nagy vesződséggel kisillabizálta, és ilyenkor szenvedélyesen felszökött megszokott helyéről, amely ott volt a hajó farában, az egymás fölé tornyozott hordók és ládák mögött. Megrázta apját, és sebesen hadaró beszéddel magyarázni kezdett neki, amit az öreg reménytelen érdeklődéssel hallgatott. Mint a gyermek, inkább a váltakozó hangokra, a beszéd patakzó menetére, mintsem a szavak pontos értelmére figyelt. Pedig szere-

tett volna ő is többet tudni, lépést haladni a fiával. De hiába, voltak fogalmak, amelyek többszöri ismétlés dacára sem mentek fejébe, és ilyenkor ujjával dühösen nyomkodta a homlokát, hogy talán ily módon tud valamit beszorítani a makacs csontfal mögé ebből a számára annyira valószínűtlen értelemkörből.

A hajóút vége felé az öreg is megváltozott. Hovatovább ő is alkalmazkodott a helyzethez, és abbahagyva a lomha üldögélést a hátsó fedélzet árukományai körül, kimustrált, rongyos, fordítva magára öltött matrónadrágban vágatni kezdett a ketrecek előtt, botjával egyengette vissza a merészen kinyújtott lábakat, fenyegetődzött, és szavalt, kihúzta magát, mintha most is a bantongon lenne, egyszóval játszotta az afrikai királyt.

Két hónapi út után megérkeztek New Orleansba.

Sokáig ténfergett a két kíváncsi arcú néger az idegen utcákon, a nyüzsgő fehér emberek között, amíg Daniel valakit meg mert szólítani. A missziót tudakolta.

– Hiszen az orrod előtt a templom, mellette a misszió, nincsen szemed?

Bekerültek egy szép tisztára sepert füves udvarra, a patióba, ahol egy sántikáló szerzetes elvette tőlük a levelet, leültette őket egy kőpadra, tál rizset, vizet, gyümölcsöt tett eléjük. Mialatt békésen ettek és ittak, virágok, fehér fénylő japonica, skarlátszínű geránium illatoztak körülöttük. Egyszerre harangszó csendült fel a kis templom tornyában, az a csodálatos kis csengő, amelyről Eusebius atya oly sokat mesélt a vadonban. Hát ez az? ... Daniel tisztességtudóan megtörölte a száját, amint ezt a matrózoktól látta a hajón, és egy mozdulattal, mintha mindent, amit a szeme megragadott, magához akart volna ölelni, elkiáltotta magát: Amerika!

De már jött Leonard atya, lassú léptekkel, a virágágyak mentén, mosolyogva, és oldalról figyelmesen megnézte őket.

Most ő ült le a kőpadra, a négerek felállottak. Megtámaszkodott a kötámlán. Még sohasem látott néger királyt. És íme, most itt áll előtte a vadak fejedelme.

– Apáddal nem tudom mitevő legyek – mondotta Daniel felé fordulva. Kereste a szavakat, mert spanyol volt az anyanyelve. – Néhány hétig itt segíthetne a cocinában. No jó, no jó...

Leonard nem volt szép ember, sőt határozottan csúnya volt, teljesen kopasz és zsíros fejű, fogai rosszul nőttek, alsó állkapcsa kinnebb volt, mint a felső, de ahogyan a tar fön settenkedett a nap, Daniel úgy találta, hogy még sohasem látott szebb embert, és senki zengzetesebben nem ejti ki a szavakat.

Boldog idők következtek. Daniel pár hét alatt megszokta és megszerette a missziót. Leonard atya mindennap órákat foglalkozott vele. Szabad idejében pedig Daniel kertészkedett, bevásárolni ment a városba. Kedves városka volt ez, félig francia, félig spanyol, zezzugos sikátorokkal, tömör vaskapukkal, vidám, nevető emberekkel. Délután Daniel a néger iskolába járt, ahol mindeféle tanult.

Ha az apjában is lett volna annyi fogékonyság... De az öreg nem tudott, sőt meg sem kísérelte beleszokni az új életkörülményekbe. Nem panaszkodott, hámozta a krumplit, sikálta a refektórium padlóját, fát aprított, és ha befejezte munkáját, órákig vakargatta az állát, és éjszakai álma nem volt többé egészséges és mély...

Két esztendő, és Daniel Aldridge már az ültetvényen van.

Mély folyó kavargott itt az iszapos partok között: a Mississippi. Amerre a szem ellát, cukornád és gyapot. A folyó mentén alacsony dombok, ömlik a napsugár, s énekelnek a niggerek.

Fred Alverston, az ültetvény gazdája New Orleansban járt, hogy rabszolgaállományát felfrissítse, és hogy egy színes prédikátorról gondoskodjék, mert a szelíd Thomast, aki hét éven keresztül pásztora volt a fekete nyájnak, egy szép napon halva találták kunyhójában. A misszióban Leonard atya Danielt ajánlotta neki.

Fred Alverston egy apró farmházat jelölt ki számára, és gondjaira bízta a fából összetakolt apró templomot.

Daniel két fajta fehér embert ismert. Az egyiket, aki üti, veri, elhasználja a négert, a másikat, aki kíméli, emberséges hozzá. Alverston bizonyára ez az ember. Hiszen kitűnik ez abból is, hogy törődik szolgálóinak lelki üdvösségével. Daniel egyszerű formák szerint gondolkodott. Még nem ment a fejébe, hogy Alverstonnak nem valami túlzásba vitt humanizmus, de a rabszolgatartó józan-sága és okossága diktálhatta, hogy hittel ajándékozza meg szolgálóit, és így szelídítőleg hatva erkölcsére, kibékítse őket helyzetükkel.

Az öreg király nem gondolt semmit, neki testi nehézségeket is okozott volna törni a fejét a tényekben rejlő ellentmondásokon vagy az ellentmondások feloldásán. A krumplihámozások és a klastrom kőpadlójának felmosása, a kertöntözés nap nap után ismétlődő egyhangú munkája után nagy változatosságot jelentett, hogy fekete testvérei között lehetett – kiváltságos helyzetben, mint odahaza. Úgyszólván a Kokoro melletti táj elevedett meg előtte.

Daniel buzgón énekelt a gyülekezetben, és a fehér turbános asszonyok, a kvadronok és más keveredett vérből származottak,

kezükben kis imakönyvvel áhitattal hallgatták az új prédikátort. Nem volt abban az értelemben lelkipásztor, ahogyan a katolikus dogma előírja, nem volt se katolikus, se anglikán, egyszerűen egy fekete előimádkozó, éppen olyan, amilyen Alverstonnak kellett.

A kis házat, melyben Daniel apjával lakott, futórózsa és begónia tette már messziről is idillikussá. Valami azonban hiányzott e házból. Ahogyan Daniel mindinkább beásta magát hivatalába, az apa és fiú között az érintkezés csak a legszükségesebbekre terjedt ki. Mintha ebben a házban is már két generáció törvénye uralkodott volna, az apának semmi köze sem volt azokhoz a dolgokhoz, amelyek a fiú világát betöltötték, és a fiú, homályos sejtésein keresztül, apjában már-már akadályát látta saját céljai kibontakozásának. De nem fért össze lelkével semmi harag, indulat vagy türelmetlenség. Apjával gyengéden bánt, mint egy gyermekkel, legfeljebb azt fájlalta, hogy vágyódása magányosan röpül.

Daniel részéről a maga meg nem oszthatóságának enyhe bánata abban a pillanatban megszűnt, amikor asszonyt vezetett a házba. Feleségét Leslie-nek hívták. Keresztény leány volt, vagy még helyesebben: őt is megkeresztelte a boldogult Thomas, aki nagy buzgalmában ugyancsak Istennek tetsző cselekedetet vélt keresztülvinni akkor, amikor egyre-másra öntötte a keresztvizet a fekete-bőrűekre.

Leslie még odaát született, családjával Sierra Leonéből hurcolták el kilenc évvel ezelőtt. Az anya a rabszolgahajón halt meg, a két bátyját Északra vitték. Leslie sohasem tudta meg, hogy mi történt velük.

Apja kocsis volt, kovács is egyben, sőt választott bírása az afrikaiaknak. Leslie az istállóban nőtt fel, együtt a csikókkal. Karsú termete volt, kissé aránytalan, de formás végtagokkal, egyenes járással, amelyet nem tudott megtörni a folytonos hajlás a mezőn, előreugró kemény mellekkel, nyakán az amulettel, amelyet még Afrikából hozott, karsú nyakkal és arányos fővel – a fejét mindig felszegve hordotta –, és tekintetében volt valami kihívó, akaratlanul is fölényes mosoly. Ez a mosoly teljesen betöltötte arcát, és nem hullott le róla akkor sem, amikor ismeretlen, titkos bánat gyötörte, mert már a csontokba évdött, és a száj, orr szögletét így formálta meg, nevetősnek.

A néger szfinx mosolya ez.

Amikor először lépte át a prédikátor küszöbét, ezzel a meghatározhatatlan, sőt nyugtalanító mosollyal, azonnal úgy viselkedett, mintha örök időktől fogva e hely lett volna számára kijelölve.

Furcsa teremtés volt, látszólag semmi sem hatotta meg. Már az esküvőjén is, amikor fehér ruhában, narancsvirág koszorúval

a haján az oltár elé lépett, és maga Leonard atya húzta a gyűrűt az ujjára – az örömapa, az exkirály is, fehér gyapjúkesztyűben, nem minden fensőség nélkül tartotta a menyegzői gyertyát a kezében –, egyenesen és keményen állott, és Leonardnak ugyancsak igyekeznie kellett, hogy a narancsvirág koszorúza dacos fej meghajoljon, és a feléje nyújtott pálmabort megízlelje.

Amikor az első gyermeke megszületett, egy jajszó nem hagyta el ajkát, úgy szült. A kalimpáló kisfiút Daniel diadalmasan tartotta az anya szeme elé. Leslie keresztülnézett rajta és mosolygott. Három nap múlva már künn dolgozott a mezőn, hátán a gyermeke... A nap tüzelt, a gyermek napszúrást kapott és meghalt. Leslie egyenesen állott akkor is, amikor csecsemőjét elföldelték. Azután még egy gyermeket szült, ezt Irának keresztelték...

Daniel nemegyszer igyekezett, hogy rájőjön e titokzatos mosoly forrására, de sohasem sikerült neki. Se jó, se rossz nem volt ez az asszony; olyan volt, mint az anyaföld: betöltötte rendeltetését. Leslie úgy tett, mintha semmit sem látott, semmit sem vett volna észre maga körül, és mégis mintha birtokában lett volna valami megmérhetetlen titoknak. Ő meglátta például, amit más senki, hogy apósa – mialatt Daniel összegyűjtve egy tisztáson híveit, Krisztus szenvedéseiről prédikált – megbújt hátul a pajták mögött, és marhatrágyából, kerek kövekből fétist rakott magának. Meglátta, és szót sem szólt. És az ősz törzsfőnök előtt sem volt titok, hogy ha valaki be tud pillantani az ő lelkébe, az csak Leslie lehet. De szót nem váltottak, gondolatokat nem cseréltek, jóformán idegenek maradtak egymásnak, mégis egymáshoz tartozandóságuk tudata rejtelmesen összekapcsolta őket.

Az évek gyorsan repültek, mint a növekvő sarj évei, mert tele voltak ezer és ezer eseménnyel. Daniel szemében különösen rövidnek tetszett az elszálló idő, mert nem élt benne: ő az evangéliumi betűk szellemében élt, Krisztus felé nőtt, közeledett, mint egy fa, amely az égbe kívánczik lombozatával.

Egy nap az történt, hogy nagyapa nyomtalanul eltűnt a házból. Nem jött haza késő estig, és nem került elő másnap sem. A környéken senki sem tudott róla. Alverston lovas emberekkel kerestette. Eredménytelenül. A kis Ira bömbölt, Danielt lelkiismeretfurdalások gyötörték. Csak Leslie mosolygott, sőt mintha vidámabb lett volna a bölcsődala mint máskor, mintha örült volna valaminek...

Végre három hét múlva hazavetődött az öreg.

– Miért mentél el, apám? – ostromolta Daniel szenvedélyesen.

Az öreg szóra sem méltatva fiát, odalépett a bölcsőhöz, s mintha mi sem történt volna, játszadozni kezdett unokájával. Utánozta az oroszlán ordítását, a harcosok csatakiáltását, a szent

kígyó sziszegését, s a varázslat ígét mormolta. Ira tapsolt a kezével, nagy fekete szeme kifényesedett a bölcsőben: még! Most egy régi bölcsődalt mormogott, amit Daniel azóta sem hallott, amióta elkerült Afrikából. Hát ezért bujdosott el az apja?... Felállott, melléhez, torkához kapott, mint akinek szörnyű melege van, és kiment. Leslie hosszasan nézett utána.

Kisvártatva visszatért a házba, Leslie már a frissen mosott ruhát teregette az udvaron, Ira dundi arccskával szendergett a bölcsőjében. Az aggastyán guggoló helyzetben ült a földön, éppen úgy, mint odahaza, amikor a jósök jövőelőléseit hallgatta. Daniel nem először látta így ülni, de sohasem tulajdonított neki fontosságot, most azonban egyszerre tisztába jött ezzel is.

– Apám – kezdte Daniel reménytelen hangon –, te vissza akarsz menni Afrikába?

A megszólított felnézett, olyan mozdulatot tett, amelyből a fehér ember nem lett volna okosabb, de Daniel ezt olvasta ki belőle: természetesen! Csodálkozol rajta? Hát itt van az én helyem?

Daniel leült, mohón az asztalon fekvő kis breviáriumra helyezte a tenyerét, hogy legalább ez legyen biztos. Majd csüggedten így szólt:

– Mert hogy te csak kóborolj vaktában, annak semmi értelme nincs.

Az öreg egyetlen ugrással kiegyenesedett:

– Jól tudod: király voltam, király akarok lenni. Ott – és újjával a bizonytalanba mutatott. – Mindig tudtad...

Daniel bólintott.

– Odahaza betegség pusztított – kezdte el Daniel, mintha mentegetőzni akart volna, hogy hát ő sem jár vakon a világban.

Az agg ráncos, megviselt arcán sunyi mosolygás jelentkezett.

– Tudom.

– A szomszédos törzsek betörték országunkba, és most az ő királyuk király a bantagon.

– Tudom.

– Hát mindent tudsz – sóhajtott Daniel reménytelenül.

Miért ne tudott volna? Csak Daniel találkozhatott egyik-másik törzsbeli atyafiával? Talán más nem tudhatja, hogy hajdani alattvalóit hajtották a minap Északra? Más nem foghatta fel a szállongó híreket, hogy milyen az élet odalenn, a két folyó ölekezésénél? Másnak talán nincs szeme és füle?

Milyen furcsa is, hogy ők ketten a hazai dolgokról sohasem beszélgettek maguk között.

– Most már látod – pihente ki magát az öreg egy mély lélegzetvétellel –, nekem vissza kell mennem.

Az exkirály egy hét múlva hajóra szállott. Egy fél év múlva Daniel hírt kapott, hogy az apja minden baj nélkül megérkezett St. Louisba. Ott csatlakozott egy safarihoz, mint málhahordozó. De hogy azután mi történt vele: eljutott-e országába, vagy valahol útközben pusztult el nyomorultan, sohasem lehetett megtudni...

Daniel sokat gondolt apjára, nem szűnt meg helyteleníteni elhatározását, vitatkozott vele a távolból – egy olyan emberrel, aki már talán nem is élt. Később, engedelmeskedve a feledés kiengesztelő törvényének, már élesebben látta maga előtt saját célját. Alverston eladta birtokát, és Északra költözött. Daniel maradhatott volna. De minden átmenet nélkül, mint aki úgy érzi, hogy máris sokáig pihentette erejét egy szűk körben, az északi ültetvénytulajdonosokhoz ajánlólevelet kért Alverstontól, és máról holnapra felcsapott vándorprédikátornak. Az ültetvény aprajagyja kísérte ki a bárkához, amellyel a Mississippin felfelé haladt, hogy új ültetvényeket érjen el, és új híveket szerezzen Krisztus országának. Egy helyen sem volt sokáig maradása. Ment tovább, immár azzal a magába idegzett afrikai nyugtalansággal, hogy a kontinens nagy, és végig kell járni. Leslie is, kezén a kis Irával, mindenhova követte. Teltek a hosszú hónapok, New York-Citybe jutott el. Sokáig itt sem akart időzni, de kénytelen volt, mert Leslie teherbe esett. Ez a vidék nagyon megtetszett neki. Nagy oratori sikerei voltak, zsoltáréneklését százan és százan hallgatták, nem rettenve vissza mérföldes járótaktól, hogy közelébe jussanak. Egy szép napon felkínálták a Regent Street-i Zion Chapel lelkipásztorságát, s Daniel azon vette észre magát, hogy szándéka ellenére végérvényesen New Yorkban maradt.

3. fejezet

IFJÚKOR

Abban a kis körben, amelyből az agg vad erővel tépte ki magát, mindinkább elfoglalta helyét a friss, fiatal hajtás, a négyéves Ira. És ha hozzászámítjuk, hogy Irának kis húgocskája, Rebecca is ott gögicsélt a bölcsőben, elmondhatjuk, hogy a kör bezárult.

Ira fő foglalkozása, hogy nőtt. És pedig hogy nőtt! A nap minden órájában ennek a sürgető kívánságának lett eleget. Nagy keze és lába volt, már így csírájában is magas termetű nagyapjára ütött.

Ira szerette a meséket.

Leslie mesélt neki. Az őserdőkről, ahonnan jöttek, a vadállatokról, az óriáskigyórol és a majmokról, a harcosok táncairól. Nagyapjáról, aki még a minap itt volt, és oly szépen tudta megmutatni, hogy csinál az oroszlán...

A gyermek belesimpaszkodik anyja nyakába, és tátott szájjal bámul arcába, amelyen ott csillog ennek az elmerült mesevilágnak a reflexe. Mintha Leslie valami öreg kút mélyéről vizet merített volna, megmosta volna benne arcát és a gyermek arcát is, és ez a nedvesség ragyogott volna rajta. Leslie nem tudott „szépen” mesélni, összefüggő történeteket mondani. Szaggatott, halk hangon csak képeket idézett fel, és a hézagokat kitöltötte szüntelen mosolygásával.

Bezzeg, amikor apa kezdett mesélni... Betette szemüvegét a biblia lapjai közé – a sok olvasástól meggyöngült a szeme, és az okuláré olyan jól illett hozzá –, magához intette Irát, aki egyikről a másikra nézett, választott. Leslie azt mondta: eredj hát apádhoz!

Daniel a térdére vette, és a gyermek makrancos, gubancos haját simogatta. Krisztusról mesélt neki, a kanaáni menyegzőről és más csodatételekről: Ádámról, Éváról, Jákobról és Ézsauról, aki egy tál lencséért eladta az üdvösségét. – Mi tulajdonképpen Ézsau gyermekei vagyunk – fordult magyarázólag Leslie felé –, fajtánk tőle vette eredetét. De Leslie-nek csak a mosolya mélyült

e szavaktól, és üres tekintettel nézett a mestergerendák irányába. Daniel színesen adta elő a történeteket, és ha elfogta a mesélés láza, felültette Irát az asztalra, ő maga pedig fel s alá járkált a szobában, megfelelő mozdulattal kísérve szavait, valósággal megjátszotta a történeteket.

De egy gyermeknek minden kézzel fogható valóság mese és játék. Az a kis harmónium is, fel feslett zöld posztójával, a hűvös, lefüggönyözött szobában, csodálatos játéknak tetszett, hiszen csodálatos hangokat lehetett kicsalni belőle. Vagy talán a petróleumlámpa nem az, amely a fagerendákból összerótt mennyezet tetéjéről csüng alá, és fényt áraszt maga körül, amikor odakünt koromsötét van? ... Ebbe a lámpába estéenként úgy bámultak bele az apjával egykorú néger férfiak, mintha magába az elfelejtett afrikai napba néznének. De Irának erről még sejtelve sem volt... Játék volt neki a házörző eb is az udvaron, pompásan el tudott társalogni vele. Játék volt neki Rebecca, akinek lefogta makrancos kacsóit, és kényszerítette, hogy szótlánul hallgassa az ő meséit: – Csitt – intett az ujjával –, most a lámpa mesél... Most a muzsika mesél. Hallod? – és egyik kezében a kislány keze, a másikkal belecsörömpölt a harmónium billentyűibe: – Most a szél zúg az őserdőben...

Játék volt neki a város is, a méltóságos folyam, a Hudson: a bárkák, párnaként kidagadó vitorláikkal, és messze a felfoghatatlan: a tenger. Játék volt neki, hogy léteznek körülötte emberek, akiknek olyan az arcuk, mintha tejbe mártották volna... Különben ahol ők laktak, mindenkinek fekete volt a bőre. Másajta ember csak ritkán vetődött oda és csörömpölt végig szeke-rével, vagy ha gyalogszerrel jött arrafelé, legfeljebb benézett a kerítésen, és már el is tűnt. Milyen csúnyák ezek a fehérek – húzta el a száját Ira komolykodó meggyőződéssel. – Miért nem mossák le magukat, hogy ők is szépek legyenek?

New York, a világ fővárosa még idillikusan szunnyadozott valahol a smaragdzöld, kolompszóval tele táj kulisszái mögött. Elmúltak a napok, amikor Hoover és Washington harcoltak zordul Harlem halmai fölött, és a régi Broadway nevetős hollandi házacskaí gyászos tűzvész martalékává váltak. Most a béke szelíd-sége ömlik el a tájon. A hajdani hollandusokat felváltotta a szívós angolszász fajta, amely az ifjúság lüktető akaratával örök időkre való hajlékot épít magának.

Az észak-amerikai élet hőskora ez. A népvándorlásnak nincs még vége, de a honalapítók már véglegesen berendezkedtek hosszú történeti életre. Egész nap csattogott a fejsze, a földből gomba módra bújtak ki a házak, szűkszávú, szálás emberek látnoki

tekintettel helyeztek el egy-egy követ, fedelet, oldalba való deszkát vagy kerítést.

Talán az időjárás teszi, de erre tájt még a négerek is mások, különbek voltak, mint Délen. Nem egy közülük apja, sőt nagyapja cikornyásan megírt szabadságlevelét mutathatta fel, de azok sorsa is, kik még szolgaszámba mentek, szabadság volt a déliek elnyomottságához képest. A kávéval vagy a gyapjúval való foglalatosság és mindaz, ami az effajta termelőmunka sivárságával összefüggött, korántsem volt életük egyetlen eleme; belekóstolva a városiasabb életbe, individualizálódtak, s mint iparosok vagy kézművesek, családjuk külön kívánságaival, igényeivel, örömeikkel és hagyományaikkal akár elszigetelődhettek. Munkaszerszámaikat a magukénak mondhatták, sőt nemegyszer a műhelyt, házat is, amelyek falai közé saját akaratukból beilleszkedtek. Magasabbra hivatott, polgárisult létük tudatában színes mellényt viseltek, köcsögkalapot: öltözködésben is rangot mutattak; asztalra, rakott lábbal, pipával a szájukban olvasták és zörgették az újságot, szenvedélyesen hangoztatták politikai nézeteiket, és bár még határozatlanul bontakozott ki valóságérzésük a politikai összefüggések felismerésében, mint Észak többi fia, ők is föderalistáknak vallották magukat. Afrika, a forró és vad kontinens, már csak halvány emlékként élt bennük, mint felnőttekben az ifjúkor: volt, de többet meg nem ismételhető. Élni és meghalni, számukra egyedül Amerika földjén volt elképzelhető. Ebben az elkerülhetetlennek látszó bizonyosságban a saját helyzetüket is meg merték vitatni, sőt jogaikat is hangoztatták, hivatkozva a város első néger lakosaira, akik nem minden esetben szajkózták vakon, engedelmesen: yes, mister... így mister, úgy mister, de volt bátorságuk öklük keménységét is megmutatni.

Mindenesetre itt jobb a világ, állapította meg Daniel, és napról napra otthonosabban érezte magát. Ő tanította az énekkart, ő zendített rá elsőnek a zsoldárokra. Mialatt a többiek utána-fűjták, hangja öntudatosan, fölényesen csengett, úgyhogy Ira apja hangját mindig ki tudta választani a kórusból. A zsoldárok elhangzása után Daniel a fekete gyapjúval letakart pulpitus elé sietett, némán állott egy darabig, mintha gondolkozna, noha sejtették, hogy ünnepélyes ábrázattal megint az utolsó ítéletről fog beszélni. Ez volt a kedvenc témája, és hallgatóságát is ezzel volt képes leginkább megfogni. Bár szavainak értelmét annyi meg annyi ismétlés után sem fogták fel, jólesett az embereknek a gondolatoknak ez a zűrzavara, mert vitte őket valamerre, kellemes, saját törpeségüket feledtető bizonytalanságba. Daniel ismerte az utat... Hóna alá kapta a bibliát, és marsolni kezdett vele. – Most elindulunk – mondta határozott hangon, és intett a többieknek, hogy kövessék. Valamilyen ritmusra körültrappolták a

templomot, Daniel megállott. – Ez az út vezet az égbe. A másik út – kezével jobb oldalra mutatott –, vigyázatok, ez az út a pokolba vezet. És most megyünk a csillagok felé...

Daniel továbbment, nyomában a többiek, egy sánta néger homlokára verejtékcseppek ültek ki, mert nem tudott lépést tartani a mennyország felé menetelőkkel. – Megérkeztünk – szólott Daniel, és boldogság gyűlt ki az arcára. – Ott van az én édes Jézusom, hív engem – és azok, akiket nem ragadott el eléggé az extatikus séta, a látomás ereje, irigykedve néztek Danielre, aki úgy burkolódzott bele képzeletének játékába, mint valami felhőbe. Ó, ebből a gyülekezetből, ahol ilyen nem mindennapi dolgok mentek végbe – máskor a pokolt járták meg, valósággal égtek a gyehenna lángjaiban, amíg végre egy andalító tisztítóüzbe kerültek –, senki sem akart kimaradni. Könnyű volt előttük materializálni az írás szavait, mert a négerék dús képzeletében a láthatatlan figurák egyetlen delejes elindításra kézzel fogható formát találtak. De amikor kitették lábukat a templomból, és ki-ki foglalkozása után látott, olyan hamar feledkeztek meg Istenről, mint a gyermek a játékaról, ha nem látja maga előtt. Daniel azt szeretette volna, ha hívei állandóan együtt vannak, úgyszólván együtt lélegzenek istennel. És mert ezt nem tudta elérni, sajnálta őket, sűrűn sóhajtozott, és éjszakai tele voltak nyugtalansággal.

Ira künn járt az erdőn, ahol vörös arcú, tagbaszakadt németek döntötték a fát.

Csattogott a fejsze, nyögtek a törzsek, robajló omlásukra rengett a föld. Beljebb a zezugos sűrűben a terebélyes lombok eltakarták az eget, és a fák koronái között a nap mint valami óriás-testű aranypók szövögette szálait. A méltóságos homály ihletőbb a templom hangulatánál. Ira is szeretett volna viaskodni a fákkal, de gyerek-kezeiből a forgatásnál kihullott a fejsze.

A németek kacagtak ügyefogyottságán. De ha arra ösztökélték, hogy másson fel az ágak közé, oly könnyedén kúszott fel, mint az evet.

Amikor az első őszi szél belopta magát a faház ereszfékeibe. Ira iskolába került. Százan zsúfolódtak a fojtott levegőjű iskola-teremben, de ahogy Ira az erdőre gondolt, egyszerűen tele lett a szoba gyantaillattal. Az I. számú African Free Shool-ban tanulta meg a betűvetést, itt szövődtek első barátságai is. Itt ismerkedett meg a bozontos szemöldökű, köhögős Sam bácsival, aki a csizmaszárban tartogatta a vonalzót, és reszketett a keze, amint kinyújtott ujjával a tábla vagy Amerika térképe felé mutatott. Kis pajtásai közé tartoztak Patrick Robson, Samuel Ringold Ward, a szabómester fia és a kancsal Crummel, akik még sohasem jár-

tak künn az erdőben. Ira a zajos szüneti percekben mint valami titkot súgta meg nekik a fák szépségeit, és megígérte, hogy ha majd kitavasodik, kivezeti őket a németek erdejébe. De az iskolaévek elrohantak anélkül, hogy Ira beválthatta volna ígéretét...

Daniel hosszas tanácskozás után, amelyet Sammel, a tanítómes-terrel folytatott, elhatározta, hogy a gyermeket a Shenectady College-be küldi, közel New Yorkhoz. Az volt a terve, hogy a fiúból is papot farag. Ő maga új parókiára költözött, a Green Streetre, es képzeletben máris látta Irát mint utódját ugyanazon a helyen. Ira azonban nem érzett túlságos elragadtatást Isten szolgálatára, és e tekintetben is anyjához hasonlított, aki minden meggyőződés nélkül nézett fel a pulpituson ágáló, átszellemült tekintetű férjére, és szűkre szabott gondolatvilágát folytonosan az otthon hagyott dolgok, főzés, sulykolás, meszelés foglalkoztatták.

– Jó, édesapám – szólott Ira egy ízben, amikor apja ki-tartóan a College-re célozgatott. – Úgy fogok cselekedni, ahogyan parancsolod. De engedd meg nekem, hogy legalább a nyarat ott töltssem az erdőben a németeknél – felgyűrte inge ujját, és ön-elégülten megtapogatta izmait.

Daniel hosszas tanácskozás után, amelyet Sammel folytatott, számlálta a napokat, hogy most már eleget téve fia szeszélyének, visszahozza az iskolába.

Ira boldog volt. Dönteni a fát, mint azok a markos legények, ehhez, hiába, most is hiányzott az ereje. De viszont künn lehetett velük, segíthetett nekik. Amint nézte őket, azt hitte, hogy a szertelen viaskodásban, amelyet az ember a természettel folytat, ő is részes, és egy parányi a győzelemből őt is megilleti. A le-döntött fákat aztán elszállították, a fejsze szerepét átvette a fű-rész, és amíg hullt a fűrészpor, zenélt a fűrész, az ő lelke is tele énekkel.

Az iskolába nem tért vissza.

Ennek is megvan a története.

Alig pihente ki Ira a nagy erdei vakáció fáradalmait, Leslie máris feltarisznyálta a még hosszabb útra. Daniel egész nap iz-gatottan járt-kelt, posztócsizmát vásárolt fiának, amilyent az urak szoktak viselni, vadonatúj tankönyveket, noha ócskákat is kap-hatott volna, de hát... Már befogták a lovat a szekérbe, a sarog-lyába kötötték Ira ládáját, amikor a fiú, aki eddig szótlánul szem-lélte a nagy készülődést, hirtelen a földre vetette magát és topor-zékolt: nem megy, akármit csinálnak is vele.

Daniel kétségbeesetten igyekezett őt meggyőzni. Hiába. Csak Leslie segíthetett volna, de Leslie már egykedvű mosollyal emelte vissza a ládát, a tarisznýába csomagolt élelmet.

– De hát mihez akarsz kezdeni? – faggatta Daniel.

– Vissza akarok menni az erdőbe. – Arca nekitüzesedett, és tekintetéből szikrázott az elszántság.

– Birkózz inkább a gonosszal. Birkózz makacssággal. Birkózz meg engedetlenségeddel.

Ira mind hajtogatta:

– A fával.

– A fának hagyj békét, ne okozz fájdalmat neki. Ne bántsd az életét – próbált így érvelni kenetesen.

– A fával.

– A fa Isten teremtménye. Nem szabad ledönteni.

– A fával tüzet rakunk, hogy meleget adjon nekünk. Ha nem döntenék le a fákat, miből épülne a házad, apám? Ha nincs fa, nincs neked templomod sem.

Micsoda gondolatai vannak ennek a gyerkőcnek? Daniel izgattottan levette a szemüvegét, hogy jobban megnézze a fiát.

– Favágó akarsz lenni?

– Nem favágó; ácsmester, mint a német urak. Építeni akarok. Tornyot akarok emelni. Ágyat, hogy belefeküdhess. Bölcsőt. Létrát. Mindent, amire szüksége van az embernek. Ácsmester... Asztalos...

Most Danielen volt a sor, hogy mondjon valamit. De torkán akadt a szó.

– Fiam – csupán ennyit nyögött ki.

De Ira tudta, hogy nyeregben van.

– Sweet Jézus apja is ácsmester volt. A názáreti József... Hamiskásan villant fel a szeme, a célba találás biztos öntudatával.

Long Islandre került Burnetthez, egy kvéker vallású ácsmesterhez és asztaloshoz, inasnak.

Burnett asztalosműhelyében többen dolgoztak. Az egyik inas indiánus volt, rézbőrű. Ira most látott ilyen színű embert először.

A rézbőrű nem barátkozott vele.

– Te nem vagy az én testvérem – fordította el megvetőleg az arcát. – Az én testvérem a fehér ember.

Ira kacagott. Lekacagta a másik büszkeségét.

Olyan ember volt ez, aki gyűlöletet érzett, ha reá néztek, de ha nem néztek reá, ez még jobban felbőszítette.

A rézbőrű egyszer, amikor Ira verejtékező háttal a gyalupad fölé hajlott, öklével a hátába csapott. Ira megfordult, és csodálkozó arccal nézett támadójára. A vörösbőrű mélyen bennülő szemei szikráztak az indulattól, és horgas orra is remegett. Most megint előkapta az öklét, és Ira állára csapott.

Ira megragadta csuklójánál, oly erővel, hogy a másik felzisszent.

– Miért ütöttél meg?

A rézbőrű bosszútól lángoló arccal szorult Ira kemény karjában, és tehetetlenségében erőlködve fűjt, lihegett orrlyukain keresztül. Ira fensőbbéségen fogva tartotta, és nevetett. A rézbőrű apró, erős fogaival esett neki a karjának. Ira oldalra legyintette támadójának arcát, s bár a karján elszintelenedő félkör mutatta a harapás fájdalmas nyomait, jókedve nem szűnt meg, sőt mintha ettől emelkedett volna.

– Mérges vagy, mint egy megdühödött bivaly. Csak nem olyan erős. De hát miért haragszol rám? Mit vétettem neked?

A másik sötéten nézett a földre.

– Mert... Mert mindent jobban csinálsz, mint én. A mester is jobban szeret téged.

– És ezért bántasz? – csodálkozott a néger, és kiengedte szorításából.

– Mert mindig jókedved van – folytatta az tovább, s elsomfordált megszegyenülten, és mialatt kiment, magában szitkozódott.

Azóta nem mert a rézbőrű többet kikezdeni vele.

Az ájtatos Burnettnek kedvence lett a néger. Meglepte őt az ifjú értelmi fogékonysága, szolgálatkészsége, még inkább becsületessége, amelyet eleinte gyanúsnak tartott. Mint George Fox tanának hűséges tanítványa, nem ismert különbséget ember és ember között, de mialatt a hívőkkel a silent worship-be, a csendes ima áhitatába merült, volt ideje elmélkedni azok lelke felett is, akiket háznépének tekintett. Vajon képes-e érzésbeli nemességre – kérdezte magától –, és apróbb pénzdarabokat dobált szét, így téve lehetővé, hogy az inas lopkodhasson. De Irát lopáson vagy hazugságon egyetlenegy esetben sem sikerült rajtacsípnie, és ez annál jobban megnyugtatta, mert Ira erkölcsi emelkedettségében a kvékerek ember-egyenlőségi tanának igazolását látta.

Ira mestere megbízásából gyakran hagyta el a munkahelyet, hogy Brooklynba menjen ágyakat, bútordarabokat szállítani egy ottani lazarettnek, vagy pénzt elhozni, anyagot vásárolni. Brooklynból a révészek átvitték New Yorkba. Már neki magának is volt megtakarított pénze, és hallatlanul nagy úrnak képzelte magát, amint végigsétált a város napsütésben csillogó házai mellett, avagy szétvetett lábakkal megállott a tumultusban. Ápolt bőré, szőke hajú dámák kocsikáztak a simára kavicsolt úton, fejük felett tarka napernyők, amelyek beárnyékolva arcukat, még sejtelmesebbé tették őket. Ha valaha is abba a helyzetbe kerülhetne, hogy ezekből a gyönyörűséges missekből egy aranyhajás kihajolna a hintóból és rámosolyogna... De ezek ott a zajos, forgalmas, percnként más képet mutató Broadway-n csak olyan lopott séták voltak, gyerekes ábrándozások, amelyek elkezdődtek a délutáni napsugárban, és beleszövödtek a kigyulladó lámpák fényébe... Valójában nem

szólíthat meg senkit, őt sem szólíthatja meg senki. Úgy néz, bá-mészködik, mintha egy néma képeskönyvet forgatna. Saját léte-zésének rendeltetésére csak akkor eszmél fel, ha odahaza van az enyvszagú, törött ablakú műhelyben, vagy apja lakában. Harlem-ben, ahol most egy komoly, keskeny arcú, színes gentleman járkál fel és alá hosszú, térden alul érő kopott és bezsírozódott fekete kabátban, kezében az elmaradhatatlan imakönyvvel, lelkében az egész világ gondjával. Az ő apja...

Mialatt rágondolt, léptei megkétszereződtek és ösztönösen abba az irányba fordultak, ahol a néger község, mint egy kis sziget, beékelődött a fehér emberiség közé.

Valahányszor hazatoppant. Leslie kávéval és mézzel várta. Mintha csak tegnap, az imént váltak volna el, nem volt semmi mondanivalója, új ruháját meg sem nézte, óraláncára, mely ott fityegett a mellénvén, rá sem hederített, minden törekvése lát-hatólag csak arra irányult, hogy fia a kávét a foszlós kaláccsal az utolsó cseppig elfogyassza. Bezzeg apja és kíváncsi húga. Re-becca ostromolják kérdéseikkel. Rebecca már kellemes, sudár ha-jadon volt, férfiszemet megállító formákkal.

Valahányszor Ira bekerül a városba, nem mulasztja el ezt a „görbe utat”, amely egy közös sétával szokott befejeződni. Ira szeretettel hallgatja Rebecca szüntelen karattyolását, és csak a szeme csücskéből vet reá egy-egy pillantást. Ismeri gondolatjárá-sát, érdeklődésének zezugos útjait. De ma mintha egészen más lenne ez a leány, mint máskor. Látja a szeméről. Duzzadt, piros ajkairól, amelyek nedvesek és félig nyitva maradnak, amikor a fiúk széles kalapjukkal vihogva köszöntik.

— Mi van veled. Rebecca?

A fiatal leány irulva-pirulva böki ki, hogy szerelmes. Ejnye, ez mar meglepetés... Emlékszik-e még Patrickra, a kisiskolából, aki még a tavasszal beállott Bloomhoz, a vésnőkhöz, és egy év múlva már felszabadult. — Hm. Patrick? Hát aztán férj-feleség lesztek? — csap reá ravaszkodó váratlan kérdéssel.

— Férj-feleség leszünk.

Tovább sétálnak, most a főutcára kerülnek. Este van, a nigge-rek leülnek a ház előtt a padkára, Robbins, az iszákos Robbins gitároz, és rekedt hangon énekelget. Amott, lám, a nyiszlett Jack, hozzásimulva egy termetes nőhöz. A nő megpillantja őt, kihívóan feléfordul, egyetlen tekintettel felméri tetőtől talpig. A sarkon, ahol a vén Georges-nek a boltja van — ő, ez az ismerős hal- és rothadó zöldségszag és petróleum —, nagyobb társaság kockázik egy alacsony kőasztalon.

— Halló, Ira, nem akarod megpróbálni a szerencsédet? — és már körül is veszik, húzzák az asztalhoz. Alig szabadulni tőlük.

– És te? Te nem vagy még szerelmes? – csimpaszkodik a karjába Rebecca, amikor egy néptelenebb sikátorba érnek.

– Szerelmes? Még mit nem? Szerelmes? Haha, ez nagyon mulatságos!

Ira nevet, de a nevetését valami tompa, megmagyarázhatatlan érzés teszi nehézzé. Vágyódik a nők után, és szeretne ő is csókolni, ölelni, megrészegetni. De kit szeressen?

Rebecca végigsimít a szoknyáján, és lesüti a szemét.

– Találd ki, hogy ki érdeklődik folytonosan felőled? – de be sem várva, amíg Ira válaszol, jelentősen hozzát teszi: – Bess. A lelkemre kötötte, hogy ha hazavetődsz Long Islandból, menjünk el hozzá...

Ira elfintorodik.

– Bess? A suszternek a lánya? A kis Bess!

– Van házuk, földjük, gazdagok. Bess négykézláb menne el hozzád feleségül.

– Ó, kicsi Rebeccám...

– Csak egy ugrás innen – sürgeti Rebecca, mintha saját titkát rejtene nagyobb biztonságba azzal, hogy bátyjának szívébe is belopja a szerelmet.

– Kicsi Rebeccám.

Rebecca megütődve néz bátyja arcába. Hirtelen felhő szalad végig ezen a mindig nevetésre kész fiúarcon.

– Bess szép leány. De mi közöm hozzá? Én ha egyszer szerelni fogok valakit, az csak fehérbőrű leány lesz, érted? Még mondani akart valamit, de abba hagyta, és mentegetőző tekintettel elfordult.

– Fehér leány?

Rebecca parázsló tekintete elkomorodott. Ira még mindig a földet nézte, most. hogy kiszaladt lelkéből és tudatossá vált a melyen beágyazott kívánság, egyszerre világossá vált vágyódásának esztelensége is.

Többet nem hozták szóba a dolgot.

Írárt hívták magukkal a németek Délre, Marylandbe.

Ira boldogan tartott velük. Búcsút vett Burnettől, és barátságosan rázta meg a kezét a rézbőrűnek is. Ama jelenet óta nem haragudtak egymásra, a rézbőrű lassanként legyőzte ellenszenvét, és most megajándékozta saját fejszével. Ira vidáman dugta a csizmaszárba, és viszonzásul egyik viseltes ruháját hagyta hátra.

Csak menni, menni, bejárni ezt a kerek világot! Megérkezni valahova. Menni őserdőbe, őserdőből városba, városból vissza.

Élete itt is vidám volt, mint Long Islandben, csak azzal a különbséggel, hogy ha most kedve szottyant, nem New Yorkba sétált be, hanem Baltimore-ba. Fehér leányok itt is akadtak, nyug-

talánul vágyódó tekintete eléggé gyönyörködött bennük. Sőt valami olyan örömben volt része, amelyet New Yorkban nem volt alkalma kitapasztalni. A színházban.

A színházhoz Ira úgy került, hogy a társulatnak szüksége volt ácsmesterekre és díszletező-munkásokra. A két német, akik Irát magukkal hozták, azonmód alkalmazást találtak a színháznál. Ira munkája többek között abban állott, hogy neki kellett estéről estére meggyújtani a tetőn elhelyezett gázcsillárt, amelyet csak holmi akrobataművészzel lehetett megközelíteni. Ira ügyesen küszött fel a magasba, és nyaktörő vállalkozását megtététze azzal, hogy belekapaszkodva a csillárt tartó kampókba, percekig himbálózott. A munkások közömbösen vonogatták a vállukat. Nem láttak semmi különöset abban, hogy egy néger azt tudja, amit ők nem. – Mászni tud a gorilla is – jegyezte meg az egyik megvetőleg, de Ira ügyet sem vetve a megjegyzésre, csak folytatta mutatványát, legfeljebb sajnálta, hogy annyira üres ez az óriási hodály, és megfeszült testének hiábavaló szépségét csak a díszpáholyok tükrei verik vissza reménytelenül.

A színházban, amelyet hatalmas deszkából róttak össze és tágasabb volt egy templomnál, a híres Baltimore Company játszott.

E társulat csak az év bizonyos szakában tartózkodott Baltimoreban, egyébként állandóan úton volt New York és Salt Lake City között. A nagyszámú baltimore-i délnémet lakosság kedvéért ezúttal Schiller Don Carlosát is bemutatták.

De a legfőbb vonzóerő az angliai Edmond Kean vendégjátéka volt.

Kean most másodízben járt Amerikában. Éppen Kanadából érkezett, ahol holmi pionír-kalandban vett részt, és az indiánok megtették tiszteletbeli törzsfőnöknek. Ira mindezt az újságokban olvasta, melyek öles cikkekben olyan elragadtatással írtak a szigetországi vendégről, mintha Amerikának sohasem lett volna véres háborúja Angliával.

Ira először olvasta e nevet is a színlapokon: William Shakespeare. Nem jelentett számára egyebet egy pusztá névnél, amilyent az utolsó málhahordó is viselhetett. Unalmában elolvasta, megtapadt agyában e név, mint az életnek annyi haszontalansága, és amikor egy este merő semmittevésből benn maradt a kulisszák mögött, egy másik este szintén, harmadik este is – de ezúttal szándékosan az éj nyugalmit cserélve fel –, nem sejtette, hogy sorsának égő csillaga felé rohan. Valami zűrös kábulat nehezedett a mellére, a látomány szokatlan ereje, amelyben volt valami az otthoni templomi gyülekezet szenvedélyes vallásosságából, a nagyvásár mókáiból, a karnevál maskaráiból, a csepürágók huncutságaiból, éjszakai álmok lidércnyomásából és a bor különös má-

morából, amelyet akkor ismert meg, amikor Robbins egy délután fél üveg whiskyt diktált bele. A színpalak mögött, éppen mellette, egy felgyúrt ingujjú ember megüt egy gongot, felhúzódik a kurtina, és attól a pillanattól kezdve éjfélig megszűnik az igazi világ, felváltja helyét valami buta új, hazug és feje tetejére állított – és ő nem tehet róla, vágyódik vissza, noha kacagni vagy bosszankodni kéne, hogy olyan alattomosan becsapták.

Valamelyik nap azt hallja a színháznál, hogy Kean néger inast keres, akit magával kíván vinni Európába.

A néger inas nagyon divat volt odaát is, és Kean, mint London előkelő arszlánjai, szívesen hódolt az új módinak.

Ira egy váratlan kívánságnak engedve elhatározta, hogy ha csak egy mód van rá, beszegődik Keanhez. Mit törődött azzal, hogy szolgának megy el, ő, aki lekipásztor is lehetne a greenstreeti parókián. Kean szolgálatába állani odaát a csodás Európában, hát van-e ennél nagyobb szabadság? – es hangosabban vert a szíve a gondolatra, hogy közelében lehet ennek az ünnepezt férfiúnak, egy levegőt szívhat vele, és főképpen: minden este ott lehet majd a színházban.

Keant az öltözőjében találta. Éppen ott ült egy homályos foncsorú tükör előtt, és egy üveg állott a festéktől bemocskolt deszkasztalkán.

Arcát két faggyúgyertya világította meg. Királyi palástja földre dobla, ő maga befűzetlen saruban, szétvetett lábakkal, mintha támla nélküli széken lovagolna.

Ez volna hát Richard, a félelmetes?

Ira kissé meghökkent. Az imént még egy királyt látott, méltóságosan elhelyezkedve trónján, királyt, aki egyszerre felugrik, kiegyenesedik, hadba készül. Amikor ágaskodva kukucskált egy poros kulissza apró nyílásain keresztül, úgyszólván a forgószél erejét érezte, amelyet nincs hatalom megállítani. És most egy alacsony, kiaszott arcú ember sandít rá gyanakodóan, a nyitott ingből kiugró ádámcsutkával, az iszákosságtól remegő kezekkel, amelyek hogyan is tudták megragadni a kardmarkolatot?!

– Mit akarsz? – kiáltott reá Kean, hátra sem nézve, csak a tükörből figyelve nyugtalanul a néger minden mozdulatát.

– A mister egy szolgát keres... Én... Én szívesen elmennék Európába!

– Vagy úgy. Szeretnél átjönni Európába? Kimászni ebből a... – a pálinkás üveg után nyúlt, jót húzott belőle, azután megfordult, és tetőtől talpig megnézte a feketét. Most már engedékenyebb hangnembe csúszott át, megtörölte száját, és így folytatta: – Hm. De énvelem törököt fogsz, öcsém! Komisz ember vagyok, tele szeszéllyel és rigolyával. Meg találnád banni...

– Vigyen el, uram, magával – dadogott Ira, szemét lesütve a reátapadó éles tekintettől.

Kean a nevét kérdezte. Ira megmondta.

– Azt hittem, hogy valami szép afrikai neved van – szólott Kean tántorogva, heves csuklások között, és egy széken fekvő tollas indián fejdíszén sétáltatta az ujját. – A rézbőrűek Alemienouide-nek neveztek el engem. Haha. Szép név, ugye? Dallamos! Ha én köznévek mennék nyam-nyam országba, vajon minnek keresztelnének? Haha.

Miután nem kapott feleletet, ismét a tükörhöz fordult, és a szemhéját kezdte festeni.

– Hát tegyük fel, elviszlek, ami lehet igaz is meg nem is. Szorulni fog a kapcád, de azért kibírod, fickó! Feltéve, ha megbecsülöd magadat. Lopni azonban nem szabad, érted? Azt mondják, hogy ti feketék kilopjátok a szegeket is a falból!

Ira komikusan védekezett.

– Jézusra mondom, én még sohasem loptam.

Kean nevetett, jókedve kerekedett, és hatalmasat rántott a nadrágszíján.

– Jézusra mondom, viszlek magammal. Tizenötödikén indulunk. Útirány: London – megint szenvedélyesen nyúlt az ital után, és nyelt egyet. – Hm. Hol a kardom? Add csak ide azt a kardot! – Amikor átvette, felállott, magára kötötte. – Hát hogy is hívnak csak? Ira? Ira... – Odalépett az öltöző közepére, szavalni kezdett, nem törődve a jelenlevővel. Amikor befejezte tirádáját, csodálkozva látta, hogy Ira még mindig ott van, és tágra nyílt szemekkel bámulja. – Holnap gyere el a szállásomra, és megbeszéljük az utazást. A köpenyeget! Vedd csak le onnan a szegről.

Ira odaadta, Kean gyakorlott mozdulattal magára kanyarította. Ira a befűzetlen cipőjére nézett, mire Kean dühösen toppantott.

– Hát nem csizma nélkül megyek ki? Haha. mulatságos újítás volna a baltimore-i játékszínen. Kérlek, húzd fel a lábamra a csizmát.

Ira lehajolt, és áhítatosan húzni kezdte. Kean tétova érdeklődéssel nézte fekete bozontos haját, a vállizmok játékát, a hosszú karokat – a néger karja rendszerint hosszabb a fehér emberénél –, és vállára ütve megkérdezte:

– Láttál már játszani?

Ira lelkesedve vágja ki, hogy este is a színházban volt.

– Tetszettem neked?

– Ó – csak ennyit válaszolt Ira, de Kean megérzi, hogy ez a hosszan elnyújtott hang ékebben szól az American Times minden dicséreténél. – Alemienouide – élcelődött, és mint aki elmulasztott valamit, mohón nyúlt az üveg után.

[Erdélyi Magyar Adatbank]

– Hát, mint mondtam, holnapra várlak. Úgy négy óra tájban. Addig hozd rendbe az irataidat. Hm. Akarsz egy kis foglalót?

Belenyúlt a festetlen asztal fiókjába, és egy arany tallért kotorászott elő.

– Nesze, ezt el ne idd! Mert kettőnk közül csak egyikünk lehet részeg.

Ijedt arccal rohant be a felgyűrt ingujjú, hogy jöjjön már Kean, mert jelenése van. Kean bólintott, és amikor kinyomta a deszkaajtót, szilárd, rendíthetetlen volt a tartása. Egy pillanat alatt ismét a lenyűgöző erejű király lett belőle.

Ira tátott szájjal bámult utána.

4. fejezet

LONDONBAN

Ira narancssárga uniformist kapott urától, cizellált ezüst E.K. gombokkal, háromszögletű kalapot à la Napoleon. Lakóhelye az a kis előszobából nyíló fülke volt, amelyből egy tapétaajtón keresztül közvetlenül Kean hálósobájába lehetett belépni.

Keannél nagy dőzsölés esett – e héten már harmadízben. Éjfél után jöttek fel a vendégek, előkelő dámák is voltak közöttük, whisteztek, égő puncsot ittak, hajnaltájban ott hagyták Keant, aki végigdőlve holtrészegen a kanapén, mély álomba merült, mit sem tudott a világról.

Ira szemére nem jött álom. Le se vetközött, egy nádfonátú karosszéknél gubbasztott, és nézte a sarokban a kitömött alligátort, melynek üvegszeme úgy csillogott, mintha élne.

Már az első pillanattól kezdve, amint megérkeztek Londonba, és Kean elhozta szállására, ez a titokzatos alligátor mélyen megragadt a képzeletében. Ahányszor megnézte, mindig valami új vonást fedezett fel rajta, de ettől az állat egyre rejtélyesebb lett. Irát nagy magányosság vette körül; London, új arcok, új emberek, új világ, és mert nem volt senkije sem, társául szegődött az alligátornak, aki épp olyan egyedülálló, társnélküli lény volt, mint ő.

Mégis félt tőle. Attól tartott, hogy az állat egy éjszakán megunja magányosságát és azt a merev, halott mozdulatot, amelybe belekényszerítették, ráugrik, és elharapja a torkát.

Már három hónapja elmúlt, hogy megérkeztek a Washingtonnal. Hosszú és fárasztó volt az átkelés az Óceánon. Kean unatkozott, egykedvűen örölte a napokat, de neki minden óra új izgalmat jelentett. Sok dolga nem akadt. Urának segített reggel felhúzni a cipőjét, este lehúzta róla, borért szaladt le a hajó konyhájára, és mialatt Kean komoran fel s alá járkált a fedélzeten, három lépésnyire követte őt, karján gazdája pelerinjével.

Étkezés közben rendszerint a háta mögött állott, fölöslegesen, hiszen volt pincér, aki kiszolgálja. De Kean így kívánta meg, és

ezt tudomásul kellett venni, mint a híres színész annyi szeszélyét. Kean kedvéért megtanult borotválni, és mialatt ezen a beszappanozott arcon motozott, közel érezte magát a lángoló tűzhöz, amely e túl magas homlok mögül szertesugárzott.

Keannek nem volt oka panasznak. Olyan szolgálóhoz jutott, aki már-már rejtett szándékait is kitalálta. Mégis indulatosan és ok nélkül támadt rá, de mindig megbánta hevülékenységét, és engedékenyen jelentette ki: bocsáss meg, fiam, tudok én jobb is lenni...

Kean kedvenc helye a hajó végében volt. Itt állott órákig, még esőben is, amikor felcsaptak a hullámok és fehérén sísteregtek. Könyökével nekitámaszkodott a karfának, és meg nem szűnő érdeklődéssel bámulta a sok egyforma barázdát, amelyet a hajó vont a tenger síkján. Egy napon minden előzmény nélkül magához inti Irát, és az árbocfán dolgozó hajóinasra mutatott:

– Nézd csak azt a kölyköt – ez voltam én. Hajóinas. Portsmouth – Madeira... Óriási!... Ha nem száll belém az ördög, ma már kormányos lehetnék. Amikor először lógtam meg a kikötőből, a fülemnél fogva vittek vissza a matrózok, és derekasan elnászpángoltak. Bár maradtam volna... Süketnek és sántának kellett tettetnem magam, hogy a szárazra dobjanak. Az első színészi siker... Nagybátyám megszánt, mert a sárban rothadtam volna meg. Nagybátyám művész volt, haha, a vidéken... De én Windsorban szavaltam a király előtt... Állandó nyilallás az oldalamban, első dolgom lesz Bathba menni, hogy kikúráljam magamat. De ez hogy mászik, nézd csak, hogy mászik – hallgatott el csendes elragadtatással, és szemellenzöt csinálva a kezével, felnézett az árbocrúd tetejére, ahol a hajóinas lebegett, mint a madár, amely csak megáll egy pillanatra és továbbrepül.

Ira most nem nevetett.

Végre a megérkezés. Találkozás egy sereg vidám hajóval, felhúzzák a zászlót, üdvlövés. Aztán a kék előhegységek, a kikötő, a parton állingálók százai, az átdobott horgonykötelek, amelyekkel a szilárd földhöz rögzítették a Washington.

Örjögő tapsvihár, amely gazdájának szólt. Kean sápadtan jelent meg a korlátnál és integetett. Mintha kicserélték volna, egy más, eddig ismeretlen ember lett volna belőle. Arcáról eltűnt a fáradtság, boldogan nevetett, mint még soha. – Köszönöm nektek, hogy nem felejtettetek el – ismételte szüntelenül.

Kean, megérkezése után egy félórával, már alá is írta új szerződését. Új élet kezdődött. Már másnap, ahogy megérkeztek, Irának bele kellett bújni ebbe a sárga ruhába. Kean gyönyörködött benne, derűsen hunyorított a rendezőre, aki feljött hozzá az új szereppel; tüstént cab-et hozatott. Irát felültette a bakra a kocsis mellé, és kikocsikázott. Olyan csodálatosan nagy város ez

a London, amelyhez foghatót Ira még álmában sem mert volna elképzelni. Micsoda hatalmas kőépületek, templomok, szobrok, pompás terek, szépen egyengetett utcasorok, mindegyik abban a barnás-olajzöld színben, amelyet a nedves levegő és a szénfüst mázolnak egyenletes ecsetvonással. Ira még nem tudta, hogy mi a Tower, Westminster, Trafalgar Square, Hyde Park, St. James palota. Homályos, elemezetlen érzései voltak arról a titokzatos valamiről is, ami e város-monstrum fölé emelkedik, kozmikus erővel kormányozza a házak és emberek sorsát, és amit úgy hívnak: történelem. És ha nagy dolgokat vitt végbe az amerikai fehér ember, aki három vagy négy nemzedékkel ezelőtt partra lépve az őserdőket kiirtotta, és lakóhelyeket emelt helyükre, London láttára egy ügyefogyott, otromba négernek csak babonás áhítattal lehet fejet hajtani.

Ira gondolt erre is meg másra is, mialatt álmatlanul gubbasztott a fülledt sarokban. E hónapok eseményei kóvályogtak az agyában, összefolytak a tengeri utazás emlékével, valamint az ő külön életével. És most itt van. Szenved, köhög, didereg ebben a hideg Londonban, de nincs oka megbánni, hogy útra kelt. Abból a ragyogó aranyporból, amely a Kean fejére szítál, hozzá is tapad valami. A delnök mosolya neki is szól, még akkor is, ha büszkén elnéznek felette. Jó, szeretkezzenek Edmond úrral már az előszobában a ladyk, vegyék semmibe jelenlétét, vannak még nők, akiknek szeme megakad rajta. A minap is, amikor elkísérte urát Londonderry grófnőhöz, Kean büszkélkedett vele, mint egy játékszerrel, és azt mondta: – Asszonyom, íme Ira, a szenegáli princ – a grófnő nem kérte-e urát, hogy adja őt neki? Álmodozó hangon nem szólította-e fel, hogy egy párnát igazítson el a lába alatt, és mialatt ő a szalagos cipőcskébe bújtatott lábát előbbre vonta, nem érezte-e hátán a perzselő tekintetet? – Úgy árad ebből a fickóból a feketeség, de úgy – szólott Londonderry grófnő, és ez volt az a nap, amikor bőrének ébenfa fényét zsirokkal és pomádékkal igyekezett fokozni. Neki bizonyára nincs hangja ebben az összevissza csattogásban, amely olyan magasan zeng. mint a kolibrik hangversenye az őserdőben, de a női szemek megnézik, a semmibevevést erőszakoló pillantásokkal szakértelemmel végigsúrolják a testét, észreveszik, hogy neki is kering a vére. Kean büszke reá. Lám, amikor magával vitte a leghírhedtebb tavernába, a Coal Hole-ba, a bokszbajnokok, ringyók és matrózok közé, egész este nem róla beszélt-e? Nézzétek, minő felséges termet, minő izmok, szűzies, valóban pogány isten!

A walesi herceg őt aranyat dobott neki, mert nevetett. Pénzt kap azért, ami neki semmibe sem kerül, ami annyira magától jön: a kacagásáért. Hát nem volt érdemes Londonba jönni?

Hughes, a nyiszlett színházi szabó keresve sem kaphatott hálsabb közönséget bőbeszédű mondókái számára Ira Aldridge-nél. Végre valaki, aki nem mondott neki ellent, mély csodálattal volt iránta, és felismerte benne azt a nagyságot, amelynek elismerését itt a Covent Gardennél emberemlékezet óta hiába leste.

Hughes sok mindentről felvilágosította. Tőle hallotta, hogy Londonban mifajta színházak vannak, de csak kettőről lehet komolyan beszélni. A Drury Lane-ről és a Coventről, még inkább az utóbbiról. Kean itt is „dolgozik”, és ő is itt van a műhelyben. Márpedig... – harapta el a szót azzal a könnyed, titokzatos taglejtéssel kísérve, amely az ifjút minduntalan derűs mosolygásra csábította.

Most éppen Keanról beszélt neki. Kean királyi palástján öltögetett, és mesterileg egy foltot illesztett az elszakadt helyre.

– Mi itt nyilvánvalóan vezetünk. Johnny, Miss Stephen, Liston, az a néhány ember, aki még számít, mind ide kérezkedett. Keannek is jó orra volt, amikor Elistonhoz szerződött.

– Valóban csodálatos társulat – hagyta rá Ira, hogy ő is mondjon valamit.

– Nana. A maiak? Hol van már egy Kemble? Az áldott John Philip – jó barátom volt, de sokat varrtam reá – megtért az egek urához. Ha láttad volna nővérét, Miss Sarah Siddsont, olyan lady Macbeth még nem volt, amióta a világ világ. Ezek itt mind epigonok, halld? Elegáns uracskádat is beleértve – szólt, s nagyot szippantott a tubákos szelencéből.

– Haragszom Edmond úrra, mert egy idő óta nagyon rátarti. Pedig az ő papája is foltozószabócska volt... Nem használt neki a lecke. Azt hittem, hogy a kis számkivetés majd észre téríti, de nem – ollója után kapott és hangosan csattogtatta. – Nem okul az ipse. Megint játsza a nagyurat, amíg végleg ki nem törí a nyakát.

– Én szeretem Keant – vágott közbe Ira egyszerűen, először mondvá ellent a szabónak.

– Mert ostoba néger vagy. Minél jobb vagy hozzá, annál inkább visszaél a szeretetteddel. Én, fiam, ismerem. Megun ez mindent a világon. Mielőtt téged ide hozott volna, sokáig egy szelídített oroszlánkölyköt mutogatott a szalonjában. Egy millió fontot keresett évente, kivilágított vitorlásai voltak a Temzén, de ahelyett, hogy kevésbé szerencsés kollégáin segítene volna, meztelen cafatokat táncoltatott a külvárosban. Szörnyű ember. Kimarta az áldott miss Mary Chambers-et, a hites feleségét, és nyomorba taszította. Megunta azt a bankárnét is, akit megszőktetett, noha két gyermeke lett tőle. Csak dicsérd! Egy szép napon téged is úgy kipenderít, mint a pinty.

Miután Ira válasz nélkül hagyta a szavait, megint hatalmasat szippantott a tubákosszelencéből, egy még hatalmasabbat tüszszentett.

– Sohasem fogom kiismerni, pedig a lábaimnál nőtt fel. Mint kölyök statisztálta a szellemet Macbeth-ben... Akkor törte ki a lábát, azóta is húzza maga után, nem vetted még észre? – szemüvege mögül egy laposat pillantott, felvillant arcán egy kis kajánság, valami homályos elégtételféle. – Én akkor egy udvari férfiút alakítottam – folytatta könnyed társalgó hangon. – Mert tudd meg, nekem is voltak sikereim... Határozott sikerem volt – és eltolta magától a palástot, hogy teljesen átengedje magát a visszaemlékezésnek. – Először Belfastban léptem fel Sarah-val, aki megjegyzem, előkelőségben is volt olyan, mint ő, pedig az anyja közönséges cselédleány volt. De ezek mind alulról kezdték. No-hát... akkor ragadt ökemére a gúnynév: horrid little man.¹ Ne nézz rám olyan mérgesen, csak nem sértettem meg az uradat? A te uradat... Inkább add ide azt a paszományt, te néger. Haha, azt sem tudja, hogy mi az a paszomány, és ez akar... És most varrjam az ő koszos rongyait... Érzed az ital szagát rajta? – felemelte a palástot, és Ira orra alá tartotta. – Tudod te, minek köszönheted, hogy itt vagy?... Ki kellett menni neki Amerikába, mert botrányai miatt már az utcára sem merészkedett. A színházban pedig, haha, kifütyülték. Most bezzeg ismét nyeregben van. Mert a mi közönségünk olyan számár, hogy mindent elfelejt – dűnnyögte, majd emelt hangon befejezte: – De jön még a kutyára dér... Add már ide azt a másik paszományt is, ne lógasd a lábadat!

Ira Aldridge-t összezavarta a sok fecsegés. A szabó ellentmondó érzéseket ébresztett benne Kean iránt, viszont gyanakodott a szabóra, akiből csak valami esztelen, sértett hiúság beszélt, és viszketését érzett a tenyerében, hogy befogja a száját. Szerencsére belépett Kean, felgyűrt, esőtől átázott gallérral, és vidáman fűtyörészett. A szabó egyszerre hétrét görnyedt, és tekintete alázatossá vált, mint a kutyának. Mintha attól tartott volna, hogy ez az esztelen szolga képes őt bepanaszolni, egyszerre minden átmenet nélkül magasztalni kezdte Keant, dicsérte nyakkendőjét, öltözetének elmés összeállítását, és bizalmasan sugdosódott, hogy Eliston éppen az imént mennyire dicsérte az irodában. – Sajat fülemmel hallottam, amikor mondotta: ha nincs itt Kean, akkor be is csukhatjuk a boltot. Hát persze... A mester tegnap is felülmúlta önmagát – szólott, és buzgón serénykedett, hogy Kean ázott köpenyegét rendbe hozza. – Csodálatos volt az a jelenet... – Kean nem hagyta szóhoz jutni, és hanyag mozdulattal egy aranyat do-

¹ rémes kis ember

bott oda neki. Ira undorodott. Lehajolt, s egy száraz ronggyal kezdte feltörölni a víztócsát, Kean lábnyomát, és világosan érezte, hogy ő sem ilyen alattomos gyűlöletre, sem ilyen szolgálai hízelgésre soha magát lealacsonyítani nem fogja.

Eliston sohasem dicsérte Keant, ő elvből sem szokott dicsérni senkit, csak gáncsolt, talán attól való félelmében, hogy ha elejt egy jó szót, azonnal előlegkérés következik. De még mindig külön ember volt színháza tagjainál, akik csak a háta mögött mertek intrikálni, szemtől szembe csepegték a mézédés bókoktól és kedveskedésektől. Ez a színháznak a levegője – állapította meg magában Ira, de azért nem tudta megérteni, hogy miért éppen az ő urára fenekednek a legjobban.

Nem értette meg Keant sem. Sok mindent nem értett meg rajta: nem baj; de hogy ő, aki a legkülönb itt, nem vág szét közöttük, ezt nem tudta neki megbocsátani. Egy ízben London egyik híres kritikus a ebédelt Keannél. A kritikus – kopasz fej, bulldog-arc, táguló, folyton szimatoló orrlyukak –, miután kedélyesen elfogyasztott egy tányér osztrigát, azt merte állítani, hogy Kean nem ura cselekedetének. Nem Shakespeare-t tolmácsolja, hanem önmagát adja, saját lázas, beteges nyugtalanságának a szószólója. A szövegre nem vigyáz, könyörtelenül meg kell vallania, bármily ízletes is ez a homár (közben már itt tartott, és étvágya csillapíthatatlan volt ezúttal is), na de meg kell mondania, hogy Kean nem tudja a szerepét, rögtönöz, és mimikával keni el a klasszikus szövegzésű tirádát.

Kean hangosan nevetett, közelebb húzódott a kritikushoz, mint ha meg akarta volna könnyíteni a munkáját, hogy őt magát is elfogyassza. Irát azonban kihozta sodrából gazdája angyali béketűrése. Miért hunyászkodik meg, miért nem bizonyítja be az ellenkezőjét? Miért nem vágja a szemébe, hogy délutánokat tölt el egyetlen szövegoldal tanulmányozásával, minden jelenetet a legnagyobb pontossággal kidolgoz, nincs senki a színháznál, aki nála jobban tudja a szerepét, semmit sem hagy a pillanat szélszélyere, minden előbb a vérebe megy át. – Tudnék valamit mondani önnek – szólalt meg Kean flegmatikusan – de... – De nem tud – rikácsolt diadalmasan a kritikus, és kielégülten előbbre csúszott a székében. – De nem tudok – hagyta reá Kean, széttárta tenyerét, mint azok, akiknek semmijük sincs, és mintha mi sem történt volna, nagy szakértelemmel a vörösarna fogoly elkészítésének módjáról kezdett beszélni.

Múltak a hónapok, az a bizonytalan előérzés, hogy neki ki kell tartania Kean mellett és mindenben azonosítania magát vele, erősen meggyökeresedett benne. Ennek felismerésében bizonyára része volt ama fogékonyságnak, amellyel szüzen, úgyszólván esszenciális

lényegében birtokba tudta maga körül venni a világot. Tulajdonképpen lelke ösztönös sugallatának engedelmesskedett, amikor kezébe vette Shakespeare műveit, és olvasni kezdett belőlük. Kean hosszú tivornyái után mélyen horkolt hálószobájában, a lefüggönyözött ablakok mögött, farkasbőrrel letakart kerevetjén, ő a másik szobában azt az 1623-as Shakespeare-kiadást olvasta, amelyhez Ben Johnson írt verseket, és Shakespeare-t mint a kor lelkét emlegette. Bárhol nyitotta ki Ira e lapokat, egy más világra lett figyelmes, amely számára, a tapasztalatlanak, a világot magát jelentette. Történetek, jellemek, szavak nyomultak az agyába, megtapadtak benne, mint a hajlékony viaszban, és sajtáságon egyéni jelleget vettek fel, mint az ujjlenyomat. Nem is volt más mű Kean dolgozószobájában, mint ez – eltekintve néhány divatos műtől, amelyekbe a szerzők fellengős szavakkal ajánlásokat írtak. E könyvből olvasta el Kean szerepeit, és összehasonlította az írott szót a színpadon elhangzott szó mámoros erejével. Keanban ő minduntalan egy varázslót látott, hasonlót és egyenértékűt Shakespeare-rel, azzal a hozzáadással, hogy Kean élt, a hangjával, érzékszerveivel, az idegeivel is hatott reá. Megfogható valóság volt számára, és mindig ellenőrizhette, hogy honnan pattannak ki a delejes szikrák. Shakespeare csak egy könyv volt, ábrázatáról még egy szétfolyó képet sem lehetett előhívni, de Kean: az ő gazdája, aki fizetséget ad neki, és akire oly sokan acsarkodnak. Ám kifogásolhatják benne, hogy nem él úgy, mint a többi, s a maga akarata szerint rendez be az életét, Kean mélyebben nyúlt bele az ő életébe, mint akár apja vagy anyja. Hányszor hallgatta őt földhöz ragadt lábakkal az oldalfalagnál. A baltimore-i előadás óta gyakran látta a színpadon – egyik-másik szerepében talán ötször-hatszor is –, és minden fellépése vihartölcsér módjára beljebb és beljebb sodorta titokzatos ölü, kavargó mélységek felé.

Kean szolgálja megilletődöttségét nem mindig fogadta megértéssel, és amikor a nagy erőmegfeszítések után merev fáradtság béklyózta tagjait, e bárgyú bámulatot tehernek találta, mint a testi létezés minden más tünetét. Irára ilyenkor szitkozódva ripakodott rá, a szolga pedig félelemmel húzódozott az ajtó felé.

Ira idővel mindent elsajátított, amit egy jó inasnak tudnia kellett. Modora kicsiszolódott, titoktartó volt, értett alkalmatlan vendégek udvarias eltávolításához, diszkrét megbízásoknak kifogástalanul tett eleget, a fürdővizet kellő hőfokra állította be, és amikor a dáridókon a vendéglős a borszámlánál megnyomta a krétát, a könnyen duplán látó Kean helyett ő számolta össze az üvegeket. Közben annyira elsajátította Kean modorának külsőségeit, hanghordozását, sőt egyes szavait is átvette, hogy Sam Robeson, a néger bokszbajnok azt mondta a tavernában: ha nem tudnám, hogy magamszörű vagy, fekete bőrbé varrott Keannek

kellene hogy tartsalak. De Keannek kezdett nem tetszeni szolgálja. Ira szórakozottá vált, a maga fejével okoskodott, megbízások teljesítéséről megfélemedkezett, túl sokat kószált a színpalak mögött, éjszakákon át olvasott, és másnap persze majd eldőlt a kimerültségtől.

Különösen akkor mutatta ki Ira megbízhatatlan voltát, amikor egy ízben Kean magához rendelte a színházba. Kean egyes jelenetei között hiába szólígtatta a négert, ott kódorgott valahol a festett vásznak mögött, és az előadás további menetét figyelte. És ha nagy későre elő is került, csak kínlódás volt vele, mindent fordítva csinált. Kean megnyakalta. Ira szégyenkezve, behúzott nyakkal sompolygott odább. De másnap, harmadnap újra megisméltődött hanyagsága. Valamelyik napon rajtacsípte szolgáját, amikor a tükör előtt állott, és a Rómeó és Júliából deklamálta a jelenetet, melyben Rómeó Capuleték kertjében szerelmet vall Júliának. „Ó, bár lehetnék kesztyű a kezén, hogy az arcához érjek” – kornyikált Ira. Kean hozzálépett, teljes erejéből az öklével felütötte az állát.

– Nesze, éppen a végszóra jöttem! Én nem azért tartok szerecsent, hogy deklamáljon. Egy néger szolga sohase essék ki a szerepéből! És most kotródj!

Irának nagyon fáj az ütés. Naiv módon arról ábrándozott, hogy egy szép napon meglepi az urát a tudományával. Feltételezte, hogy Keannek tetszeni fog, ha értelmi haladásáról tehet bizonyosságot. És íme, buzgóságának pofon lett a jutalma.

De azért Ira titokban tovább mímelte Keant szerepeiben, és ahol csak lehetett, leutánozta. Magára szedte Kean kosztümjeit, ágált bennük, talán ő is – mint nagypapja, a szenegáli törzsfő – azzal az ösztönös meggyőződéssel, hogy a fehér ember ruhái varázserőt kölcsönöznek neki. Ősi, primitív, babonás hit és ritka értelem párosultak benne. Értelmével szenvedélyesen Kean rejtélyét kutatta, ezt a mindenki által titokzatosnak és ellentmondással telinek tartott lényt, akit talán még kuszátabbnak vélt azáltal, hogy közvetlen közelébe került.

Egy napon kellemetlen jelenetnek volt tanúja. Eliston szemrehányásokat tett Keannek az öltözőben, hogy miatta mindig megkéssve kezdik az előadást. Kean ördögi arccal vigyorgott, felfricskázta a direktort, dőlt szájából a pálinkaszag.

– És aztán? Kinek mi köze hozzá? Elmaradt talán a taps? Vagy megakadtam a szerepemben, amiért egy kicsit felöntöttem a garatra? Ha önnek úgy tetszik, akkor legyen két Kean. Egy nagy és haha, egy kicsi... Az egyik életet ad ennek a nyomorult angol színpadnak – önnek pedig táblás házakat hoz –, a másik,

a kicsi, nyeli a rumot, él-hal egy asszony öleléseért, beleszagol minden bokorba, szóval aki gézengúz, korhely, semmirevaló... De ha ez a kicsi, kedvesem, ha ez a kicsi nem volna olyan, mint amilyen, akkor önnek most is majmot kellene táncoltatni, mint tisztelt kollégájának, a Sadlers Wellsben.

Kean mindenesetre nagyon furcsa ember.

Ira még élesebben figyelte meg gazdáját ezentúl, felmérte magában minden tettét, szavainak értelmét nyomozta. De minden Keannel kapcsolatos epizód mögött az a párbeszéd hatott rá döbbenetesen, amely végső eredményben az ő távozását is okozta.

Egy délelőtt beállít egy tizennégy-tizenöt éves nyúlánk ifjú. Kean keresi. Azt állítja, hogy Kean az édesapja. Ira hallott már erről a fiúról, aki Kean törvényes házasságából született, de találkozni vele még nem volt alkalma.

Kean a hálószobájában fogadta Charlest, álmos, véraláfutásos szemekkel, felriasztva mély horkolásából, egy hajnalig tartó zúllás után. Az ifjú az Eton College uniformisát viselte, gesztenyebarna haját felfelé fésülve hordotta, finom keze és lába volt, úgy viselkedett, mint egy kis lord. Kean meglepődve nézett reá, alig akarta megismerni:

– Hogy kerülsz ide Etonból? Neked most Etonban van a helyed.

Charles megállott az ágy előtt, merev, katonás mozdulattal.

– Adj pénzt anyámnak, apám!

Kean egy mozdulattal kiugrott az ágyából, és lármázni kezdett:

– Nem lopom a pénzt, hallod?! Elég aranyomba kerül a te neveltetésed is.

Charles nyugodtan folytatta:

– Adj pénzt, apám, neked kötelességed!

Kean izgatottan járt fel s alá a szobában.

– Azonnal utazz vissza!

– Nem megyek.

– És miért nem, ha szabad kérdezniem?!

Kean fenyegető hangjára Charlesnak egy arcizma sem rándult, kegyetlen nyugalommal folytatta:

– Kiléptem az Etonból.

– Kiléptél?

– Hát megszöktem.

– És mit akarsz csinálni, te, te drágalátos?!

– Ha küldesz anyámnak négyszáz font sterlinget, akkor hajlandó vagyok beállni cadet shipnek az East India Companyhoz. Ha nem – és most futó mosoly szaladt az arcára –, hát akkor színésznek állok be én is.

– Megőrültél?

– Korántsem. Csak hű maradok a család hagyományaihoz.

– Hát ezért neveltettek én Worplesdonban, Greenfordban? Színész! Ripacs, csepűrágó! Clown! Urat akarok csinálni belőled, ha megszakadsz is, de urat.

– Adj pénzt anyámnak, akkor rád való tekintettel megpróbálok a tengerészetet.

– Kicsikarod a pénzt, és becsapsz. Sejtettem már a leveleidből, hogy milyen aljas tervet forgatsz az agyadban. Azonnal visszamész Etonbe.

Charles körülnézett a szobában és leült.

– Etonbe nem megyek vissza. És hogy milyen pályát választok, azt én fogom eldönteni.

Ez a beszélgetés a nyitott ajtó előtt zajlott le, és Ira remegve hallgatott minden szót.

– Ira, Ira – ordította Kean –, lökd ki azonnal ezt a fickót! Nem hallod. Ira?!

Ira belépett, Charles mosolyogva állott fel, nem veszítve el rendíthetetlen nyugalmát.

– Felesleges kidobnod, atyám! Már megyek is – cilindere után nyúlt, s menet közben vidáman meglegyintette a néger arcát.

Kean az ablakhoz ment, lenézett az utcára, és csak akkor fordult vissza, amikor már Charles eltávozott.

– Színész akar lenni, ripacs, csepűrágó! Megfojtom ezt az aljast – egy mozdulattal kiharancsolta Irát, egész napra bezárkóztott, és még az esti előadást is lemondta.

Ira odakünn az előszobában úgy érezte, hogy most, most törik össze a lelkében valami... Ez a családi jelenet, mint egy shakespeare-i dráma vadsága hatott rá. Mintha most látná Keant először, a színpadnál is erősebb, fokozottabb valóságban... És Charles milyen erős volt, amikor szembeállott Keannel. Minő iszonyatos fény lobbant ki lelkéből, amikor dacolni mert az apai akarattal. Minő ördögi hatalom a színpad, amely úgy taszítja, vonzza, poklok harcára kényszeríti az apát és fiút... És most világosodott meg előtte, hogy ennek a szörnyű törvénynek a szavát hallotta ő is, amikor búcsú nélkül otthagya Amerikát, és Keannel Londonba jött. Fájdalmas a ráeszmélés, de neki végre is cselekedni kell. Nem tudta, mi szunnyad lelke mélyén, ám most nevet kapott az ő kínzó nyugtalansága is.

Másnap délelőtt még behordta Keannek a reggelit, de bejelentette, hogy kilép a szolgálatából. Kean megviselt arcát feléje fordította, egy percig hallgatott, majd ráfordult:

– Menj hát te is! Pusztuljatok a szemem előtt valamennyien!

5. fejezet

A CSAVARGÓ

Kean nem vette vissza Irától a neki ajándékozott uniformist, de ő mégis abba a kopott gúnyába öltözködött át, amelyet már Baltimore-ban hordott, és díszruháját egy plédbe gondosan becsomagolva letette Sam Robesonnál, a néger bokszbajnoknál. Noha pénz is csörgött a zsebében, ahhoz nem akart nyúlni, inkább éhesen, korgó gyomorral barangolt London körengetegében. Megállt a színház oszlopos homlokzata előtt, búcsút vett tőle. Elindult a Temze mentén, megbámultatta magát a köznéptől, amely mindig mulatságosnak találja, hogy néger ember is van a világon, és amikor a ragyogó Somerset House elé ért, csak akkor jutott eszébe, hogy ma este még nincs hol lehajtania a fejét. De a nap még nem áldozott le – rábízta magát lábaira, vigyék. Órákig tartó trappolás után, de lelkében felszabadult, könnyű derűvel London keleti részébe jutott, ahol már elveszítette a tájékozódást, mert sikátor sikátorba torkollt, azzal a kopott egyformasággal, amellyel a szegénység öltözködik. Mit bánja ő? Valahová csak elérkezik.

Amikor leszállt az este, megkérdezte egy gyümölcsáros aszszonytól, hogy hol folyik a Temze? Most egyszerre a holnap rideg réműlete fogta el. A kofa azonban vállat vont, ujjával a levegőbe bökött, és amikor már néhány lépésnyire volt tőle, egy rothadt almát hajított feléje. Megint néhány óra, de már maga előtt látta a tisztes folyamot, amely a legyőzhetetlenek fölényével hömpölygött magas kőpartok között, hidak alatt. Ira ment, az éjszakában hozzá hasonló koldusok tünedeztek fel, követte őket. A csavargók rossz dohányt szívtak, ténferegtek és röhögtek, körülnéztek és lefeküdtek a híd alá, Ira egy szót sem szólott, nagy távolságban tőlük, mint akinek éppen annyi joga van a kvártélyhoz, ugyanígy cselekedett. Felette csillagok, mint megannyi rendőrörszem. Ira összekulcsolta kezeit és imádkozott. Sweet Jézus – suttopta, akárcsak egykor odahaza. Amikor karjait letette a nedves földre, fejét nekitámasztotta egy kőlapnak, már aludt is.

Reggel frissen ébredt, mellkasát nagy szabadságérzés domborította.

Az egyik csavargó darabka fekete bagót halászott ki a zsebéből, a szájába dugta. A másik botjára kötött zsebkendőjét megáztatta a vízben, arcát megtörölte vele, és egy törött fogú fésűvel még a haját is eligazgatta. E körülményes művelet befejeztül rápislantott Irára, és hangosan odadörmögte társainak:

– Még hagyján, ha ez az Asmodeus is ide tolja a pofáját, csak ne volna olyan bűdös. His place is reserved for gentlemen – kiáltotta oda Irának.

Irában felforrta a vér, odalépett a csavargóhoz, és úgy orron vágta, hogy az bőgőnek nézte az eget. A többiek felugrottak, társuk segítségére siettek. De a csavargó félreintette őket. Anélkül, hogy különösebb indulat tükröződött volna az arcán, visszonozta a támadást, és horogütéssel úgy Ira melléhez vágott, hogy az megtántorodott. Elkezdtek verekedni. Egyforma erők voltak, s a csavargó nevetve abbahagyta.

– Stop, reggelire elég ennyi. Mi marad akkor ebédre?!

Kezet szorítottak, és ez a viaskodás megalapozta barátságukat.

Együtt indultak el. A csavargó elmondotta, hogy Jamesnek hívják. A többiek is megmondották nevüket, de Ira elfelejtette megjegyezni.

Később eloszoltak azzal, hogy majd „kapuzáráskor” találkoznak.

– Te merre mész?

Ira szipogott, mert egyik csontjában fájást érzett.

– Munkát megyek keresni a dokkra – folytatta James. – Van kedved hozzá?

Elvezette a dokkokhoz, ahol javában folyt a munka. James nézte egy darabig, tanulmányozta a zsákokat, köpött egyet, és odalépett egy napbarnított, matrózsapkás emberhez, aki nagyban rendelkezett. Irát is közelebb ráncigálta.

– Dolgozni akarunk, uram!

A munkafelügyelő megtapogatta izmaikat, morgott valamit a fizetésről, és a zsákokhoz vezényelte őket. Délben ettek egy keveset, este együtt mentek el a csapszékebe, elítették a pénzt. A híd alá untak visszamenni, ott pihentek el a zsákok mögött.

Ezt a vidéket, amely Ira számára négy-öt rongyos utcából, a Temze partjából és egy széles, beépítetlen térségből állott, Ira hetekig nem hagyta el. Vasárnaponként e térségen mindenfajta látványosság kínálkozott. Komédiások, kardnyelők, törpék és bábjátékosok mulattatták az innen is, onnan is összegyűlt sokadalmat. Bormérők és lacikonyhások jó vásárt csaptak e napokon.

Néha a másik London polgárai is elvetődtek e helyre. Egy alkalommal itt látta a Covent Garden egyik komikusát, aki feljárt volt Keanhez, és övele gyakran élcelődött.

– No, Ira, te mit keresel itt?

A barátságos hangra Ira odasietett, és arra kérte a komikust, hogy juttassa be a színházhoz.

– Ez már döfi! – kacagott a színész. – Csak nem játszani akarsz?

– Bizony azt – válaszolt Ira elképesztő komolysággal.

Ira el is került a Covent Gardenhez – jegyszedőnek. Bánja is ő, csak közel legyen a színházhoz. A királyi színház legfelsőbb karzatán szedte a jegyeket, ezúttal térdnadrágban, arany hímzéses vörös frakkban. A színházi épület tájékán javarészt London utcalányai keringtek, de bennfentesek szerint a legszigorúbb inkognitóban hercegnők és lordok is váltottak ide jegyet, és itt bonyolították le gáláns kalandjaikat. Ira később előlépett. Páholynyitogató lett, és e minőségében egy úriember szerelmes levélkét csempésztetett be vele az egyik delnőhöz a páholyba. A páholyban ott ült a férj is – „nagykutya” az alsóházban, világosította fel Irát egy narancsárus leány –, és Ira oly ügyesen csusztatta át a levélkét, hogy a szeladon máskor is őt használta fel szerelmi üzenetekre. Egy ízben Ira egyedül találta a dámát a páholyban, az államférfiú, bizonyára bokros politikai teendői miatt, késett. A dáma túltéve magát rangján, beszélgetésbe elegyedett a négerrel, csillogó szeme valósággal levetkeztette, majd suttogó hangon felszólította, hogy csókolja meg. Ira bátortalanul közeledett feléje, és ajkát a dáma rizsporos vállához érintette. A hölgy behunyta a szemét, kéjesen összeborzongott, Ira pedig megijedt, és kirohant a páholyból.

Ira sokat gondolt szokatlan kalandjára. A dámával többet nem találkozott, jobb is volt így, mert ha folytatódik a különös flört, ki tudja milyen kellemetlen következményei lehetnek volna. A véletlen úgy hozta magával, hogy pártfogója, a Covent Garden komikusa később, mint Kean gyakorlott szolgáját, beajánlotta kellékesnek a színháznál. A Covent Gardenban, mint London legtöbb színházában, abban az időben jóformán csak látványos pantomimeket mutattak be, és a kellékes munkáját egy sereg ember tudta csak elvégezni. Ira külön hivatala volt a szőnyegek kiporolása, rendben tartása és elraktározása. Amikor a szertáros meggyőződött, hogy Ira műveltsége fontosabb hatáskört is megbír, őt küldte el egy összeírt papírlappal a városba, megvásárolni a szükséges rekvizitumokat, avagy a barátságban álló színházakhoz ezt vagy azt kikölcsönözni.

De jó élete a színháznál pünkösdi királyságnak bizonyult. Egy öregedő drámai anya formális ajánlatokat tett neki, és amikor Ira gúnyosan visszautasította, sőt célzásokat tett a diszletezőnek „szerencséjéről”, a megsértett matróna azzal vádolta meg, hogy ellopta a fülbevalóját. A rágalom valótlan volt, de Ira leste az

alkalmat a távozásra. Egy ízben Didinnek, a Sadlers Wells színház igazgatójának egy levelet kézbesített. Amikor átadta, a direktor szobájában tartózkodott Grimaldi, a híres clown, aki éppen egy harlekiniádájához keresett színes bőrű statisztát. Ira boldogan, hogy végre „játszani” fog, leszerződött, nem is érdeklődött a fizetés felől. Szerepében, pantomim lévén, még a száját sem nyithatta ki, csak néhány bekényszerített mozdulatot volt szabad tennie, amelyek a hallgatóságot nevetésre fakasztották.

De ha csak úgy állott volna a színpadon, ahogyan az Isten megteremtette, akkor sem maradt volna el a komikus hatás. Botorkált jobbra-balra, hunyorgatott a lámpa világosságában, ügyetlenkedett, és folytonosan úgy tűnt, hogy ez a nagy test lehuppan a földre. Egy alkalommal teljes hosszában elvágódott. A közönség tombolt. Ira azonban szégyellte magát. Rajta ne vesessen senki! Ő nem pojácának született. Meg is lógott a színháztól, és jobb foglalkozás híján visszazökött a Temze partjára.

James magához ölelte megtért barátját. Ira újra zsákokat hordott, este a csapszéket bújták. Nagy örömben úsztak mind a ketten.

Néha Ira elpárolgott lerészegedett bajtársa mellől. Rágyújtott egy bagóvégre, ismét boldog gondtalanságban vágott neki a városnak, kényelmesen lóbálta hosszú karjait. Utcalányokkal találkozott, megszólították, pénzt kértek tőle. Ira nyugtalanul tapogatta meg a melle tájékát, hogy vajon megvannak-e még zacskóba rakott guineái. Sem abból a pénzből nem költött el egy garast sem, amit még Kean szolgálatában takarított meg, sem amit később a színházaknál keresett. Csak azt a pénzt tekintette pazarolhatónak, amit a zsákhordással összekuporgatott. Vajon mit szándékozott az összegyűjtött pénzzel? Ez a kérdés sohasem jutott az eszébe, amint hogy azzal sem volt tisztában, mennyi az összegyűjtött pénz. Sohasem számolta meg.

– Nincs pénzem – szabadkozott, és sietve továbblépett.

Sápadt, beteges gyerekekkel találkozott, akik most jöttek ki a komor, börtönszerű szövényárból, ahol tizenhárom órát dolgoztatták őket. Toprongyosak voltak, nyomorútlak, zord arcú emberek hajtották őket valahová, koszos odúba, hogy másnap ismét a nehéz szagú gyapjúhoz állítsák. A fehér ember! – mormogta Ira, földhöz vágta a cigarettáját, de komorsága csak egy szemrebbenésig tartott. Elkanyarodva egy sötét utcába, amelynek rettenetesen bűzös kövezetén tócsákban gyűlt meg a víz, egy utcalány támasztotta testét a sarokkőnek. Hullott az eső, de az utcalány mozdulatlanul állott. Ira elment mellette. De a leány tetszett neki. Visszafordult.

– Vigyél magaddal – szólította meg vakmerő elhatározással.

A leány szó nélkül vezetett. Egy kongó csigalépcsőn mentek fel. A leány gyertyát gyújtott, a fény rászökött arcára, mint valami kóbor lepke. Aztán vetkeződni kezdett.

Széles csípője volt, sáfrány színű haja. Hangtalanul, lustán vetközni kezdett.

Ira ráült a szalmazsákra, és nézte, hogy mint hullanak le róla a ruhadarabok, s mint válik az egész test egészen meztelenné. Amikor Ira meg sem mozdult, csak kacagott, a leány zavarba jött, és dühösen egy hárászkendőt kapott fel magára.

– Na mit hencegsz? Bezzeg Amerikában még a mennyei jussodat is eladnád, ha egy magamfajta leány szóba állana veled. Ott meglincselnének... – rekedten ordított, és a lábával toporzékolt. – Vagy talán nincs egy vasad sem? – ripakodott rá metsző gúnnyal.

Írában dolgozott az ital, és gondolkodását gyorsabb tevékenységre serkentette. Még sohasem látott meztelen női testet. Szűz volt idáig, csak bűnös gerjedelmei voltak. Végigszáguldtak az agyán mindazok a nők, akiket bírni akart. Minden forrongás, vágy csak előkészület volt az első őszinte megkívánás percének befogadására. Ime, itt a fehér leány!

Felgyúlt a vére! Kigombolta a kabátját, inge alá nyúlt, kirántotta a zacskót, és odadobta a lány lába elé:

– Vedd el, és hallgass!

A leány sóvár szemekkel nézte a pénzt, felmarkolta, egy ezüstöt megpendített, hogy hallja a csengését.

– Loptad? – kérdezte egyszerűen, ráborítva tenyerét a pénzre.

Írának átjárta az eszét, hogy mennyi ideig is tartott, amíg ez a sok pénz egybegyűlt, éhezve sem nyúlt hozzá, valami homályos rendeltetésből. Hát ezért?... Gyűlölte a pénzt, nézte a leányt, és nevetett.

– A fogaid szépek, ha nevensz... De dobd már le azt a kabátot – szólt, és szélről kifűjt kezével kigombolta a fiú kabátját. – Még segítek is neked...

Átkarolták egymást. Ira az ölébe ültette a leányt.

– Kikacagsz? – kérdezte Ira.

– Nevetek, hogy az én kis szobámban itt van egész Afrika.

Ira húszéves, érintetlen, és mit csináljon az izmaival? Felkapta a leányt, mint egy pelyhet, és a szalmazsákra dobta. A gyertya lángja megrebbent erre a mozdulatra.

– Nesze, Afrika – széles ajkával a leány nyakára tapadt, beleharapott, az utcalány felsikoltott. Mialatt vadul csókolta, a leánynak úgy tetszett, hogy mint antilopot az oroszlán, fogai közt viszi el zsákmányát a vadonba.

Ira aztán együtt lakott a prostituálttal. Összeszámolták a pénzt, harmincegy font volt. A leány egy láda whiskyt vásárolt, György király képét, szagos szappant és egy új mosdótálat. Egész nap ettek, ittak, szerettek. Amikor a pénz elfogyott, így szólott a leány:

– Most aztán újra kimegyek az utcára.

– Én pedig visszamegyek a dokkra – gondolta Ira, de maradt.

A leányhoz lócsiszárok, mészárossegédek, más efféle népség járt fel. Ilyenkor Ira az utcán kószált, nekitámaszkodott egy lámpának, újságot olvasott, a színházban hallott szerepeket mondta fel magának. Hajnaltájban bandukolt haza, maga mellé fektette a leányt.

– Van egy új barátom – mondotta a leány. – Tisztes fűszerkereskedő a Galamb utcából. Már negyedszer volt nálam, szeret, elvétetem magam feleségül. Nem tarthatlak tovább, mert agyonüt, ha rájön, hogy egy néger a szeretőm.

Ira vette cókókját – egy vásáron vett faládjában az elmocskolózott fehérenemű, néhány könyv –, nyugodtan összecsomagolta, és harag nélkül lebotorkált a lépcsőn.

Beszegődött hajcsárnak egy teherszállító hajóra, amely a folyón felfelé marhákat fuvarozott. Az első napon, míg a marhák megvadulva bögték a hajófenéken, ő zavartalanul olvasta azokat az ócska könyveket, amelyeket a zsidőnegyedben vásárolt össze pár garasért. A kereskedő éktelen dühvel szaladt le, és kicsapta a könyvet a kezéből.

Sheridan egy kötete volt. A marhakupecnek kisebb gondja is nagyobb volt annál, hogy törje a fejét rajta: minő gondolatokat ébreszthetnek Sheridan csiszolt mondatai e homályos lélekben. A zömök kis emberke belekapaszkodott Ira vállába és rángatni kezdte.

– Átkozott, eredj, itasd meg a marhákat! Vigyázz a csontjaidra, mert...

Ira tele szájjal kacagott. Abban a pillanatban, amikor a kis mitugrászt fűjtatni látta, harsány hahotára fakadt. A kereskedő dühösen rohant fel a hajóhídra.

Az első hajóstiszt magához parancsolta Irát:

– Ha nem teljesíted a kötelességed, a gazdád dolga, hogy mósresre tanítson. Viszont az én dolgom, hogy megtudjam: miként, került e könyv a birtokodba?

A hajóstiszt ugyanis élt a gyanúperrel, hogy a négerhez ez a könyv, miután semmi szüksége sem volt reá, csak bűnös úton kerülhetett.

Ira felhúzta a vállát. Jó, hát megint lopással gyanúsítják... Szilárdan válaszolt:

– Vettem.

– Úgy, vetted? És minek neked e könyv?

– Mert szerepet tanulok belőle. Azt se szabad talán? – Össze gyűjtötte minden erejét, hogy kissé szemtelen legyen. Vagy talán bátorságának forrása az a leánya volt, aki végigdőlve egy fekvő-széken, figyelmesen nézte e jelenetet?

– Mi vagy te, marhahajcsár, vagy a fekete Garrick?

– Színész vagyok, és a Pizarrot tanulom – hajtogatta Ira konokul, és tekintete nyugtalanul a fiatal leány felé terelődött.

– És hol szándékozol művészetedet fitogtatni? – gúnyolódott a hajóstiszt, és nádpálcájával vidoran ütögette fehér nankingnadrágját. – Talán a timbuktui nemzeti színházban?

– Nem. A Covent Gardenben. Esetleg maga György király öfelsége színe előtt – válaszolt Ira, s vakmerően a tiszt arcába nézett.

Kínos csend következett a néger kihívó tekintetére. A helyzetet a szőke leány mentette meg, aki csilingelően nevetett.

– Adja Isten, én szívből kívánom magának!

– De Amelie... – vágott közbe a hajóstiszt rosszallólag.

– Goddam¹ – sopánkodott a kereskedő –, csak feketékkel ne kezdjen ki az ember!

Amelie felkelt, közelebb jött. Nyúlánk volt, szemében harmatos üdeség csillogott.

– Szavaljon valamit – kérte barátságos hangon.

Ira nem huzakodott. Két lépést tett előre, félkört kanyarított a kezével, felvonta tekintetét az égre, és elkezdte:

Miféle ítélettől félhetek,
Ha semmit sem teszek, mi jogtalan?
Vannak vásárolt rabszolgáitok,
Kiket mint öszvért, szamarat, ebet
Alacsony rabmunkára fogtok,
Mivel vettétek...

– Bravó – tapsolt Amelie, de a tiszt komoran nézte Irát.

– Lázongani, azt tudsz...

– Fred, ne légy olyan szigorú, hiszen valóságos kincset rejteget a hajód... Gyönyörű, félelmetes hang. Szavaljon csak!

A kereskedő közbeszólt:

¹ isten verje meg

– De miss Amelie, aljasok és ravaszok ezek a néger fickók. Ezt az egészet ő csak kitalálta, hogy nekünk gorombaságot mondjon.

– Ugyan! Fred, te jól tudod, hogy ez idézet. Hiszen olvastuk mi is odahaza annak idején. Nos, honnan való?!

A hajóstiszt találgatta:

– Ha nem tévedek, Sheridanből.

– Tévedsz. No, segítsen, uram – fordult Amelie fölényes mosollyal a kereskedő felé, de ez csak tehetetlenül ráncolta a homlokát.

– Shakespeare: A velencei kalmár. Ugye, negyedik felvonás? – fordult most Ira felé.

– A negyedik felvonás, első szín.

Összemosolyogtak egyetértően, mint akiket a kölcsönös bizalom jelei kapcsolnak össze.

Másnap Amelie kérdezte a lunchnél a hajóstiszttól, hogy mi van a hajcsárral? A hajóstiszt kelletlenül felelte:

– Amikor rakodtunk Cricklade-ben, meglógott.

Nem mondta meg neki, hogy a négert egyszerűen kitette a parton.

Amelie tünődve nézett maga elé.

6. fejezet

AZ ELSŐ SIKER

Még érvényben volt a század első felében Sir Robert Walpole miniszterelnök rendelete, amely megtiltotta, hogy Shakespeare-t vagy a többi klasszikust más színházakban is elő lehessen adni, mint a két privilegizált színpadon, a Drury Lane-ben és a Covent Gardenban. Ha valamelyik színigazgató Ben Johnstont, Marlow-t vagy Shakespeare-t akart játszani, a legravaszabb fogásokhoz kellett nyúlnia: egy varieté számai, zenei quodlibet, harlekiniáda, kötél-táncos- vagy bűvészmutatványok közé becsempészni a királyi színházak műsordarabjait. De nem is iparkodtak túlságosan ki játszani a rendeletet. A „pennys színpadok” közönsége unalmasnak találta az Erzsébet korszak íróit; egy Titus Andronicus, Julius Caesar, Coriolanus, Tamerlan vagy A máltai zsidó csak annyiban éltek a színpadon, amennyire egy Garrick, Foote, Wolfington, Kemble, Kean, Mac Ready adtak nekik életet. Még azok a nagy színházak is, ahol a királyi páholyban a himnusz ünnepélyes hangjai mellett a Györgyök foglaltak helyet, sokszor ráfanyalodtak a póri multságokra, clownok vendégszerepeltetésére, és a publikum jobban tapsolt a scaramucciók fekete jelmezeinek, Colombina regényes szökésének a rideg atyai házból, mint akár Siddons asszony élethű érzelm-kitöréseinek. Anglia tengerésznemzetét inkább a vízi drámák vonzották, ahol az úszómedencévé átalakított színpadon csatahajók ütközete zajlott; lovak vad vágatása az amfiteátrum homokján, kelet elefántjainak lomha vonulása szórakoztatta a szemeket. E nép képzeletét nem töltötte be saját életének a rivaldák fényéből visszaverődő látványa, sárkányölő Szent Györgyöket, hősi tatárokat és indiánokat, óriási tűzvészeket és lármás várostromot követelt, olyan türelmetlenül, amely példátlan volt az akkori egész Európában.

Ha Ira becsvágyát kielégítette volna, hogy ő is hátramoszdítóként nyüzsögjön a statiszták erdejében, úgy bizonyára nem a lehetetlent ostromolta volna meg. De őt egy Kean fertőzte meg; Kean nyers, szenvedélyes hangjait – amelyek úgy repesztették

meg a levegőt, mintha az élő valami lett volna – vélte hallani titokzatos énjének minden rezdüléséből. Visszatérve Londonba vidéki barangolásaiból, sokáig nem volt más időtöltése, mint céltalan birkózás e hangokkal. Mert az, hogy egy ír összeesküvőnek lett az inasa, aki a Whitechapel áthatolhatatlan sűrűjébe ásta be magát üldözői elől, és akinek takarított, ételt hordott, teljesítette parancsait, mindez üresen hagyta a lelkét, és úgy pergett le róla ennek a megunt foglalkozásnak minden gépies mozdulata, mint ahogy a vízcsepp leperreg a zsíros papírlapról.

Az ír összeesküvőt, aki a katolikusok egyenjogosításáért és a parasztok jobb megélhetéséért s más, Ira számára semmitmondó jelszavakért küzdött, tömlöcbe hajították. Irának is meggyúlt a baja. Napokig faggatták gazdája életmódjáról: kik jártak fel hozzája, és miről beszéltek – ezt igyekeztek mindenáron kipróbálni belőle. De Ira fajankónak tette magát, egy épkézláb mondatot sem lehetett belőle kicsikarni. Pedig ő, aki minden iránt gyermeki fogékonysággal érdeklődött, s úgyszólván a levegőből szedett össze tudást, ismereteket, sejtette, hogy mire megy a játék. Megérezte, de nem érdekelte. Végül is tomporon rúgták és kiebrudalták.

Cudar, embertelen, kemény tél köszöntött be Londonba. Ira egyrészt emiatt, másrészt pedig, hogy mint megjegyzett csavargót ne cipeljék be unos-untalan az ismert negyed dologházába, egy kis színházhoz, a Cobourghoz szegődött be színlaposztónak. E harmadrendű színház műsorán az Othello is szerepelt. – A kardforgató szerezsen avagy a zöld szemű rém áldozata – természetesen összevont, megkurtított feldolgozásban. Egy ízben, pontosan az előadás megkezdése előtt Murray, a színház drámai hőse leitta magát a sárga földig. Az igazgató, Simcox – „igazgató, rendező és cselszövő”, így állott a színlapon – nagyokat káromkodott, majd kétségbeesetten tördelte a kezét, mert a közönség egyre nagyobb számban gyűlt össze, márpedig ha az Othello előadása elmarad, akkor a pénzt vissza kell majd adni. Végére is Simcox, aki Jagót alakította, bármennyire is nagy színésznek tartotta magát, egyazon időben két szerepet mégsem játszhatott. Izgalmas percek következtek. A zene-ekvilibrista már kétszer is a végére járt ugyanazon mutatványnak, a közönség zajongott, de a téglaporos kövezeten tehetetlenül fetregő Othellóra hiába öntötték a vizet, legfeljebb prüsszkölve megfordult, és a másik oldalára feküdt. A direktornénak, egy előreugró keblű, vastag hangú, enyhén bajuszkás, férfias hölgynek most az a merész ötlete támadt, hogy majd ő ugrik be és menti meg az estét, ám ez a megoldás túl drasztikusnak tetszett, és nevetségessé tette volna a kiváló műintézetet. Nem volt más hátra, mint bejelenteni a sajnálatos incidenst, elnézést kérve a nagyérdemű közönségtől,

számolni a végzetes következményekkel, amikor váratlan dolog történt. Ira, a színlaposztó jelentkezett a szerep eljátszására.

– Te? – förmedt rá felpaprikázva Simcox. De Ira, mintha torkon akarta volna ragadni a soha vissza nem térő pillanatot, megköszörülte a hangját, és már fújta is:

It is the cause, it is the cause, my soul,
Let me not name it to you, you chaste stars!
It is the cause...¹

Bömbölve szavalt, és erősen hadonászott a kezével. Magas hangját kieresztette, úgyhogy az igazgató rémülten fogta be a fülét. A körülállók nevettek. Hm. A szöveget azonban tudja... És legrosszabb esetben ott a sűgő... Meg aztán ki sem kell festenie magát, máris lódulhat a színpadra. Az igazgató latolgatta magában: mi történhetik? Meg kell próbálni! Ha az arkangyaloknak kedve telik benne, még a kapanyél is elsül.

Írát belökték a színpadra. Megijedt, megtorpant, mint egy vadállat a hirtelen fény láttára. A közönség moraja egyszerre elült, mire megnyugodott. Egy lépést tett előre, megbotlott a kardjában. A közönség morogni kezdett. Mintha a karzat felől is többen hahotáztak volna... De mit tudta ő, hol a karzat, hol vannak a páholyok? Egy sötét masszát látott maga előtt, amely mint egy alattomos láva, feléje ömlik és a testén kövesedik meg. Az első hang ... Ha csak az első hangot ki tudná ejteni... Hol az a hang, hol rejtőzködik?... Álomban él csak, vagy ő némult meg örökre? Ez itt Jago, a direktor! De hol van ő? Hol van Othello?... Stop! Reggelire elég ennyi. Mi marad akkor ebédre?... Ez itt a Temze-part, itt vannak a lisztes zsákok, itt van a szuka, akinek odaadta a harminc fontot... De hol van ő?... Hol van Othello?... Jago szeme feléje szikrázik, óriási szem, beléhull és elhamvad. Pillantása a színfalak felé esik, valaki megint nevet, határozottan... Végre... Végre!

Az első hangok bátortalanul törtek ki a melléből, mintha sziklarétegekben kellett volna keresztülmarniok magukat. De később felszabadult a hang, most már szabadon keringett, lobogott, senki sem érthette utol... Micsoda szabadság! Ebben a szabadságban minden benne volt, mint egy mágikus körben, amelyet most egy mozdulattal megvont maga körül, négerék, írek, nyomorultak a Whitechapelben.

Nem emlékszik, hogyan került vissza a közös öltözőbe. Tompa tapsvihar sodorta el a színről és röpítette magával. Felpillantott. Simcoxot látta maga előtt, aki a vállát veregette.

¹ Az ok, az ok, igen, lelkem, az ok:
Szűz csillagok, hadd hallgatók felőle!
Az ok!

– Nincs sakál, aki jobban ordítson! De ennek a buta közönségnek minden jó. Eredj, zabáld tele magadat az Aranyfácánban a kontómra.

Ira bágyadtan kacagott. Azzal a botor, bárgyú nevetéssel, amellyel a fából faragott néger fétisek bámulnak bele az afrikai forróságba.

– Nézze, Murray, én magát kirúgom, ha még egyszer olyan botrányt csap, mint az este.

Murray megvetően füttyült, és oda sem hallgatva félrecepta köcsögkalapját.

– Torkig vagyok magával! Elbizakodott, kevély fráter, aki jóvoltomból kapaszkodott fel az uborkafára. De majd leráncigálom onnan... Le én!

Murray tovább füttyült.

– Mire olyan rátarti, maga oktondi? Ez a néger kölyök is kivégja a rezet... Amellett bagóért játszik nekem.

Murray visszanyomta a köcsögkalapot a helyébe, fekete ébenfabotját megforgatta Simcox orra előtt, és csak úgy odavetette:

– Hát játszasd őt, ebfia!

Így esett kenyérbe Ira Aldridge a Cobourg direktoránál. Már vagy ötször „alakította” a féltékeny mórt – minden este újra és újra ki kellett állania a pokol kínszenvedéseit –, de a híre nőtt. Az előkelő negyedekben is beszélték, hogy valami négert csípett fel Simcox, kuriózumból is érdemes benézni a Cobourgba...

Othello után Simcox A velencei kalmárt gyúrta át saját kezűleg a Cobourg színház céljaira. Egy hét múlva Ira ebben a szerepben mutatkozott be. Mindaddig, amíg Shylock nem jelent meg Bassanióval Velence közterén, minden ment, mint a karikacsapás. Most azonban éles fütty hangzott el a karzatról. Mintegy adott jelre döngetni kezdtek lábaikkal, és fülsiketítő lármával követelték, hogy a néger távozzék el a színpadról. Ira halásápadtan állott, és elszántan a színház mélyébe szegezte tekintetét. Simcox kijött a sűgölyuk elé, összetett kezekkel kérte a közönséget, hogy ne zavarja meg az előadást. De a botrány úgy elő volt készítve, hogy a függönyt le kellett bocsátani.

Ira gyorsan lemosta arcáról a festéket, és amilyen hamar csak lehetett, elhagyta a színházat. Nem volt ura akarátának. Nem tudta, mit kell tennie ilyen esetben. Talán azt gondolta, hogy ha ellép bukásának színhelyéről, kimegy a friss levegőre, nemesen visszavonul, nemcsak ellenfeleit engeszteli ki, de saját terhén is csökkent. Már messze száguldozott a színháztól, amikor feltette magában a kérdést: miért? Bukásról nem lehetett szó, hiszen annyi időt sem engedtek neki, hogy kinyissa a száját. A közönség pedig tegnap este még szerette őt...

Másnap délelőtt Ira bejött a színházba, és a férfiöltöző felé tartott. Murray gúnyos tekintetével találta magát szemben. Most már mindent tudott.

– Kotródj – üvöltötte Murray. – Nincs többé keresnivalód a színháznál.

Ira lehajtotta a fejét.

– Kotródj – tetszelgett magának a másik. – Visszaszerződtem! No, mit állsz ott, mintha odaszegeztek volna?... Eredj, hord ki a színlapokat. Ma A velencei kalmár avagy a zsidó kegyetlenséget alakítjuk. Velem!

Aldridge egy lépést tett előre, hogy megüsse. Csak egy ütés, és szétfolyik ez a hólyag. Murray a széket tartotta maga elé, és rémülten kiáltott a belépő Simcox felé segítségért.

Simcox ijedt mozdulatot tett, és elkezdett hápogni.

Ira legyintett. A botrányt Murray rendeztette meg, ő erőszakolta vissza magát a színházhoz, és a bemutatót használta fel arra, hogy álnok tervét végrehajtsa.

Megfordult, és méltóságteljesen távozott.

– Csitt, szívem, csitt – kiáltotta magában Ira, és emlékezetéből Shakespeare fejedelmi szavai léptek elő, hogy kellőleg vigasztalhasssa magát. Egy kudarc, két kudarc, száz kudarc... Csak el nem esni... Vannak még színházak Angliában. Csak oda vissza nem... a dokkokhoz!

Segítségére volt a véletlen.

Pár nap múlva London egy másik kis színházában lépett fel, a Royaltyben, ahol a direktor ráosztotta a Titus Andronicust, és néhány olyan szerepet, amelyekben feketebőrűt kellett alakítania. A közönség újat látott benne, rokonszenvesen fogadta, sőt még az újságkritika is említést tett róla. Grimaldi búcsúestéjén pedig, amelyet a Sadlers Wellsben rendeztek, burleszk magánjelenet eljátszására kapott felszólítást. Ira visszatért életderűje, amely nyilvánvalóan alapvonása volt lényének, zavartalanul csapongott, sajátosan grotesz mozdulatai, kifejező képességeinek veleszületett komikuma elbájolták a hozzáértőket is. Grimaldi előadás után öltözőjébe kérette. Már túl volt a masszírozáson – ha befejezte szerepét, görcsökben hánykolódott, nemegyszer ájultan rogyott össze –, és most egy alápárnázott karosszékben ülve közelebb intette magához:

– Az isten is clownnak teremtett, Ira... Te magad sem tudod, hogy mennyi humor van a játékodban. Szólok majd Dibdinnek... Nem, Miss Kellynek fogok szólni, hogy vegyen a pártfogásába.

Ira csak rázta a fejét. Ahelyett, hogy örült volna, lehangoltan fogadta az ajánlatot.

– Drága mesterem, én a Coriolanust szeretném eljátszani. Ne nevéssenek az emberek, hanem fakadjanak könnyekre, Shakespeare-színész akarok lenni.

Grimaldi fázékonyan összehúzódott a székében, és megigazította lábán a plédet.

– Shakespeare, Shakespeare! Mit gondolsz, hogy ő ki volt? Clown volt, öcsém, a mi emberünk! Csepürágó, bolond... Sohasem tudnád megmondani, hogy mikor sír, és mikor nevet. Mi, clownok sokszor csak azért röhögünk, hogy legyen hitele a zokogásnak. Ne nézd le, fiam, a bohócokat, mert csak ezek értenek igazán az emberi természet levetkőztetéséhez.

– Ha egy Grimaldi mókázik... Az igen – vetett ellent Aldridge komoly meggyőződéssel.

– Én csak azt csináltam mindig, amit az utca félkegyelműtől tanultam. Ha van bennem némi nagyság, csak annyi, hogy nem hazudtoltam meg őket.

Ira Grimaldi ajánlólevelével elkerült vidékre is, a Sadlers Wells társulatával. Aztán más vándortrüppökbe kapcsolódott be, és a különböző szerepek eljátszásával nemcsak tehetsége, de sok ember között megfordulva, jelleme is csiszolódott. Már nem volt esetlen fickó. Durvaságokra, káromkodásra sohasem nyílt az ajka, nem merte magáévá tenni azt a bárdolatlan, közönséges modort, amely annyira megszokott a színház világában; mintegy tudomásul vette, hogy sokat megengedni magának csak fehér ember előjoga. Ő idegen, és az otthoniasságot tőle rossznéven veszik. A vidéki társulatok bebarangolták Skóciát, Walest, az ír lakta területeket. Irának kinyílt a szeme, most már meg tudta ragadni képzelete, hogy mi minden Anglia.

Közben szorgalmasan tanult. Falta a nyomtatott betűt, a körülötte zajló élet elmélyítette az olvasmányok értelmét, közvetlen tapasztalatai pedig kulcsot adtak a könyvek titkainak feltáráshoz. De hontalannak érezte magát, anélkül, hogy ez egy pillanatra is fájdalmat okozott volna neki. A könyvek közül szívesen menekült ki az életbe. Amint lépdelt az utcán, nagyokat nyújtózkodott, és tele szájjal nevetett, amikor kíváncsi csoport ólálkodott mögötte. – Már tudják, hogy ki vagyok – kacagott magában önelégülten, és ha ráeszmélt egy pillanatra, hogy az emberek érdeklődése az ő furcsa fajtájának szólt, hát ennek is örült. Szerette volna örömét másokkal is közölni, dicsőségesen elflangérozni akár a dokkon, vagy mint otthon, New Yorkban. Legalább James, a zsákhordó volna itt... De ha itt is lenne, mit kezdene vele? – Magammal egyenértékű emberek között van a helyem. A színészek között – és azokra gondolt, akikkel együtt játszott. – Úgy kell berendeznem az életemet, mint ők, udvarolnom kell szép hölgyeknek, elegáns lakást kivennem, kritikusok barátságát

keresnem, divatos öltönyöket csináltatnom, lóversenyre járnok, és felvételném magamat valamelyik klubba, esetleg megtanulni táncolni is – maga is elmosolyodott e gondolatra. Ő és a tánc, az ő lomha medvelépései, és a hajlékony country dance vagy ecosaise. – Mindenesetre gentlemannek kell lennem – állapította meg annak a férfiúnak biztonságával, aki egy kitűzött feladat nagyobb részét elvégezte, és most már csak gyerekjáték, ami következik.

Ira feszített új ruhájában, bevonult egy fogadóba, ürszeletet rendelt, felfrissítette magát egy pohár sherryvel, és jóleső gondolatok között összehasonlítást tett ezüstspaszományos égszínkék kabátja, csipkés gallérja, csatos cipője és ama kanárisárga uniformis között, amelyet batyuba kötve annak idején Robesonnál hagyott, a díjbírkózónál. Egy távoli tükörben megpillantotta arcát, amelyet nappal is gondosan rizsporozott, és Kean szava jutott az eszébe: egy néger sohase essék ki a szerepéből... – Haha – nevetett magában, tempósan kétszer is megkopogtatva ujjával a burnótos szelencét, mielőtt csippentett volna belőle... – Azt a vacakot Robesonnak adom örökbe, nekem már nem lesz sohasem szükségem reá... Proszit, Kean úr! – emelte poharát a tükör felé, és amikor az italt lehajtotta, sürgős kívánság fogta el, hogy találkozhassék Keannel, és megkérje őt: nézze meg a színházban... Haha – de most egyszerre rossz szájíze támadt. Melyik színházban, az istenért? Hol van az ő színháza e pillanatban? Egészen mulatságos, de az ő szerződesei... Még mindig csak beugrásai, helyettesítései, alkalmi fellépései vannak, és ha valahol a külvárosban meg is ragad Othellojával, mire Kean rászánná magát, hogy megnézzé, már hült helyét találja. De Kean nem is fog elmenni... Keant látja maga előtt, azon az emlékezetes reggelen, amikor felkőnyököl ágyában, török hálókötésében, amelyből sovány könyökei kilátszottak, s álmos, véraláfutásos szemekkel fiát, Charlest nézi. – Hogy is gondolhattam egy percig is... Kean csak akkor jár színházba, ha muszáj, inkább az adósok börtönét vállalja, mint... Bezzeg, Richmond jó neki, a sűgő, egy tucat pohár whisky, Richmond, aki apránként mégiscsak elszedi zsebéből hajnalig a pénzét, és összejátszik ellene minden szutykos, szennyes nővel. – Hé, tiszteletreméltó asszonyság, még kettőt ebből a nedűből – úgy véli Ira, hogy most Kean hangját is hallja. Richmond, Robeson, ezek jők neki, de nem a hűséges kutya, az alázatos árnyék, mint amilyen ő volt... – Tulajdonképpen gyűlölöm ezt a szeszélyes fickót!

Kean azonban nem hagyja nyugodni, foglalkoztatja, és amikor Ira befejezi vidéki turnéját, első dolga, hogy elmegy a színházba, hogy legalább ő lássa viszont... Hughessel találkozik,

tőle érdeklődik Keanról. – Kean? – nevet az, és végigsimítja szennyes, szürke szakállát – már egészen lent van – és mutat a kezével. – Már nem is játszik – valósággal föltrillázik a hangja. – De veled mi van? – Ó, én is színész lettem, játszottam Othellót a Cobourghan, Sadler Wells, a vidék, Edinburgh, Belfast... – Te? – megremegeg Hughes hangja, és elfordul.

– És mister Hughes? – kérdi Ira ártatlanul.

Hughes nehezen találja meg a hangját a csodálkozástól, az elfojtott irigységtől; egész életének bánata felremegeg benne: – Én? Amint látja, művész úr – csattogtatja a nagy ollót, mintha ennek letagadhatatlan valóságával igyekeznék meggyőzni, hogy ő a változatlan realitás alapján mozog. De most olyan arckifejezést ölt, amely emlékezteti: „Én valamikor egy udvari férfit játszottam, mert tudd meg, nekem is voltak sikereim...” Ugyanakkor: „Én itt vagyok ezzel a nagy ollóval, és itt leszek, amikor ti már mindannyian...”

Hughesnek igaza volt, Keant tényleg nem lehetett „felhajtani”, de hogy is lehetett volna, amikor Párizsban tartózkodik, ahol bizonyára nagy ünneplésekben van része... Ez a feltevés valamennyire megnyugtatta Irát, és kedélyesen eltűnődött Hughes fura lázongásán. Gangos járással lépkedett, megállott a forgalmas Chapside sarkán, és azokat, akik most kíváncsian megnézték, jóindulatú derűvel vette szemügyre. Sugdosódnak, most odaböki egyik a másiknak: „Nézd csak, Ira Aldridge...” A Covent Garden színházból lépett ki az imént, végigment az öltözők mentén, bekukkintott a száraz, tikkadt levegőjű színpadra, a műhelyben Hughessel beszélgetett – minden fal sokat tudna mesélni, hogy mennyit kellett szenvednie a művésznek, ameddig eljutott odáig. De meddig az az odáig? Mindenesetre tovább, mint Hughes, aki csak egy udvari férfit játszott... Haha, tudjuk, mi ez: udvari férfiú. Nemesek, törvényszolgák, nép és egyéb kíséret. És egyéb ... De ő már vitte valamire. Grimaldit is meg kellene látogatni – ébredt fel benne a kíváncsiság.

Kereste is Grimaldit, mert szükségét érezte, hogy újabb bizonyosságáról győződjék meg annak, hogy már vitte valamire. De Grimaldi beteg feküdt szállásán, visszavonult a színpadtól. Elkedvetlenedve sétált a Stanhope utcán, amikor véletlenül egy magakorabeli négerrel találta szembe magát. Samuel Ringgold Ward volt, gyerekkori játszópajtása, aki most érkezett Angliába. Ira volt az, aki megismerte. Samuel esetlenül mozgott, és elfogódva nézte Ira divatos öltözékét, s csak akkor melegegett fel, amikor Ira ölelgetni kezdte, és erőnek erejével magával hurcolta lakására.

Samuel Glasgow-ba igyekezett, ahol teológiai tanulmányokat akart végezni, mert – emlékezett rá Ira – már gyermekkorában feltette, hogy hitszónok lesz. Ira bölintott, így honorálta az erős elhatározást, amely nem ismer akadályokat. Közben a háziasszonnyal szakértelemmel megtanácskozta a lunch összeállítását. Samuel nem vette le a szemét róla. – Azt hittem, meghaltál – mondotta csendesesen –, eltűntél, semmit sem hallottunk rólad. – Egy pillanatnyi zavart csend állott elő, amelyet Ira gyűrűjének kopogtatásával űzött el, és másról kezdett beszélni. Arról, hogy színész, megbecsülik, és gyors egymásutánban elmondotta, hogy mi minden történt vele.

Samuelnek feltűnt, hogy Ira egyetlen szóval sem érdeklődik az otthoni állapotokról, holott ő ezt már az első percekben várta. Szeretett volna azért is beszélni erről, mert mi másról beszélhetett egy Samuel Ringold Ward, aki tegnapelőtt tette a szigetországra a lábát, itt van Londonban, és még semmi sem történt vele? Már arról folyt a szó, hogy Samuel a hajnali postakocsival továbbutazik, Ira ellátja gyakorlati tanácsokkal, már búcsúzkodnak, amikor Samuel félénken megszólal:

– Igaz, édesanyád nagyon beteg.

Ira elsápadt, és szemei kimeredtek.

– Beteg? – és megragadta Samuel kezét.

– Amikor eljöttem, már olyan vékony volt, mint az ujjam... Beszéltem Rebeccával éppen az utazás előtt, ő mondta, hogy a városból egy fehér orvos látogatta meg, aki csóválta a fejét.

– És mi a baja? Talán az északi időjárást nem bírta, vagy talán – és most áthatóan barátjára nézett, és elhallgatott. Le-sütötte a szemét. – Nekem nem üzent semmit?

– Rebecca?

Ira türelmetlenül legyintett:

– Nem, az anyám...

– Hát honnan tudhatták volna, hogy hol vagy?

– Igaz – szólott Ira inkább magának.

Ez a váratlan találkozás azonban nem múlt el nyomok nélkül. Amerika! Jó volna hazakukkintani... Anyja is beteg, már azért is... De fellépni, játszani, megmutatni az amerikaiaknak, hogy ember lett belőle... Talán ott jobban fog érvényesülni, mint itt Angliában, ahol már túlon túl sok a színész. Összeszámolta a pénzét. Volt egy kulcsos ezüst órája is – az északi turné után vette –, eladta a hájas fogadósnak, aki már a múltkor szemet vetett rá. Pontosan annyi a pénze, amennyivel eljuthat Amerikába. Igen, el fog utazni. És azután meglátja... De sietni kell, mert a sok okoskodásnak maradás lesz a vége.

A legelső hajóval, amely Southamptonból indult, el is utazott.

7. fejezet

ISMÉT AMERIKÁBAN

A szülői ház alig változott valamit, amióta Ira elkerült onnan. A lehántott fatörzsekből ácsolt ház a haragoszöld gyeptágyással és piros pelargóniával tökéletesen a régi volt. A körtefa, amelyet akkor ültettek el éppen, amikor utoljára uzsonnázott a szőlőlugasban, ma már ízes gyümölcsöt kínál. Rebecca is kiröppent a parókia meghitt csendjéből, férjhez ment a vésnök-höz, két gyermeke van tőle. A szelek lebegtették a szárításra kitergetett fehérneműt, és suhogásukból Ira kihallotta, hogy a szél zúgása is a régi.

Nagyjában minden a régi, csak anyja halt meg, és hátul az udvar végében a zöld füvel benőtt domb mutatja, hogy holtában is e házhoz tartozik.

Daniel történetesen nem volt otthon, amikor Ira benyomta a könnyen nyíló kerti ajtót. Egy szikár néger szolgáló fogadta, és mialatt beszélt, nem vette le szemét a belépőről, aki divatos, városias külseje, sima modora ellenére is oly otthonosan mozgott e helyen. Ira kilépett az utcára, a templom felé indult, hogy apját megkeresse. Lám ott is van, éppen a templom előtt lépked... Teremtett uccse! Craddle van vele, Craddle, az iszákos varga, akit az öreg most is úgy korhol, mint régen... És apján ugyanaz a viselkedés, színehagyott, térden alul érő fekete kabát, mintha azóta se vetette volna le, midőn harminc évvel ezelőtt először magára öltötte. Craddle apja volt Bessnek, aki – mármint Rebecca szerint – halálosan szerelmes volt Irába. Vajon mi lett Bessből? Ira a két ember mögött lépkedett, és hallotta apja jól ismert hangját.

– Mit iszod le magad folytonosan? Talán az Úristennel akarsz versenyt inni? Bízd csak reá, az Úristen bírja az italt.

Ira most hozzájuk lép, Daniel rátekint, de olyan messziről, mintha kilométerekről nézne reá... már átkarolják egymást, sírnak és kacagnak Craddle-lal együtt, aki úgy érzi, hogy min-

den sokat korholt romlottsága ellenére sem rekeszhető ki e találkozás gyönyörűségéből.

Daniel körülcsozogta botjával, megállította fiát. mintha egy tovatűnő pillanatot akart volna maradásra bírni. Csókolta a fia homlokát, és Ira rendre visszaadta a csókokat. Kerek, misszionárius kalapja a földre hullott a kezéből. Craddle felvette. Ira most néhány barátságos szót juttatott neki is. Craddle köhögött, köszörülte a torkát, de Daniel szigorúan leintette, mire Craddle mélyet hajolt, és eloldalgott. Megint mentek néhány lépést, Daniel megint megállott, talán hogy mély lélegzetet vegyen, talán hogy jobban megnézze őt. Amikor az esti órákban a piacra értek, már oly meghiitt közelségbe jutottak egymáshoz, mintha csak tegnap váltak volna el.

A piac is a régi volt. A kövezett úton túl. George boltja előtt még mindig járta a kocka, pár lépésnyire innen egy kis kávéház törte meg a házak egyformaságát. A gyalulatlan padokon mozdulatlan alakok ültek, akik széles karimájú kalapjuk alól kíváncsian néztek fel, amikor elhaladtak mellettük. Daniel szívesen állott volna meg a fiával, de Ira elrémülve karolt belé, és csendesebb helyre hurcolta.

Otthon a régi szobában estebédhez ültek, Daniel megszelte a kenyeret, a kis templom harangja is megszólalt, és Daniel úgy hallotta, hogy minden tornyon egyszerre csendülnek meg a harangok.

Azután kimentek hátra a sírhanthoz.

– A tavasszal kezdett vért köpni. Mondottam neki: Leslie, lelkecském, feküdj le, lelkecském... Nem akart. Reggeltől estig mosott, dolgozott. Feküdj le, mirtuszom, lelkecském, nem és nem... Hiszen ismerted anyádat... Egy vasárnap, prédikáció után, amikor Rebeccával és Patrickkal – aznap délben mind a ketten nálunk ebédeltek, azaz ebédeltek volna, ha... – hát anyád elnyúlva fekszik a padlón, és a macska a mellén, mintha vigyázna reá... Akkor lefektettük. De halála előtt felkelt, elindult olyan egyenesen, mint amikor először pillantottam meg New Orleansban... Ám a küszöbhez sem ért, elvágódott, majd lázalomba esett.

Ira ezalatt folyton apját nézte. Hogy meghajlította az idő! Koponyáján kopasz folt, körötte a fehér hajkoszorú, mint a szentek fején a dicsfény.

Daniel megállott, majd tovább beszélt:

– Téged emlegetett, Ira! Azelőtt nem sokat beszélünk rólad, anyád... hiszen tudod... nem volt beszédes. Kérleltem, cirógattam, hogy mondjon el egy zsoltárt, meg fog könnyebbülni. Azt mondta nekem: én elmegyek, de nem oda, a ti egetekbe. Eleresztheted a kezemet, mert már a Nagy Szellem tartja. –

Daniel mentegető szavakat keresett. – A szenvedés vette el az eszét szegénynek, ezért nem tudott jó keresztényként meghalni.

Ira összeráncolta a homlokát, és kezével gyöngéden végigsimította a fűszálakat a síron.

– Anyám tudta, hogy mit beszél. Az én mindig mosolygó anyám...

Leslie-ről azután, mintegy közös egyetértésben, sohasem beszéltek többet.

Irának akkor támadt először fogalma a népről, amikor a Cobourgnban fellépett, és tapsoltak neki. Más népet ő nem ismert és nem akart ismerni. Most azonban, amikor Harlem zsidongó hada veszi körül, és pusztaán azáltal, hogy ez a tömeg így, együtt létezik, a vér származására, sorsára, gyökereire, az iszapra emlékezteti – amelyből oly nehezen tud csak felfelé törni – tudatossá vált benne, hogy miért szökött el minél messzebbre, arra az égtájra, ahol egy más, magasabb rendű faj virágzik, és miért nem írt, adott sohasem jelt magáról.

Mit érdekli őt, hogy Robbins még mindig pengeti törött gitárját, hogy Rebecca harmadízben is teherbe esik, hogy a helybeli színes aranyifjak a Broadway-n ellesett olcsó eleganciával hivalkodnak, hogy Alabamában megint meglingcseltek kilenc négert, és hogy az amerikai államok mind több kifogásolnivalót találnak a déli államok rabszolgatartásában... Meg azok a nagy kérdések: alkotmányellenes-e a Szövetségi Bank eljárása, vagy Jackson elnök hibázta el a dolgot, amikor... Nem, csak ne nagyképszerűsködjete, ne nagyzoljatok újságjaitokkal a hónotok alatt, és ne bölcselkedjete asztalra rakott lábbal a kávéház előtt, semmi közöttök a „felntöttek” dolgához. Ezt a tényt nem lehet szépíteni, a néger: néger. Egy dél-amerikai érsek magával a bibliával magyarázgatja, hogy a néger nem ember, hanem állat, amelynek csak azért van keze és beszélőkéje, hogy urát, a fehér embert szolgálja... Na és? – De hallgasd csak, ha azt hozza fel érvül: miután az ember Isten képeére van teremtvé, ergo nem is ember... És azután... – És azután? – rázza le magáról Ira mind türelmetlenebbül az effajta kifakadásokat; és már a nyelvén a szó: teljesen igazuk van nekik. Nyomorult, koszos nép vagyunk – de legalább engem ne rántsátok vissza magatokhoz.

A hajdani játszópartások komázó magatartásából, abból a parlagi gondolatkörből, ahogyan ők megítélik a dolgokat, azokból a pillantásokból, amelyekkel a fehér urak végigmérik őket, akár fénylő testükön jóformán egy tenyéryi ágyékkötővel verejtékeznek a mezőn, vagy kockás kabátban, cvikkerrel és cilinderrel

lófrálnak negyedeikben, mindig őhöz is, az ő személyéhez is tapad valami egészen bűzös és kellemetlen, őt is azonosítják, már pedig... Miért jött hát akkor vissza?

– Az anyámért – mondja magában, és tudja, hogy nem mond igazat. Anyjának betegsége csak önigazolás volt: szeretnél is visszamenni, nem is, de az anyád... Hazakukkintani, hogy láttasd magadat, előszedd a lapkivágásokat a sikereidről, megmutasd szép ruháidat, megcsodáltasd magadat, meghódítsad Amerikát, igen, Amerikát, csak ne szerénykedjél, ezt akartad... Viszont józan eszed eddig még mindig visszatartott: nem fog menni, könnyen alámerülhetsz... De ugye ha az anyád halálos beteg... akkor egészen más... akkor nincs helye a habozásnak...

Azoknak, akik őt unos-untalan körülvették, kérdéseikkel halmozták el, hiába mondotta, hogy ő színész, hitetlenül rázták a fejüket. Később már nem is mondott semmit sem nekik, csak hallgatta naiv tréfáikat, panaszait, együgyű indulatszavaikat, nyekergő angol beszédjüket, vagy ami még elviselhetőbb, kísértalt az ültetvények felé, és napestig hallgatta a görnyedők egyhangú danáját. Péntek, hogy itt hagyja őket, és ismét hajóra üljön, nem volt. Teltek a napok, és ő mind jobban belesüllyedt ebbe az unott és rettegett szürkeségbe. Egyedül apját volt képes elviselni. Daniel nem értette meg őt, nem is baj, ő mégis szívesen hallgatta apja megnyugtató hangját, amelyet már kongóvá és tompává tett az öregség, de azért volt valami sajátos zenéje még mindig. – Nem szabad lázongani, fiam, merthogy a fehér embernek jobb sorsa vagyona, mint a feketének. Innen, a földről nézve, egyik csillag nagyobb, mint a másik, és ládd, mindegyik engedelmeskedik a világmindenség vastörvényének. Az Úr szeme előtt ellenben minden csillag egyenlő lesz, elhíhated... – Ilyen és hasonló kenetességekkel traktálta őt Daniel. Nem lehetett felelni rájuk, és nem is volt értelme: anyját hallotta a szívében, anyja hangja magasan kacagott, mint egy sirály, és hogy ő ezt megérzi, már önmaga előtt feleletszámba ment.

Apja megszurkült az időtől. Őt meg a tétlenség, erejének leláncolása fogja idő előtt elpusztítani... Szerencsére a csömör napjai nem hatottak kedélyének mélyére. A semmittevés inkább új erőgyűjtés forrásává vált benne. Ha apjának jó szeme lett volna, észrevehette volna okuláréja mögött, hogy arcán mindig mutatkozott valami nyugtalan feszültség, amely nem volt más, mint villanása az élet új eshetőségeinek és kalandjainak.

– Apám – hunyorgatott igen jókedvűen egy este, és óvatosan lehúzta cipőjét, mert egész nap talpalt a városban, és halálosan fáradt volt.

Daniel ételt tolt elébe s egy korsó vizet. Ira nagy mohósággal tüntette el a falatokat, óriási étvágya volt, mint általában a négereknek. Gyertya égett az asztalon, és a fény az ablakon keresztül végigpásmázta a kertet.

– Tárgyaltam egy színidirektorral. Holnap fel fogok lépni. Az Othellóban. Ó, apám... Meg kell nézned engem...

Daniel fia lángoló arcáról hirtelen az asztalra nézett. Az asztallapon keresztülzaladó széles repedést szemlélte, amelyet már annyiszor láthatott. Megmozgatta az asztalt, hogy egyik lába éppen úgy lóg-e, mint máskor.

– Ezt az asztalt már egyszer igazán megigazíthatnád, fiam – felkelt, és elcsoszogott.

Tehát az apja is elég világosan értésére adta, hogy nem ért vele egyet. Nyugtalan lényét azonban sokkal inkább betöltötte a közelgő erőfeszítés izgalma, semhogy ilyen kicsiséget a szívére vett volna. Fellép azért is, nem hagyja lenyesni a szárnyait. Szerepe kisujjában volt, olyan biztosra ment, mintha csak egy pallón menne keresztül, amelyet már nemegyszer kipróbált. Inkább a homályos elégtétel foglalkoztatta, hogy majd megmutatja... Csak hajnaltájban tudott elaludni.

Aztán megvirradt, a szemének mély tüzét felváltotta valami mozdulatlan, kőszerű keménység, filozofikus nyugalom. Amikor déltájban mohón bekapta az ételt, olyan mozdulattal, amely ellentéte volt tekintete sztoikus nyugalmának, apjához fordult.

– Itt a jegyed, apám! Ezzel beállhatsz a színfalak mögé, már elintéztem. A nézőterre nem mehetsz, hiszen tudod... – Mintha ennek közös tudata nyomasztó akadály lett volna, amit éppen most nem szabad közel engedni magához, másról beszélt: – Hét óra múlva, apám...

Daniel bozontos szemöldöke összeráncolódtott, és mélyet sóhajtott.

– Én még sohasem voltam színházban.

Úgy mondta, mint aki a bűnbeesés előtt áll, de a fiáért erre is képes.

– Majd együtt megyünk – biztatta Ira, és Daniel kínlódó arca lassanként felengedett.

Már két órával az előadás előtt ott voltak mind a ketten. Rajtuk kívül csak egy-két ember lődörgött, pipázva várva a szekereket, amelyek a díszleteket hozták.

Később beállított a direktor. Mialatt jött az utcán, nem vette észre a négereket. Simára borotvált, jóléttől kicsattanó arca egy táblás ház reményeit tükrözte vissza. De most megrémült. Ám még ki sem nyitotta a száját, farkaskutyája rárohant a két né-

gerre, és le akarta tépni ruhájakat. – Kuss, Néró – kiáltott rá az igazgató. – Ezt, fájdalom, nem tudjátok becsapni – fordult a négerek felé. – De maga, Aldridge, hogy lehet olyan elővigyázatlan?! Menjén be, bújjék meg az öltözőben, és előadás után azonnal tűnjék el!

Dühösen otthagya őket, és mialatt felment a lépcsőn, egyre rázogatta a fejét: hogy lehet valaki ennyire értelmetlen?!

Végre megkezdődött az előadás. Simán ment minden. Irát sokszor szólították a lámpák elé. Daniel vénségében szepegvé kukucskált ki egy poros kulissza repedésén, és nem tudta, hogy örüljön-e vagy sirjon inkább; csak azt érezte, hogy jól megépített világot itt, e helyen szörnyű felbomlás fenyegeti.

Egy színes bőrű, övig nekivetközött munkás, aki a kortina húzásánál segédkezett, évődött vele:

– Na öreg, eddig megúsztuk. De a végén csattan az ostor.

– Hogy érted?

A munkás röhögött:

– Az egész város fel van paprikázva ellenünk. Kitalálták, hogy mi becsstelenítettük meg és gyilkoltuk meg Warwick pékmester leányát.

Daniel szokatlanul ellenséges hangon utasította rendre:

– Mi köze az én fiának Warwick pékmester leányához?

– Haha... Hát nem tudod, hogy néger színésznek nem szabad fellépni színpadon? Máskor még elcsúszik, de most puska-poros a levegő...

Daniel ezt nem tudta. Most, hogy e szavakat hallotta, egyszerre rémlett fel agyában, hogy a direktor tulajdonképpen miért is akarta fiát oly gyorsan elbújtatni az öltözőben.

Az előadás azonban simán zajlott le. A direktor a távozó Irához lépett, megveregette a vállát.

– Reszkirozzunk meg még egy előadást?

Ira kacagva feszítette ki óriási mellkasát.

– Láta, direktor úr, mi volt itt ma este?... Nem, nekem meg kell bocsátaniuk az eredetemet is.

A direktor körülnézett, egy mellékajton bocsátotta ki őket. Ira és apja elindultak a sötét sikátoron. Már jó darabig szólanul haladtak egymás mellett, amikor Daniel különös hangon megszólalt, és megszorította Ira kezét:

– Ira, ne lépj fel többet.

– Talán nem voltál megelégedve velem? – ütődött meg Ira.

– Ha látom, hogy küzdesz az oroszlánnal, ámbátor győzedelmeskedel, mondhatom-e néked szívem szerint: nosza, ott egy másik oroszlán, menj neki!?

– De legyőztem az oroszlánt – csattogtatta Ira egészséges fogait, és nyújtzkodott a karjaival.

– Legyőzted, fiam – és szeméből egy könnyesepp szivárgott, amelyet sietve törölt le.

– Sírsz, apám?

– Othellót siratom.

– Legközelebb valami vígabbat játszom, apám, hogy megnevettesselek.

Ira nem nyugodott, amíg a színházigazgató még egyszer fel nem léptette egy pórul járt jenki vidám szerepében. A színház rosszul ment, a tagok nem kaptak fizetést, Ira Aldridge neve az Othello sikere után vonzotta a közönséget, érdemes volt hát a kockázat. Nehogy észrevegyék sötét származását, Irának ki kellett hogy meszelje arcát, göndör, kócos haját eltüntesse, és fehér kesztyűt húzzon a kezére.

Mégis észrevették. Néhány fickó már az első felvonásban gyanút fogott, és a szünetben belopódzott a színpadra. Hangos diadalordítással ráncigálták ki Irát az öltözőjéből, és gáncsot vetve hátulról, ütlegelni kezdték. Daniel a színpad másik sarkában állott, nem is sejtette, hogy mi megy végbe. Ira megfeszítve minden erejét feltápáskodott, és farkasszemet nézett támadóival. Ezek új erőre kaptak, felemelték, vitték magukkal. Ira a hajukba csimpaszkodott. Élethalálharc kezdődött. Ira harapott, kezei nem voltak szabadok. Már a színpadra értek, ahol néhány elszánt figura hadakozott fütykösével. Ira tekintete találkozott apjával, rettenetes ordítás szakadt ki melléből, de ez megmentette. Ordítása oly infernális, emberfölötti volt, hogy támadói elengedték, mire Ira félrelökve őket, merész ugrással egy oszlopfára kúszott, a tetőzet egy szűk nyílásán kicsúszni igyekezett. A nyíláson csak a fejét dughatta keresztül, de ahogy meglátta a csillagos eget, új erőre kapott, kinyomott egy lécet maga mellől, és eltűnt.

A néger szökése új tápot adott a csöcselék bosszújának. Most már a nézőtérben is tudták, hogy a direktor egy négyért merészelt felléptetni, és felháborodottan ugráltak fel helyeikről. Egy megvadult alak a sűgőlyük elé szaladt, és beleordított a nyüzsgő hangyabolyba.

– Elmenekült a beste lélek!

– Utána! – Ki az utcára! – Ilyen gyalázat! – Hol az igazgató? – Meg kell lincselni! – Nem volt elég a Warwick-eset? – Máglyára velük! – Ki kell irtani őket!

Mindenki felkerekedett, széket ragadott a kezébe, az utcán pedig fáklyákat gyújtogattak, hogy üldözőbe vegyék a menekültöt. A direktor álszakállt ragasztott a képére, és menekülni próbált. Nem sikerült, felkapták a levegőbe, labdázta vele. Az eszeveszett indulat az öreg Danielt sem kímélte meg. Valaki az áthasított kulisszán keresztül hozzálépett, és fejbe kólintotta.

Félelmetes harag gyűlt fel Danielben. Úgy érezte, hogy meg kell markolnia a kulissza épen maradt keresztlécét és ezzel kell lecsapni a nyomorultakra. Most röhögve meglökte valaki, homlokával a földre esett. Körülötte tajtékzott a düh, de ő diadalmasan szorította össze a fogait, mert azt bömbölték körülötte: megugrott a kutya...

Azután elveszítette eszméletét. Súlyos betegen cipelték haza. Sokáig nyomta az ágyat. Víziók cikáztak a szeme előtt, újra végigélte ifjúságának rémes élményét, amikor az őserdőben loholt, vállain a magatehetetlen királlyal, érezte ereje lankadását, halotta a faágak ijesztő recsegését, egy tisztáson élesen szemébe sütött a fény... Fájdalma olyan éles volt és gyötrelmes, hogy felordított.

– Meghalt?

– Nem.

Kinyitotta a szemét, próbált tapogatózni a fény irányában. Rebecca hajolt föléje, vizes kendővel a kezében.

– Éppen most kaptuk a hírt, hogy Irának sikerült egy angol hajóra menekülnie, és már útban van Anglia felé.

Daniel szíve fokozatosan telt meg, mint egy elzárt, elhagyott meder, ha fölötte a zilipeket ismét megeresztek. Szemét behunyta, és motyogott magában. Most ismét apját látta – tudatosan engedett e kép elhatalmasodó benyomásának –, amint felkerekedik, otthagyja őket, Leslie-t, a házat, az ültetvényt, hogy megkeresse elvesztett királyságát.

Írát sohasem fogja látni többé, sohasem.

Rebecca kinyitotta az ablakot, hogy özönljk a szobába friss levegő. A kertben egy barna bőrű asszony ringatta a csípőjét, énekelt hosszan, elnyújtva. Ilyen hangja lehetett a vadludaknak...

– Sweet Jesus, our sweet Jesus¹ – motyogta makacs, éneklő hangon az aggastyán.

¹ édes Jézus, mi édes Jézusunk

8. fejezet.

ISMÉT ELÖLRŐL

Újra lehorgonyzott egy hajó az ír parton, és letette Irát.

Bizonyos Flahertynek, egy jólelkű ír sörfőzőnek köszönhetette, hogy visszakерült. Flaherty véletlenül tanúja volt, amikor lerongyolódott gúnyában egy dúlt arcú néger kapaszkodott fel az indulásra kész hajó kötélhágcsóján, és könyörgött a kapitánynak, hogy vigye magával. – De miért? – kérdezte a kapitány, egy mindenben felülálló hivatalnok gyanakodó és visszautasító fenségével. – Miért? – kérdezte Ira maga is tanácstalanul, majd gyors, kapkodó beszédben megismertette a történetekkel, egyben felhozta saját védelmére is mindazt, amit csak felhozhatott.

– Még mindig nem látom be – mormogta a vén tengeri medve olyan fogcsikorgató kedvetlenséggel, mint amilyennel hajójának láncai csörögnek –, hogy miért éppen az én hajómra kívánczik?

Újabb jelt adtak az indulásra, két matróz jött, hogy eltávolítsa a négert, és Ira sűrű verejtékcseppekkel a homlokán, teljesen elveszítve veleszületett férfias nemességét, szenvedéseinek történetét dadogta.

Flaherty, ez a szürkés szemű, ösztövéri úriember, váratlanul védelmébe vette a négert.

– Ismerem mister Ira Aldridge-t. Hazám és az ön hazájának jeles színésze ő, és Albion becsülete követeli meg, hogy segítünk rajta.

A kapitány gúnyosan nézett reá.

– Hát persze... Jegy nélkül... Jegy nélkül még önt sem szállíthatom el, uram!

– Vállalom a költségeket – vetette oda Flaherty keményen, és máris erszényébe nyúlt, lepengetve a viteldíjat. Vajon mi vezette Flahertyt e ritka nagylelkűségre? Talán azért tette, hogy megmutassa: egy ír mindig különb egy angolnál? Vagy mert maga is üldözött nemzet fia, inkább beleértett egy másik üldözött nyomorúságába? Talán látta valahol játszani Irát, és megtet-

szett neki?... Egy serfözőnek, egy ismeretlennek?... De Flaherty nem szolgált magyarázatokkal.

Ira naiv hálálkodással köszönte meg a szívességet, és máris nevető szemmel fogadkozott, hogy a pénzt a legrövidebb időn belül visszaadja.

– Egy percig sem kételkedem benne, uram – nézett reá a két szürke szem. Ott, a kapitány színe előtt nagylelkűen kezet fogott pártfogoltjával.

Mennyire más ez a hang! Mi minden rejlik e hang mögött, mintha máris egy új bolygóra lépett volna. Flaherty bemutatta több dublini kereskedőnek, akik hasonlóképpen udvariasan viselkedtek. Később a kapitány is megengyhült, Ira értelmes lényre lefegyverezte.

Flaherty zárkózott ember volt, és amíg Ira a rá jellemző bőbeszédűséggel és dagályossággal társalgott, sőt szavalt, belőle harapófogóval is alig lehetett kihúzni a szót. Magas, dudoros homlokán, csontos arcán soha nem villant fel érzélem jele, és szemében csak akkor csillant fel a kíváncsiság, midőn Ira elbeszélte neki, hogy amikor Angliában egyik volt gazdját, egy ír összeesküvőt a börtönbe hurcolták, titkokat akartak belőle is kicsikarni, de ő hallgatott. Flaherty az ír nevéért kérdezte. Az ismerős név hallatára csupán annyit mondott: köszönöm – és ezzel minden felvillanó rés, amely a titokzatos ír világ belsejébe mutatott, ismét bezárult.

– Nem volna kedve Dublinba jönni? – kérdezte Flaherty tőle a partraszállásnál, jól látva, hogy Aldridge amerikai kudarca után mennyire tehetetlen. – Szálljon fel velem a postakocsira. Ha már idáig együtt voltunk... Maradjon, amíg szerződést kap valahol. Erszényem rendelkezésére áll. No, jöjjön...

Így került Ira Dublinba.

Farley asszonynál, egy mészáros özvegyénél vett ki szobát magának. Szobája zezugos utcában a második emeleten volt, fekete, nyikorgó falépcső vezetett fel hozzá. Kiszáradt bútorok közé került, amelyek szüntelenül recsegték, de az ablak virágos volt, és szabad térségre lehetett ellátni onnan. Az ősz hajú, de rózsás arcú asszony, dacára Flaherty beajánlásának, bizalmatlanul fogadta – minő arccal is fogadhatna egy ír mészáros özvegye egy négert a Herwicke Streetről? –, de később, amikor kiismerte szokásait, szükségesnek tartotta megjegyezni: – Mi írek, fájdalom, eleinte mind bizalmatlanok vagyunk... – Irának ez a mentegetődzés nagyon jólesett. – Minden okuk megvan reá, asszonyom!

A rossz aratás, adó, katonaság, járvány, zsíros földtulajdonosok kegyetlensége, hitüldözés – vak lett volna Ira, ha nem látja, hogy bánik a gazdag a szegénnyel, az angol az írrel, a

fehér ember a fehérrel. Tudja isten, némi elégtételt is érzett, vigasztalásfélét, hogy lám, a méltatlan szenvedés néha más fajtajú embernek is kijut osztályrészü. De nem volt kíváncsi, hogy mélyebben bepillantson a dubliniak veszekedett sorsába, a szegénység kenyerét ette ugyan, de a szegénység, a nyomor, mint probléma, nem érdekelte. A hosszú tengeri út alatt, a Flahertyvel folytatott beszélgetések ismét meggyőzték, hogy neki Shakespeare mellett van a helye, és első dolga volt egy zsidárustól a nagy brit alkotásait megvásárolni. Voltak más könyvei is, de ezek között csak lapozgatott, igazában csak Shakespeare-t olvasott, fennhangon hangsúlyozott minden szót, a négy fal között benépesítette szobáját a képzelet regényes alakjaival, és csak akkor ocsúdott fel, amikor háziasszonya bekopogtatott, ale-t, ürücombot helyezett asztalára. Ilyenkor látta meg, hogy hol van. A fehérre meszelt falat Farley arcképe díszítette, egy mindig figyelő, rezes orrú, apró szemű arc; éles kontrasztként fájdalmas tekintetű Madonna; ütött-kopott szekrény, amely rosszul zárt, és amelynek alján a néhai Farley ruhái szerénykedtek, illedelmesen összehúzódkodva a szoba új tulajdonosa előtt. És az ágy, amely rövid volt neki, s ha feküdt, mindig fel kellett húznia térdeit... – És maga mit vacsorázik, Farley asszonyság? – Krumplit – volt az örök válasz, mintha az a nagy darab föld nem teremne más egyebet, csak krumplit. – No, üljön le, Farley asszonyság... – Az asszony zavartan ült a széles kandalló mellé, posztóharisnyás lábát felrakta a téglára. Beszélgettek. Egy ízben Ira volt ír gazdája nevét ejtette ki a száján. – Hát ismeri? – szólalt meg Farley asszonyság komikus ijedtséggel. – Szolgáltam neki. – Csitt – suttogta Farley asszony –, e nevet ne említse sehol. Ő van és nincs. Ne keresse – és arca egyszerre elpirosodott. – Túl közel ül a kályhához, asszonyom...

Két: alkalommal látogatta meg Flahertyt. Farley asszony már bizalmasan elárulta neki, hogy Flaherty is részt vesz az ügyben, – a „mozgalom” szót nem ejtette ki –, Amerikában pedig azért járt, hogy pénzt hozzon; itt megint elharapta a szót. Flaherty szép tágas házban lakott, háromnegyed órányira a sörteleptől, könyvek vették körül, és Ira boldogan fedezte fel a polcokon ismerőseit. Egy asztalkán a Frasers Magazine Thackeray regényfolytatásával, egy új, de igen előkelő folyóirat: az Athenaeum. Irodalomról beszélgettek, az ír földről, Connemara komor magaslatairól, a kék Shannonról, a kelták Zöld Szigetéről, és amikor Ira elvált tőle, könyveket adott neki, köztük a Labor Gebala-t, a foglalások könyvét, amelynek bőrfödélét Flaherty szeretettel simogatta meg. – Mi szeretjük az angolokat – mondott neki búcsúzáskor –, értse úgy, ahogy mondom: dider-

günk a szeretetükért, de ők félrehúzzák a szájukat: azzal, hogy te fázol, még nem nyertél jogcímet a meleg gúnyához.

Flahertynek ez a mondása sokat foglalkoztatta Irát, és megállapította magában, hogy ezt akár Shakespeare is leírhatta volna.

Mr. Callrolf, az impresszárió színtársulatot hozott Dublinba. A társulatnak nagy reklámot csapott, sikerült is kihúzni a szegény emberek zsebéből a pennyket. A társulat egyébként – egy-két vendégszereplőtől eltekintve – csapnivalóan rossz volt.

Ira természetesnek tartotta, hogy fel fogják kérni vendégszereplésre. Makacsul hitt a hírnevében, és míg a társulat játszott, minden rezzenésre felriadt: most jönnek el a színháztól, hogy őt megnyerjék.

A színháztól azonban nem jött el senki sem érte.

Egy ízben Flahertynél van, és a színtársulatról beszélnek. Flaherty megkérdezi tőle:

– Nos, kedves Aldridge, maga nem lép fel?

Ira nem tudott hazudni, pedig nyelvén volt a szó: hogy is képzeled, Mr. Flaherty? Hogy én majd ilyen társulattal... De Flaherty acélszürke szeme átvilágított rajta, mint egy üvegen. – Mehetek oda, ahova nem hívnak? – mondotta erőltetett nyugalommal, de válaszában átizzott a visszafojtott indulat.

Másról beszélgettek.

Flaherty azonban még aznap délután visszaküldte a jegyet, amelyet a színház titkára vitt fel lakására. Máskor kiváltotta, ezentúl nem fogja. Okát sem tagadja el: méltatlannak tartja, hogy Ira Aldridge-t, aki itt él Dublinban, nem lépteti fel a színház.

Callrolf hanyatthomlok rohant Flahertyhez:

– Bocsanat, uram. ez csak tévedés lehet... Már hogy Ira Aldridge-t. a mi büszkeségünket?! De hát nem tudtuk, hogy Dublin e nagy művésze...

– Ira Aldridge nem a dubliniak művésze... Ő bár szerencsen... – szakította közbe Flaherty indulatosan.

– Szerencsen? – sápítozott Callrolf és nyugtalanul forgatta nyakát szűk gallérjában.

– A híres Othello és Roscius. De ezt önnek jobban kell tudnia...

– Persze... persze... Ó, istenem, milyen szórakozott vagyok! De uram, mit fognak szólni majd a helyi előkelőségek?...

– A helyi előkelőségek pontosan azon a véleményen vannak, amelyen én. Azt akarja, hogy üresen álljon a színháza?...

Callrolf behúzta a nyakát, és meghunyászkodva eltávozott. Nagy tanácskozásokat folytatott a titkárjával, és ha megfeszült

sem tudta, hogy ki az az Aldridge... A titkár, aki egyébként társalgási színész volt, hallott valamit harangozni Iráról.

– Ha jól emlékszem, már fellépett valamelyik londoni külvárosi színházban. Hopp! A Royaltyben. Hát léptessük fel a Pizarroban, játssza el ő a Rollát.

– A Pizarro szövegkönyvét feltűzelte az az átkozott Poll. Nincs más „fekete” darabunk?

– Talán az Orinocóban...

– Bánom is én, akármiben... Ha pedig nincs szerepünk, hát szombatig firkáljon össze valamit, titkár! És most hajtsa fel nekem a föld alól is azt a hogyhívjakot.

Ira Aldridge az első pillanatban adta a sértődöttet. De azért elment Callroffhoz. Az impresszárió nagy hangon kezdte, ecsetelte a megtiszteltetés jelentőségét, és olyan nevetséges összeget ajánlott fel neki, hogy Aldridge indulatosan nyúlt a kalapja után. Callroff behúzta rövid nyakát, és kenetteljesen kérlelte: – A rossz gazdasági viszonyok... Végére is nekem van megfelelő színészem... – Aldridge megsajnálta, és kijelentette, hogyha fellépésével segíthet a bajba jutott színészetnek, akkor ingyen is fellép. – Köszönöm önnek – szorongatta meg Callroff a nehezen mozduló fekete kezét. Magában röhögött, hogy csak néger lehet ilyen ostoba. – Testestől, lelkestől a rendelkezésére állunk. De miben szándékozik fellépni a művész úr? Titkárunk esetleg ír egy szerepet önnek, kiváló író, szavamra, valami mulatságos...

– Az Othellóban.

– De hát az lehetetlen.

– Miért lehetetlen?

– Mert éppen Kean Edmundot várjuk e szerepre. Tetszik tudni, ő is nagy színész...

– Keant? – ugrott fel Ira, és elveszítette nyugalmát.

– Úgy van, Keant. Talán meg van lepve, uram? ... Nem méltóztatott olvasni a színlapokról?

Ira Aldridge, mintha senki más nem lett volna a szobában, izgatottan fel s alá járkált. Kean? Kean neve, közelléte, mint egy mágneses ütés, úgy érte. De most higgadtan ezt mondta:

– Kean vendégszereplése mindenestre emelni fogja az ön előadásainak színvonalát. Ennek ellenére, fájdalom, nekem is ragaszkodnom kell elhatározásomhoz, hogy elsőnek Othellóval kezdjem a vendégszereplésemet.

– De uram, gondolja meg...

– Meggondoltam – lassan felhúzta a kesztyűjét, hogy ezzel is időt engedjen a másíknak.

– Akkor, uram, le kell mondanom az ön vendégjátékáról.

Ira eltávozott, Callroff nem tudta, mitévő legyen. Ez egy zavaros, hebehurgya, sőt izgága ember. Legfeljebb egy betétet szánt

neki, egy komikus, röhögtető jelenetet. Csak ne volna olyan átkozottul nagy tekintélye ennek a hasonlóképpen ostoba Flahertynek a városban. Még hogy az Othellóban?! És hogy kötötte az ebet a karóhoz, mint aki Othellón alól nem is adja... Flahertyvel kell beszélni, hogy győzze meg őt.

– Titkár, titkár! Maga látta ezt az embert, mi a véleménye róla?

– Édes istenem, mi véleményem lehet egy ilyen subickolt képűről?

– Az Othellót akarja. Cachan utcai ószeresektől öltözködik, és az Othellót akarja.

– Meg kell puhítani. Azt kell mondani neki, hogy párhuzamosan megy az Othello, egyszer Keannel, egyszer vele. Egyelőre lablás házakra számíthatunk, és ha majd Kean visszautazik, meglátjuk.

Callrolfnek tetszett a megoldás. Fő az, hogy időt nyerjen...

– Mulatságos, huszonötöt húztak rá az őserdőben, ha nem az Othellót játszotta. Az én színpadomon... Hogy fog majd nevetni Kean, ha elmondom neki, hogy ki akarta kitúrni a nyeregéből.

Callrolf ezzel napirendre is tért volna, ha nincs az Ira lényében valami ki nem fejezhető, ami a vén színpadi rókát egész nap foglalkoztatta.

Kean fáradt volt, szótlan, és csak ernyedt kézlegyintése, tétova mosolya volt az ünneplő szavak hallatára.

– Az utazástól – mondotta végül mentegetődzve. Miért vallja be nekik, hogy Londonban is éppen ilyen fáradt, mint Dublinban, mint mindenütt.

Callrolf próbálta felvidítani.

– Képzelse, a minap beállított egy néger hozzám, hogy ő akarja játszani az Othellót. Mondom neki: elment a szép eszed? Othellót Kean úr alakítja Londonból. Sajnálom, mondja ő, Kean ide, Kean oda, az Othello az enyém! Haha, ez a pofátlanság, egyenesen mulatságos...

Kean azonban figyelemmel hallgatta:

– Ira Aldridge?

– Úgy van, ugye úgy van, titkár? Ismeri talán a művész úr? – lepődött meg Callrolf a nem várt hatásra.

Kean megrezzent.

– Ismerem... És ön mit mondott neki? – mondta hirtelen.

– Kidobtam.

Kean maga elé nézett, majd egyszerre megélenkült.

– Helytelenül tette. Azonnal értesítse – minden szót hangsúlyosan tagolt –, hogy eljátszhatja az Othellót. Én, én Jagót fogom játszani.

A direktor és a titkár összenéztek. Hát ez mi? Kean ismét szeszélyes kedvében van? És ha a néger tönkreteszi az estét?

– Megértette?

A direktor vállat vont. Azután Kean vessen magára!

A titkár elrohant Aldridge lakására, hogy hozza magával a színházhoz. Ira mosolyogva fogadta.

– Nos, meggondolták magukat? ...

– Megérkezett Kean, látni akarja önt, uram!

Aldridge elsápadt.

– Mondja meg Keannek, hogyha látni akar, nézzen meg a színházban.

– De hiszen éppen ezt akarja, uram – és gyors lélegzetvétel között elmondotta, hogy ő játssza az Othellót és Kean Jagót.

Félelmetes perc volt. Ira érezte, hogyha meg nem fogja az asztal peremét, hanyatt esik. Dadogni kezdett.

– Ugratni akarnak?

– Uram, intézze el vele a dolgot. Siessen, próbálnunk kell, este már előadás lesz.

Ira azzal a félelemből született göggel, hogy mindent elveszít, de ha már mindent elveszít, a férfi megingathatatlan fölényével fogja tenni, tubákos szelencéje után nyúlt, és óvatosan kettőt szippantott belőle.

– Én tudom a szerepemet. Kean is tudja. Mindketten tudjuk... Minek hát a próba? Este pontosan ott leszek. De most távozzék, uram! Rettenetesen el vagyok foglalva.

Amikor egyedül maradt, ledől a kanapéra, és zokogott. Szentül meg volt győződve, hogy Kean csak gúnyt akar üzni belőle. Kean szemében ő most is csak szolga, a cipőhúzogató... Honnan tudja Kean, hogy ő ki, és mi lappang benne? Vagy talán látta? Titokban megnézte?... Szereti Keant, gyűlölve szereti. Meg tudna halni érte bármely pillanatban, de ha az a szándéka, hogy nevéssé tegye, akkor... De hátha Kean mégis komolyan gondolja? ... Keantól kitelik, ő ismeri Keant, jobban, mint önmagát, olyan jól ismeri. Bár csak már este volna...

Félórával az előadás megkezdése előtt, amikor már az ötödik fullajtár rohant hozzá, hogy jöjjön a színházba, úgy lépett be Kean öltözőjébe, mintha az a nyolc-tíz esztendő csak tegnap lett volna. Kean most sem fordult hátra, azzal a sanda tekintettel nézte meg a tükréből, mint akkor Baltimore-ban. Az italos üveg most is az asztalán. Hegyes, sovány vállalai, mint madár törött szárnyai, látszottak ki a rövid ujjú gyapjúingből. Arca még öregebb lett, komor közönytől sötétlett, vonásai a szája körül még mélyebben vésődtek a kiszáradt bőrbe, és Ira ha másról nem, hát ezekről olvashatta le az idő rohamos múlását.

– Gyorsan, gyorsan – rivallt reá Kean, és ez a két szó el-
söpört minden bizonytalanságot, ami az évek alatt összegyűlt
közöttük. – Készítsd ki magadat, ne bámészkodj! Ha valamire
szükséged van, ott a ládám a sarokban, válaszd ki magadnak.

Azután belenézett a tükörbe, habot kent az arcára, és erőteljes
mozdulattal borotválkozni kezdett.

– Micsoda ember – gondolta Ira. Földhöz szegezve állott az
öltöző közepén, és megbabonázva nézte Keant, pamacsos arcát,
amelyből két hideg láng lövellt, a széles pengéjű borotvát, ame-
lyen csillogott a gyertyafény.

– Ó, mesterem – mondotta meghatottsággal telten.

– Hallgass, mert hozzád vágom ezt a borotvát – nyereskedt
Kean.

Ira kullogva elvonult a sarokba, és öltözködni kezdett. Köpe-
nyege, amelyet magával hozott, el volt szakadva, és gyertya zsira-
déka keményedett rajta.

Kean odadobta az övét, Ira alázatosan kapott utána. A köpeny
azonban rövid volt hatalmas, hat láb magas termetéhez. Kean a
tükörből nézte, és gúnyolódott.

– Ha jól forog a nyelved, a köpenyeged is megnyúlik. Te-
remts neki illúziót, és odalenn azt hiszik, hogy sepri a földet.

Végre künn voltak a színpadon. Szemtől szembe egymással. A
huszonhat éves Ira és az ötvenöt éves Kean. Othello és Jago.
Mialatt Shakespeare jól ismert szavai felcsendültek, a két arc, a
két színész figyelte, leste, falta egymást. Párbaj volt ez, erőiknek,
izmaiknak kölcsönös felbecsülése, két lény versengése, hogy egyik
kiszorítsa a másikat arról a helyről, ahol megvetette lábát, Jago
és Othello elméik finom pengéjével küzdöttek egymással. Két
színész, két ember: Kean és Aldridge. Mégis: egy mind a kettő,
feloldva egymást ellentéteikben, mint ahogyan Shakespeare gé-
niusza feloldódik két ellentétes színpadi figurában. Ira most
megint érezte, hogy milyen végzetesen hozzá van kötve Keanhez;
mint két gályarab a tengeren, akiknek egy a sorsuk. Hogy is volt
csak... A narancsszínű uniformis... Idején felhozni a bort, le-
vetköztetni részeg urát, megkenni a zörgős csontokat a fürdés
után. Egy mozdulatává süllyedt urának; nem volt több, mint
Keannek egy unott gesztusa. De most... Egyenlőek, ikerlelkek.
Keannel játszik, Keannel! Egy színpadon! Megtapogatja a csuk-
lóját, nem álmodik-e? Nem, ez valóság, minden valóságnál na-
gyobb valóság. A létezés új formájába zuhannak, és Shakespeare
tüdejével lélegzenek.

A közönség tombolva követelte a rivaldák elé Keant. Az ő
sikere, nagysága mellett észre sem vették a másikat, Ira szédül-
ten kitámolygott, és összehúzott lábakkal elhelyezkedett egyik
drapéria mögött, kezébe temette arcát, és mind várta, talán a

harmadik taps után Kean odainti magához, megfogja a kezénél, és őt is kiviszi a közönség elé. De Kean csak unott arccal bújt elő és vissza, a díszletezők szaladtak, a zsinóron lógó vasrudak zajjal engedték le terheiket, a kulisszákat tologatták, a világsítók a fátolyfüggönyöket pótolták ki, a készülődés, a gyors munka lendületétől remegett a színpad egész bordázata. Ira csak ült ott rettenetes mozdulatlanságban, a száraz levegőtől tikkadt szájpaddal, és feje felett, mintha önmaga létezésének felszíne alá került volna, felcsattant a taps, amely másnak szólt.

És azután megint egy felvonás, a taps már őt is követelte. Valaki harsányan bekiáltotta: Aldridge – és a nevet felkapták, mint egy zászlót: – Kean! – Aldridge! – egyforma hangerőséggel röpködött a levegőben. Neki is meg kellett jelennie a függöny előtt. Keant elhalmozták koszorúkkal, babérágakkal, ki sem látszott a színes szalagok és virágkosarak erdejéből, de Ira biztosan tudta: pár esztendő, és az ő termése is beérik hasonlóképpen. Nem volt szívében semmi irigység, hogy Kean nimbusza mellett csak halovány, erőtlen csillogás az övé, és hogy ő már nyugodtan mehet a festéket lemosni, amikor Keant még mindig ünneplik.

Előadás végén bement hozzá Flaherty, és kezét szorított vele:

– Isten segítse magát, Aldridge! Ma este egy nép szószólójává vált, és úgy tetszett nekem, hogy több, mint színész. Szabadság-hős, a szívemből beszélt.

Ira félszegen vonta ki kezét, mereven maga elé bámult, várt, várt, makacsul.

Most belépett Kean.

Flaherty, aki magasra gombolt ruhában, ünnepélyes arcki-fejezéssel állott Ira előtt, egy pillantásra sem méltatta Keant.

– Várj meg, amíg lemosakodom – fordult Ira felé Kean –, aztán együtt megyünk haza. Útközben majd elbeszélgetünk... God, my god¹ – hosszasan nézte, szemében ismét megcsillant az a csodálatos forróság, amelyet Ira játék közben látott felvillanni benne: részvét, együttérzés, megelégedés, egy suhanás csak, ami túlésett a szerepen; de mozdulata, hogy vállára tegye a kezét, elsiklott valahol. – Látom, már készen vagy. Hagyj hát magamra.

Ira és Flaherty kiléptek az öltözőből, Flaherty búcsút vett tőle, és arra kérte, hogy haladéktalanul látogassa meg.

Ira a színház bejárója előtt türelmetlenül leste Keant. Végre elkészült, de amikor meglátta, hogy egy csoport még mindig várja, odasúgta Irának:

– Mondd meg nekik, hogy már eltávoztam egy másik ajtón. Fáradt vagyok, terhemre van az ünneplés.

¹ istenem, én istenem

Végre elnéptelenedett a színház tájéka. Kean aranyfogantyús botjával csöndesen kopogtatott a járdán. Már percekig szótlанan haladtak, amikor Kean megragadta a karjánál.

– Azt hiszed, hogy eltaláltad? Csak a színpalakat hasogattad, nyálastál, fenevad módjára ordítoztál. Így kellett volna tenned – és most a néptelen utcán egy pontra szegezve tekintetét, mintha még egyszer szemlét tartana a világ dolgai felett, a legnagyobb megindulással, szinte könnyezve elkezdte: „Isten veled, Othello napja lejárt”... Hát, látod, ez az: nem tudsz szenvedni, csontjaidba nem évdőtt bele a szenvedés. És szeretni se tudsz, aszszonyt, nőt szenvedélyesen, hát honnan is tudnál? – Most mesterként jókedvtől megváltoztatta a hangját: – Megszomjaztam! Nincs a közelben egy jóra való csapszék?... Haha, engem az „előkelőek” most vacsorára várnak. Menj el helyettem. Menj, ne maradj velem! Egy ringyót szeretnék, akivel egyszer jól kibeszélhetném magamat.

Ira összeszorított fogakkal hallgatta, és nem tágított.

– Mesterem, most e pillanatban el kell dőlnie mindennek. Az a szó, amelyet ki fog ejteni ajkán, eldönti a sorsomat. Lépjek fel, vagy hagyjam el örökre a színpadot?

Félelmetes, síri hangon tagolt minden szót, tekintetéből felcsapó konok elhatározással. Kean meglepődve nézett arcába, de így szólott:

– Ne lépj fel.

Ira, mintha hirtelen eszét vesztette volna, elrohant. Egész éjjel csavargott, átkozta életét. Amikor reggel hazatámolygott, az asztalán levél várta. A levél Bellamyhoz, a bath-i színház igazgatójához volt címezve:

„Kedves Bellamym! Legyen szabad bemutatnom Önnek Aldridge urat, az afrikai Rosciust, kinek alakításait nagy élvezettel láttam. Csodálatos gyakorlottsága van, és biztos vagyok, hogy az Ön helyes vezetése mellett ütőkártyának bizonyuland. Még nem tértem magamhoz utazásom fáradalmaiból, de hiszem, hogy egy-két nap múlva ott leszek. Kean Edmond.”

Ira kiejtette a levelet a kezéből.

– Ha nem ismert volna annyira, akkor most halott volnék. De én... de én őt sohasem fogom megismerni.

Bath-ban Kean még egyszer fellépett Irával, azután visszautazott Londonba. Ira számára diadalmas esték következtek. Callrolf és Bellamy versengtek, hogy melyik nyerje meg a színházának, végül is Callrolf győzött, aki azzal kecsegtette, hogy bejárják együtt egész Angliát. Belfastban Charlesszal, Kean fiával került össze. Charles tehát beváltotta fenyegetését, ő is erre a „ledér”,

Kean által annyira korholt pályára lépett. Huszonkét éves volt, az ifjúság nagyzóló modorával, de Ira úgy látta, hogy sohasem fog apja nyomdokaiba lépni. Charles Jagójából hiányzott az emberábrázolás ereje, és minduntalan úgy érezte, hogy nem akként adja vissza Jago szavait, hogy azzal a féltékenység szenvedélyét kellőképpen kikorbácsolhassa Othellóból. Ahelyett, hogy hízelt volna Charlesnak, és rátapintva Charles hiúságára, könnyen barátot szerez benne, megmondta őszintén, hogy Jagója nem tett, egyedül Edmund alakítása tökéletes és Shakespeare szellemében fogant. Charles gúnyosan elvonta a száját: – Ön igazán nem illetékes ennek elbírálására. Apám Jagója divatjamúlt, ő képtelen az irónia mesteribb fogásaira.

Ira ezek után nem vitatkozott vele.

Tudott, amit tudott: – Féltékenység – mondotta magában. – Othello és Jago örök féltékenysége. De Charles Jagónak sem igazi, mert a Jagók is tudnak szenvedni, ő pedig nem szenved – és arra gondolt, hogy micsoda színjáték lesz az, amikor az apa és a fiú kerülnek egymással szembe a színpadon.

Ez is bekövetkezett.

London egyik legnagyobb színházi eseményeként tárgyalták, hogy Kean kibékült a fiával, s a Covent Gardenban együtt fognak fellépni. Azt rebesgették, hogy a kibékülés nehezen ment, hosszú előzményei voltak, és csak aznap békültek ki, amikor már fél kellett lépniük. 1833. március 25-re tűzték ki a nevezetes előadást. Aldridge sietve szakította félbe vidéki körútját, de utazás közben meghűlt, súlyos lázzal ágyba került, és így az előadáson nem vehetett részt. Lázalomban azonban ott volt a színházban, maga előtt látta őket. Megmagyarázhatatlan rossz sejtelmektől gyötörve várta az előadás kimenetelét. Másnap olvasta az újságokban, hogy Kean összeesett a színpadon, haldokolva vitték el, és életbe maradásához semmi remény sincs.

– Így kellett lennie – mondotta magában –, ezt Shakespeare is így csinálta volna meg.

9. fejezet

„YOUR HAND, DESDEMONA”¹

A halott Kean megnyitotta az utat Aldridge-nak.

Hat nappal Kean tragikus fellépte után, Ira Aldridge a Covent Garden színpadán játszotta az Othellót.

– Most már csak az hiányzik, hogy Disraeli úr is megkapja rég óhajtott mandátumát – állapította meg egy epés konzervatív lord Londonderry grófnő estélyen. – A parlament felszabadította a rabszolgákat, de ha így tart, holnap már mi fogunk gabszulálni a jövevényeknek.

Beszélhettek akármit, Ira ismét fellépett, ugyancsak az Othellóban, és minden idegen származása ellenére is elismerték róla, hogy e szerepben méltó utóda Keannek. Természetesen csak maguk között, mert az újságok óvakodtak, hogy nagy lármát csapjanak mellette.

– Lennék csak véretekéből való vér – gondolta Ira, és ugyan ezt brummogta Wycombe örökös jelöltje is lady Norton szalonjában, amire Melbourne miniszter megkérdezte tőle: – Hát mondja, fiatalember, mit akar elérni? – Szeretnék miniszterelnök lenni – vágta ki a zsidó utcából való tőzsdésnek, Izsáknak a fia.

– Az angol színjátszás fejedelme akarok lenni – válaszolt volna Ira is, ha valaki megkérdezi tőle.

Angliának ebben a nekilendülő századában, amikor a köznemesi osztály is szívesen kacérkodott Owen és Bentham divatos eszméivel, és hivalkodott, hogy ledöntötte a válaszfalakat, amelyek egyik embert a másiktól elválasztották, néhány nagy siker után Ira Aldridge előtt is megnyíltak a szalonok ajtói... Lady Blessington karolta fel, és meghívta egy vízi ünnepélyére. Aldridge kikenve, kifenne jelent meg, fekete bársonyfrakkban, csipkés kézelővel. Itt alkalma nyílt a ház barátjával, Disraelivel is beszélgetést folytatnia. Aldridge kíváncsi volt az ünnepelt és sokat támadott regény szerzőjére. Dicsérte előtte a Vivian Grey-t, és

¹ a kezed, Desdemona

idézte belőle a jeligét: „A világ az én osztrigám, amelyet karddal fogok felnyitni.” Azután azt mondta:

– Ön Vivian Grey-t politikai kalandornak ábrázolta. Ezt a kifejezést én nem találom helyesnek.

Disraeli megrázta illatos kenőccstől fénylő fűrtjeit, és gyűrűkkel borított ujjjaival hárfázott az ajkán:

– Félreértett, nem is kalandor ő – szólott –, csak merész ember. Nálunk Angliában – majd látni fogja – minden embert, aki merész akarattal törtet egy cél felé, szívesen titulálnak kalandornak. A dicsőség vágya, már önmagában véve is, egyesek szemében erkölcstelen ügynök számít. De ha nyeregbe jut... – Disraeli szeme most kétes jelentőségű fényben csillogott. – Tessék birkózni, tessék győzni!

– Még akkor is, ha mint az ön Contarinije, nem fair módon, a birkózási szabályok figyelembe vétele nélkül tiporja le ellenfelét?!

Disraeli figyelmesen megnézte, és gúnyosan elmosolyodva, olyan bizalmassággal, ahogyan az összeesküvők szoktak, válaszolt:

– Még akkor is.

Aldridge Disraeli pusztá hangjából kiérezte nemcsak a küzdés mohó vágyát, de az ostromlásra kész különleges erőt is. Melegedni akart ennél a korlátokat nem ismerő elszántságnál. Kérdések toluhtak az ajkára, és mintha rokon lélekre talált volna, ő is megnyilatkozott:

– Igaza van, uram! Birkózni kell, és én küzdeni fogok, mint egy oroszlán.

Disraeli megint gúnyosan mosolygott, és széttárta szokatlan szabású, fehér selyemmel bélelt kabátját.

– Persze, mértékkel, uram!

Mintha azt mondta volna: Más vagy te, és más vagyok én. Nekem már szerzett jogaim vannak itt. Én a Jézus véréből való vagyok... Én Alroy Dávid vagyok, a zsidó herceg. De te? ...

D'Orsay integetett barátságosan Disraeli felé egy szökőkút mögül, és anélkül, hogy Aldridge-t észrevette volna, magához intette. Elvonultak könnyedén, magára hagyva a négert, akinek már nem először volt alkalma tapasztalni: valaki jön, és őt egyszerre magára hagyják. De ilyen kicsiségekkel nem törődött. Élvezte a helyet, ahová került; hálás volt, hogy ennek a csillogó társaságnak perifériájára vetődhetett, és romlatlan életöröm duzzasztotta izmait.

Ira mindent megpróbált, hogy a társalgás olajozott simaságában hajszálpontosan olyan legyen, mint azok, akikkel a szalonok átforrósodott légkörében ült, de csakhamar rájött – bár maga

előtt gondosan titkolta –, hogy százszor könnyebb leutánozni a klasszikus idők uralkodóit a színpadon, mint ezeket a kéneső-elevenségű szeladonokat, akik sohasem fejtenek ki mélyre ható gondolatokat, de a semmitmondást megtévesztően szellemes formába rejtik. Valóban irult-pirult sokszor, különösen akkor, amikor a nők enyelegtek vele, akik számára csak egy-egy nehezen kinyögött, esetlen bókja volt, amelyen bizony nevetni kellett... A nők érdeklődésének világa ismeretlen volt előtte. De a dámák kedvelték. Vonzotta őket az idegen tűz, az a mértéktelen lángolás, amely Ira nyers, darabos lényéből kiáradt. Ezek a londoni asszonyok olyan férfiakhoz voltak szokva, akik a lovagi alázatosságot csak mimelik. De Ira valahonnan messziről jött, az emberiség csecsemőkorából lépett elő, csak félig felismerhető tartalommal; íze, ritkaság értéke volt, akár egy egzotikus gyümölcsnek. Irát is csalogatta ennek a másik égtájnak nyílt, sőt az ő felfogása szerint szemérmetlenül feltárt gyönyörűsége, de visszariadt, mert hiányát érezte fegyverei élességének, mert attól tartott, hogy félreismerik, megcsalják, összetörik, és már nem képes sértetlenül visszatérni önmagába. Ennek a különös elemnek, az asszonynak szükségét ő is nyilvánvalóan érezte, de neki egy távoli, úgyszólván éterikus nő kellett, akinek nem kell folyton-folyvást hajfódrarit és ruhadarabjait méltatni, beszámolni az epsomi futtatásról, pletykákkal csiklandozni, vagy célzásokkal ébren tartani érzékiségét – az ő asszonyának túl messzi fényekből kellett előrezgenie.

Ira, egyik fellépése alkalmával, a kémlelőlyukon keresztül kisfiús kíváncsisággal leste, hogy megtelt-e már a színház, amikor a földszint legelső sorában egy ismerős női arcot pillantott meg. Rádöbrent: hiszen ez Amelie, a temzei hajóról, aki szavaltatta, mialatt a hajófenéken gazdátlanul bömböltek a gondjára bízott barmok. Kiszámította magában az elszállt éveket. Életének egy jelentős korszaka múltott el azóta, amióta nem látta; azaz dehogya is nem látta: emlékképeiből gyakran előkotorta, és elhitette magával játék közben a színpadon: ott ül, figyel engem, neki fogok játszani. Ha ő itt van vele, nem történhetik semmi baj. Ez a vágyból, érzékek csalóka játékaiból, egy szilárd pont kereséséből és színészi babonából összeszótt ködkép a talizmánja volt, amely sokszor megvédte őt a rangján felüli nők kacérkodásaival szemben is. És most itt ül Amelie az első sorban... A gyermekleányból érett nő lett. Zöld selyemruhát viselt, kettéválasztott szőke haja le volt simítva homlokára, tekintete álmodozó, mint ott a hajó fődélzetén, amikor előrehajolt a fekvőszékéből, és gyermekes kíváncsisággal nézte őt. – Ó, az én Desdemonám! – olvadt el a hangja, és egész este neki játszott.

Amelie sem vette le szemét róla. Ez a kék szempár, amely egyenesen fényt lövellt feléje, a rivalda lényeinél is erősebbet, olyan biztonságot, sőt hatalmat kölcsönzött neki. Amilyenek még sohasem volt birtokában. Felvonás végén, amikor Ira kijött a függöny elé, hogy megköszönje a tapsokat, lenézett és meghajolt Amelie felé.

A szőke lány megbiccentette a fejét, alig észrevehetően. Ira boldog volt.

Az utolsó szünetben livrés szolga kereste, és egy levelet adott át neki. Ira izgatottan tépte fel a borítékot és olvasni kezdte a velinpapírra írt, szeszélyesen kusza sorokat. Lady Meredith Warton kéri őt, hogy tisztelje meg társaságát, és előadás után vacsorázzék velük az Almacksban.

Mindenre számított, csak erre nem. Lady Warton? Ki is ez? Blessingtonék estélyén találkozott vele. Szép asszony, kissé férfias, de vonzó jelenség, előítéletek nélkül való, kalandos múlttal. Nagybátyja alsóházi tag. Pár percig beszélgettek csupán, ülve egy japán ernyő alatt a kertben. A lady szeme hosszasan időzött rajta. Megkérdezte tőle, egy négernek is szüksége van-e arra, hogy pasztával fényesítse a fogait, és hogy a magánéletben is olyan szenvedélyes-e, mint a színpadon? Nos, a hölgy előítéletek nélkül való volt – a beszélgetés szerencsére félbeszakadt. De hátha téved? ... Hátha Amelie családi neve is Warton? Végtere ez nem olyan név, hogy...

– Hol ül a lady? – kérdezte hanyagul.

– Az ötös jobb páholyban. Wartonék már kétszáz éve az ötös páholyban ülnek – válaszolt a lakáj udvariasan, de enyhe szemrehányással.

Tehát nem Amelie... És az Almacksban találkozzanak?! Igaz-e vajon a Punch pletykája, hogy az Almacks portása hazaküldte Wellington herceget, hogy vesse le a pantallóját, és húzzon térdnadrágot és selyemharisnyát?

Ira fel s alá járkált az öltözőben, tollat hozatott, és válaszolt.

„Nagyon köszönöm a meghívását, de fájdalom, hatalmas tejjörcsrel kell megbirkóznom, és ma bizonyos használatatlan vagyok. De ha megengedi a Lady, közelebb tenni fogom tiszteletteljes látogatásomat az ötös páholyban.”

Másnap délelőtt Irának jelenti nyurga, nyakigláb skót inasa, hogy egy hölgy várja lenn az East Cheape sarkán, és kéreti, jöjjön le.

Ira kipillant az ablakon, egy sudár, kellemes ifjú társaságában ott látja Amelie-t, szalagos, virágos, fél arcát beárnyékoló olasz

kalapban, üdén, frissen, a tavasz aranykeretében: akár egy Lawrence-kép.

Amelie olyan közvetlenséggel, amire csak angol nő képes, köszöntött reá:

— Kedves volt, hogy megismert az este. Ez itt Fred – a fiatalemberre mutatott –, az unokabátyám, már ismeri...

Ira annyira meg volt illetődve, hogy csaknem a leány nyakába borult, de nem volt bátorsága hozzá, és csak a két kezét szorongatta.

– Hogyan került ide? Honnan tudta meg, hol lakom?

– Megtaláltam. Fredet még az este mozgósítottam, hogy tudakolja meg a címét. A színház irodájában megmondták. Fred nagyszerű fiú... – feleszmélve a helyzet furaságából és kissé zavarban Ira olvadó tekintetétől, folytatta: – Igaz, nem tud egyebet csak bokszolni, de azt igazán tud...

Fred vidáman tapogatta meg Ira karját.

– No, nem megvetendő az öné sem – állapította meg nagy szakértelemmel.

– Beszéljen magáról, kisasszony! Az imént említette, hogy unokabátyját már ismerem. Nem emlékszem, hogy találkoztam volna vele.

– Hiszen ő volt a hajóstiszt, aki magával vitt egy hajókirándulásra. Maga pedig feljött... Egy kicsit komikus volt, valóban, meg is akartam mondani magának. De megszökött...

– Azaz kidobtak a hajóról, ez az igazság!

Kis csend. Amelie folytatta.

– Pár napra jöttünk fel Londonba... Jövő héten már visszautazunk. Talán maga is tudja, vidéken lakunk... De mennyien bámulják itt magát... Ezt nevezem népszerűségnek.

Ira most látta meg a köréjük csoportosulókat. Legyintett a kezével:

– Én már megszoktam. Azt bámulják, hogy néger vagyok. Amelie elhárító mozdulatot tett, mintha védelmére akart volna kelni:

– Nem! Fél London tudja, hogy maga az új Kean.

Ira elnézően nevetett:

– Alkudjunk meg! Azért nézdelődnek itt az emberek, mert maga is itt van velem...

Megint pillanatnyi üresség válasz és felelet között, a csendet Fred harsány vezényszava törte meg:

– Menjünk, ne legyünk forgalmi akadály.

– Igaz is – kapott rajta Amelie –, mit állingálunk a sarkon?

– Ha megengedi, tovább kísérem magukat – ajánlotta fel Ira udvariasan.

– Fred, mehetsz dolgozdra! Mister Aldridge-t egy kis sétára magammal hurcolom. Délben az ebédnél találkozunk.

Fred jelentősen meghajolt, kezét nyújtotta Irának, és mosolyogva otthagya őket.

– Ne urazzon engem, Amelie! Nem akarom, hogy ezzel is távolság támadjon köztem és maga között. Hálával vagyok maga iránt... Igen, ez a helyes szó... Magának köszönhetem, hogy itt vagyok, és hogy vagyok egyáltalában... Maga volt az első lény, aki védelmébe vette a rögeszmémet. Mondja nekem egyszerűen: Ira.

– Ira.

– Hát látja... Megy.

Elindultak. Az East Cheapen sétáltak végig, majd betértek a Pudding utcába. Itt jóformán valamennyi utcanév valamilyen ízes angol étel nevét őrzi. A Billingsgate közelében a Szent Mihály templomhoz jutottak, mögötte kis temető, híres halárusok sírjaival. – Itt volt valaha a Vadkan kocsmá is – jegyezte meg Ira mellékesen –, ahol Shakespeare megismerkedett halhatatlan Falstaffjával, és ahol Quikly asszonyosság forgatta a nyársat, és sütötte a pástétomot. Sokat tanyázom ezen a vidéken... Amióta Londonban vagyok, jóformán ezen a vidéken élek. Közel vagyok a színházhoz is...

Mint minden néger, ő is, ha egyszer szóhoz jutott, nem volt se vége, se hossza.

Amelie hallgatta. Kezében tartotta kalapját, és meglassítva lépteit kíváncsian nézett fel az apró ablakszemes faházakra, amelyek egy régi polgári múlt dicsőségéről regéltek. Furcsának találta, hogy Ó-Anglia kultúrájára éppen Ira Aldridge teszi őt figyelmessé, őt, a bennszülött angolt... De Ira szavainak különös zenéje volt, és ezek a zezugos utcák annyi rejtett bájrt tártak fel előtte. Oly jó volt lépkedni egy olyan férfinek az oldalán, akinek ezer és ezer ember tapsol esténként, hogy mindenről megfélekezett, és teljesen átengedte magát a céltalan járás gyönyörűségének.

Szent Pál székesegyházának harangja már ünnepélyesen elütötte a delet, amikor azon vették észre magukat, hogy a Guildhall előtt vannak. Az épület előtti téren galambok csipegették a magokat. Amelie kíváncsian nézegette a két mitikus kőóriást, Gogot és Magogot, majd mintha összehasonlítást akart volna tenni, az ő fekete óriására nézett. Ira megállott, mozdulatlanságával odatornyosult az oszlopok mellé. Amelie szeszélyes agyában nevetéses gondolatok villantak fel. Talán ha most Irát magára hagyná, valami furcsa rokonai könyvelven azonnal beszélgetésbe bocsátkozna ezekkel az irdatlan kövekkel. Huncutul, befelé mosolygott: ha fel-

ágaskodnék sem tudnék felérni a válla magasságáig – állapította meg csendes diadallal.

Bejárták keresztül-kasul a Guildhallt, szinte örülve, hogy egymás mellett lépdelnek, és másról is beszélhetnek, de a látvány közösségén keresztül is közelebb férközhetnek egymáshoz. Átmentek a Mansion House-ba, leültek a korinthoszi oszlopos egyiptomi csarnokba. A mennyezet szimmetrikusan elhelyezett ablakszemlein keresztül az egyenletes fény külön-külön világította meg az örökéletre szánt muzeális tárgyakat.

Amikor megint odakünn voltak, Amelie azt mondta:

– Örülök, hogy itt jártam. Még sohasem láttam ezeket az épületeket belülről. Maga nem örül?

– Maga több nekem, mint a Guildhall, a Mansion House, a British Museum és akár a Westminster is, együttvéve.

Mi volt ez, ha nem nyílt, félre nem ismerhető szerelmi vallo-más? Amelie boldog ijedtséggel eszmélt reá, hogy túl messzire vitte e séta, és egyszerre éhségről kezdett panaszkodni. Tanácskozás folyt le közöttük, hogy hol ebédeljenek meg. Egyáltalában illő-e, hogy egy fiatal leány ebédelni menjen egy úrral, aki...? – de ezt az aggodalmat elnyomta Amelie-ben a vágy, hogy együtt kell maradniuk. Amelie-nak a Sommerset House közelében volt a szállása, Betty néninél, de hát ez túl messze van.

– Tudok egy kellemes vendéglőt, pontosan a St. Paul Church-szel szemben. Eszik valamit, kipihen magát, egy cab-re ültetem, és hazamegy... Amelie bólintott. Ira a Covent Garden piacon néhány szál aranyszínű mayflowert vásárolt, azután megebédeltek, megint megtanácskozva minden fogást és bámulatosan egyet-értve egymással.

– Kis Amelie – szólalt meg Ira a búcsúzkodásnál – magát mindig így fogom szólítani... Találkozunk-e még egymással? Vagy ismét nyolc-tíz esztendő-t várjunk? Szégyenlem magamat, de ki kell mondanom, hogy a maga arca mindig élt bennem... Éjszákánként felriadtam: Látom újra a Temzén, a hajó fedélzetén, nézi a rekettyés partokat, a nagy kerek világot...

Amelie szeme mintha a földön keresne valamit.

– Mit keres, kis Amelie?

– A szavait várom, mi történik velük? Hova hullanak? Fel-emelkednek és elszállanak-e a levegőben vagy lezuhannak? ...

Nem fejezte be. Sietve odanyújtotta a kezét.

Ira megemelte kalapját, és szemének zavaros csillogásában gyerekes bánat ült.

– Ma este utoljára játszom Othellót – szólott. – Legközelebb talán A velencei kalmárban lépek fel. De persze maga már messze lesz...

Amelie örömet akart szerezni neki:

– Ha csak egy mód van rá, ma este ismét elmegyek a színházba. És holnap... Ej, ne törjük a fejünket rajta! Ha úgy van megírva, hogy találkozunk kell, akkor...

Ira azon az este másként fogta meg Desdemona kezét, mint ahogyan szokta. Amikor Desdemona odaértette ujjait az övéhez, ő gyöngéden, a mozdulat utólérhetetlen tökéletességével illesztette be a feléje kívánczó kezét széles tenyerébe:

– Your hand, Desdemona – suttogta Ira a színpadon, az el-sötétített nézőtéren pedig Amelie ijedten szorította kesztyűs kis kezét a szívére.

Másnap véletlenül, mintha mágneses sugár vonzotta volna mindkettőjüket, a Piccadilly egyik üzletében megint találkoztak. Ira éppen belépett, amikor Amelie csomagokkal megrakodva el-hagyta az üzletet. Fülíg elpirult, csomagokkal teli kis kesztyűs kezét alig tudta szabaddá tenni.

– Ó, ez az örökös shopping!¹ Valahányszor Londonból haza-utazom, egy fél postakocsi tele van a holmijaimmal!

Ira szolgálatkészen megszabadította Amelie-t csomagjainak egy részétől.

– Istenem, még mennyi bevásárolnivalóm van. Hát ez igazán érdekes, hogy millió ember él Londonban – ugyebár van any-nyi? – és én mégis találkozom magával.

– Most már hogy az égiek is olyan jóakarattal vannak hoz-zám, ki kell használnom az alkalmat. Nézze csak, egy ugrásra a Hyde Park. Leülünk, elbeszélgetünk. No, jöjjön... – csöndesen megérintette az ujjahegyével, Amelie küzdött magában.

– Éppen a Hyde Parkban? A csomagjaimmal?

– Miért ne? Letesszük magunk elé...

– Nem bánom, egy negyedórácskára.

A negyedórából azonban hosszú óra lett. Ezalatt Ira sok min-dent megtudott róla. Amelie, mintha a védekezésnek egy neme lett volna nála, a családjáról kezdett beszélni, otthonáról Wales-ben, a házról a fák között – semmi esetre sem kastély, amint ezt Ira tegnap megjegyezte, csak egy kis udvarház, az emeleti ablakokra felfutó borostyánnal –, apjáról, akit Kingston Oliver-nek hívnak, nyugalmazott tiszt, tagja a Country Councilnak, most gazdálkodik, pulykatenyészete híres messzi környéken. S anyja? Meghalt, amikor ő született... És ő mivel foglalkozik? Édes iste-nem! Szeretett volna énekesnő lenni. A hangját sokan dicsérik, de hogy kifejleszthesse, be kellene jönnie Londonba, apja azon-ban nem engedi.

¹ bevásárlás

Minden szó a leány ajkairól különös hitelességgel hangzott. Ira maga elé képzelte az apát, a nyár évadján, amikor kora hajnal-tól késő estig, mint egy uralkodó a maga országát, kormányozza e kis tartományt, látta őt a késői ős nyugalmában, amint a nyitott, széles kandalló mellett ül karosszékében, Gibsont vagy Macaulayt olvassa, a parasztok a faluban dudaszó mellett énekelnek, egy macska keresztben a létra legmagasabb fokán, Amelie a petróleumlámpa békés fénykörében halkán a zongora billentyűit ütögeti és énekel... nos, maga előtt látva ezt a környezetet, kiérezte annak szilárdságát, és csodálatosképpen egyetértett vele. És az ő világa? ... Vizsgozni kellett az őszinte megnyilatkozást, a gyermekkorért a gyermekkort adni cserébe. Ira felbátorodva beszélt apjáról, Rebeccáról, Harlemről, és máskor talán nevelés- gesnek, gyarlónak, törpének tűnt volna fel neki az Aldridge-k élete, túl szegényesnek, hogy hozzámérje akármelyik angol életéhez. Szavai most gát nélkül ömlöttek, és míg Amelie biztatta, megkönnyebbülést érzett.

– De én elszakadtam tőlük, más hazát, más anyanyelvet választottam – folytatta emelkedett hangon, határozottsággal, amely egy korszakot pontosan és végérvényesen, mintegy fizikailag elválaszt egy másik korszaktól. – Nekem nehezebb az életem, mint maguknak. Az én lábam alatt nincs az élő, elidegeníthetetlen föld. Egyedül vagyok. Ira Aldridge...

– Úgy beszél, mint egy prédikátor – nézett reá Amelie, és Ira kissé megzavarodott. – Az én prédikátorom – fejezte be Amelie. Felállott, és néhány falevelet söpört le magáról. Mindig öntudatos hangja most lankadt el először. Ira ünnepélyesen megfogta a leány mindkét kezét. Amelie keze reszketett és azután lassan visszahúzódott. Majd önkéntelenül olyan mozdulatot tett, mint aki el akar szaladni.

– Maga most megint itt akar hagyni engem.

– Olyan jó volna még együtt lenni, de érzem, nem szabad. Nagyon kérem, adja vissza a csomagjaimat... Ígérje meg...

– Mit ígérjek? – nézett Ira tompa daccal a földre, mint egy megbántott gyermek, akinek elvették a játékát.

Amelie ismét megtalálta bámulatos öntudatosságát. Nevetni próbált.

– ... hogy meglátogat majd bennünket otthonunkban. És most már forduljon vissza! Kérem, hagyjon elmenni... Isten vele...

Hirtelen elhatározással otthagya, és Ira mozdulatlanul nézett utána. Nem másíthatta meg e percet, és mert nem másíthatta meg, így akarta magának megtartani örökre...

Majd később leveleket váltottak egymással. A távolság megnyitotta a szívüket. Nem volt titkuk egymás előtt. Irának nem volt egyetlen levele sem, amelyben ne hatalmas mesterségének

kétségeit, kínját, gyönyörét és reményeit boncolgatta volna. Néha levélírás közben rajtakapta magát a kérdésen – vajon csak a maszkomat szereti Amelie? – De megnyugtatta magát. Hiszen legutóbbi levelében is ezt írja: „Ha ott, a hajófedélzeten, amikor ügyetlenül megállott, mint egy fekete göröngy, és kérdeztem volna magamban, mit akarsz egy göröngytől: hogy szavaljon? hogy énekeljen? ... ha csak ott állott volna, mert odagurult eléem, és nincs ereje továbbgurulni, akkor is lebírhatalan rokonszenvet éreztem volna maga iránt... Különös idegensége vonzott. Vérünknek és alkatunknak a különbözősége... Nem, nem tudom, mi az és miért... Talán amiért az északi ember úgy vágódik délre... Miért szeretem a verset? Talán a tartalmáért? Nem a rímek végzetes összecsengéséért-e? Két rím, így vannak, így teremődnek, nem lehet őket kitalálni, így születtek, mint maga meg én... A zenében is ott az a kibeszélhetetlen, amely rokon a természet elemeivel. Csak csodálni tudom, félek tőlük... Az én messzi őseim valaha kóbor vikingek voltak, akik rázúdultak a szigetre, és elrabolták a partok leányait. Maga egy új viking... De ne beszéljünk ilyen furcsaságokat... Várom magát, borzongó gyönyörrel várom, mikor lép be a házunk küszöbén az új honfoglaló...”

Csak ne érkeztek volna olyan levelek is, amelyekben Amelie azt írja, mégis jobb, ha nem jön! A közellét megmerevíténé érzéseit, a távollét felszabadítja. Ira sokszor maga is így gondolkodott. Nem bízott magában, mintha attól tartott volna, hogy láthatóvá válnak a hibái, és eloszlik a szép álm, amely szerelmüket körülveszi. Sőt, nem merte maga előtt sem bevallani, hogy szerelme leköti erőit, és nem képes teljesen odaadni magát a semmi mással meg nem osztható művészetnek. Szerette volna, hogy legyenek órái, amikor távol tudja tartani magát érzelmeinek legtitkosabb góciától. Pókerezett köszvényes, öreg urakkal, néha hajnalig vadul kergette szerencsáját a zöld asztalnál. Néha merő hiúságból, hogy megmutassa, mennyire képes a csiszolódásra, udvarolni kezdett szép asszonyoknak, de bókjai kimértek, meggyőződés nélküliek voltak. Ez a tulajdonsága is csak vonzotta az asszonyokat. Szenvtelensége, megközelíthetlensége hatott többek között Meredith Wartonra is, akinek egy este mégis csak megjelent a páholyában, azután nemegyszer teáin is. A szabad erkölcsű Warton asszonynál könnyen sikereket érhetett volna el, a kulisszák és a smart society kétes erkölcsű levegőjében könnyen adódó és könnyen elfelejthető kalandok kínálkoztak, de Ira nem élt velük. És mintha a kísértéseknek ez volna az ellenszere, gyorsan leült levelet írni Amelie-nak. E levelek nagy részét Kingston is elolvashatta volna nyugodtan. Kingston azonban, – amint ezt

Amelie megírta – megbízott leányában és nem avatkozott Amelie ügyeibe. Különben is mindig Amelie ment le a faluba a postáért. Ira valósággal disszertált a levelekben, a színjátszás körüli divatos elméleteket ismertette, kifejtette a saját nézeteit, véleményt kért Amelie-től. Hogy fogta fel annak idején Kemble a szerepeit? Miért tudott Kean oly sokoldalú lenni? Mit köszönhetünk Garricknak? Hogy változnak a szerepek, Hamlet és Othello és a többi időről időre a színpadon? „Tudja-e, kis Amelie, hogy a nagy Schröder is kénytelen volt Othellót és Desdemonát az ötödik felvonás végén életben hagyni, mert a közönség így kívánta? Ezt csinálta Hamlettel is, gyilkos elhatározással – életben hagyta. De Talma megölte Desdemonát! Igaz, a dámákat fel kellett locsolni, de: megölte... És hallott róla, Amelie kedves, a Voltaire Brutusában csupasz karral és lábszárral merészkedett ki a színpadra, parókát se tett, holott kötelező volt az allonge-paróka, mint nálunk az őserdőben az orrbavaló... Madame West azt sziszegte feléje: részeg disznó! ... Talma rá se hederített, és örök időkre felszabadította a színpadot. Igaz, Amelie, ezt is meg kell írjam magának... A Morning Post ízléstelenkedett. Azt írta, hogy szerecsen sohasem játszhatja az igazi Shakespeare-t, mert e brit lelkivilágához csak a fehér emberiség képes hozzáférközni... Hallom, hogy egy fiatal színésznő, Ellen Tree befolyásolta az újdondászt... Mit vétettem e hölgynek, hogy olyan görbe szemekkel néz reám? De én azt mondom, Amelie, darling: azért is. Go ahead!¹ Most Richárdot veszem át. Coriolánusom készen van. Hamlettel is megpróbálkozom... Erősítsen meg a hitemben, Amelie, és bocsásson meg, ha mindig az én egyetlen Williamomról fecsegek. De úgy vagyok Shakespeare-rel, mint Babilon tornyával: mindennap építék rajta, és sohasem érem a végét...”

Amelie sietve válaszolt. Minden levelét gondosan megfogalmazta, akár egy írásbeli dolgozatot. Nem, ő sohasem fog ennyire mélyen behatolni a művészet titkaiba, de mindent megpróbál, hogy lépést tartson vele. Shakespeare műveit ő is elővette, megtanulta könyv nélkül néhány szonettjét is – itt néhány költeményt kezeírásával lemásolva beküldött neki. Színházi cselszövések pedig ne izgassák. Ő csak maradjon meg tisztának és becsületesnek. Haladjon a maga útján. Biztos, hogy célhoz ér. Biztos; egy percgig sem kételkedik benne. Ilyen és hasonló tónusban szokott Amelie írni londoni barátjának, öt-hat levelet egymás után, anélkül, hogy szerelmükről egy szó is esett volna. De Ira ezeket a leveleket éppen olyan kitörő örömmel szorította magához, mintha minden sorából a szerelem nyílt szárnyverdesését hallotta volna ki.

¹ Gyerünk!

10. fejezet

ÚJABB HÖLGY A LÁTHATÁRON

Közben Ira Aldridge mind gyakrabban látogatott el Meredith Warton szalonjába. Meredith tökéletes ellentéte volt Amelie-nek. Ahogy mondani szokták, nagyvilági modorral rendelkezett, és előbb egy sereg konvenciót kellett lefejtetni róla, hogy az ember eljusson érzéseinek igaz gyökeréig. Játszotta a szabadelvűt, az ateistát, Shelley és Byron szakadárságával bírálta társadalmát, utánozta Lady Blessingtont, anélkül, hogy birtokában lett volna e kivételes hölgy műveltségének, vagyonának, hagyományainak és háza tekintélyének. Az ő társaságában is csak férfiaknak volt helyük, nála is a kéktapétás budoárban, a kandalló felett hatalmas arany keretben a ház úrnőjének a portréja, azzal a különbséggel, hogy míg a Lady Blessingtonét egy Lawrence festette, ő neki meg kellett elégednie egy divatos, de a minores gentiumba számító festő alkotásával. A minores gentium jegyében történt itt minden... A csütörtök délutáni fogadónap alkalmával a Baker utcai Warton-ház előtt (közel a Sommerset House-hoz, csak éppen hogy közel) hosszú sorban álltak a ruganyos cab-ek, az ő szobái is tele voltak kártyaasztalokkal a whisthez, bridge-hez, a kómikus pope Jeanhoz, itt is politikusok, írók, festők, akik otthonosan lépkedtek a ház hangfogó szőnyegein, itták a brandyt, a vörös borral és gyümölcscsel kevert claret cup-ót, és kanalazták az átlátszó eperkocsonyákat, jelentőséges nyilatkozatokat tettek O'Conellről, a lyoni felkelésről, Turnerről, Constable-ről, az utilitarizmusról, a gőzgépekről, Darwinról vagy Mrs. Anson álarcosbálgairól – csak éppen a londoni társaság második garnitúrájához tartoztak.

Meredith szobrásznak készült. Túl volt már a harmincon, bizonyos hasznosíthatatlan élettapasztalatokkal, sőt spleennel, amelynek azonban izmainak életereje és mohó érvényesülni akarása gyakorta ellentmondott. Napjai kapkodásban teltek el; ha magával ragadta volna valami hatalmas szenvedély, ez talán egy egészen más lényt tudott volna formálni belőle. Azokhoz a nőkhöz tartozott, akiknek minden fölénye részint elkényeztetettségben, részint

tehetetlenségben rejtett – egy nálánál erősebb akaratú embernek kellett volna ráparancsolnia, és akkor akár egy lakatlan szigetre is elköltözött volna. Miután ilyen férfival nem találkozott, nyúgösen, szeszélyesen tovább élte létezésének ezt a hazug formáját.

Ira Aldridge úgy vetődött eléje, mint ahogyan a tétlenségre kárhoztatott felnőttnek szokatlan gyerekjáték kerül a keze ügyébe. Megfogja, megragadja, érdeklődéssel foglalkozik vele, és örül, hogy ő maga is gyermeknek képzelheti magát. Ira Aldridge eleinte csak titokzatos játékosztónét foglalkoztatta, de ebben burkoltan benne volt, hogy érzékszerveire sincs hatás nélkül. Már számot vetett magában, hogy Ira a szeretője lesz, és különös kedvteléssel gondolt arra, hogy e viszonyával mennyire elképeszti majd a társaságot. De ez csak gondolatainak mellékhatása volt, mintegy ráadás, zavartalan örömet inkább az okozott neki, hogy játszhatott vele, gondolatoknak és helyzeteknek veszélyes pontjaira csalogathatta. Ira ügyefogyottan viselkedett, Meredith pedig majd kicsatant az örömtől. Beugratta, hogy fogadjon el egy meghívást parforce-vadászatra, rávette, hogy öltön magára vörös frakkot, fehér nadrágot, lakkcsizmát. Előre nevetett magában, hogy komikussá teszi a szerezést, és elégtételt érzett, hogy majd neki kell kirántania őt kényelmetlen helyzetéből. Ira azonban, mint akinek egyre megy, hogy szellemi ügyességeket sajátít el vagy testieket, nagyszerűen megülte a lovat. Ügetés közben oly közel kerültek egymáshoz, hogy Irának csak a fél kezét kellett kinyújtania, és Meredithet máris átöleli. Meredith vörös haját szétcibálta a szél és a faágak, félig nyitott, nedves szája valósággal felkínálta magát. Ira azonban lenézően mosolygott, erőszakosan elhúzódtól tőle, majd később tűnődve nézte egy sebzett állat nyomait, a vércseppeket a fűvön. Meredith sápadtan, egyenesen ült a nyeregben. Miután a férfi figyelemre se méltatta, megrántotta a ló kantárját, szó nélkül elvágtatott.

– Mi közöm nekem Meredith-hez? – latolgatta magában Ira később, pár nappal a vadászat után. De Meredith éppen olyan szívesen látta vendégül, mint azelőtt, és egy szóval sem árulta el, hogy nehezelt rá.

Ira nem ismerte ki magát a női lelkekben. Nem vette észre, hogy Meredith győzni akarását a kudarc csak megacélozza, és hogy Meredith megsejtette, a szeméből olvasta ki, hogy egy másik nő miatt vértetzi fel magát olyannyira. A gyűlölet titokzatos ösztöne megsúgta neki, hogy szerelmi titkot rejteget előtte, és csak azért is folytatni akarta a harcot a férfi fegyverletételéig. Irának, amikor homályos ösztönei támadtak, hogy Meredith látszólagos érdektelensége mégiscsak csapda, s akarva, nem akarva a nagyvilági hölgy ügyesen elhelyezett tőreibe kell kerülnie, rászánta magát, hogy elutazik Walesbe.

Végtelen tölgyfaerdők mellett túlkölt el a postillon. A Myndyd Mawr hegyóriás tövében festői falu, jobbra tőle feküdt a Kingston-birtok, nem messze a Gwellin tótól, amelynek regéjével rancos képű öreg asszony, mulattatta a postakocsi utasait, a walesiek tájszólásában, úgyhogy Ira csak minden második szavát értette. De azért képzeletében hullámozott, fodrozódott a mese tava, holdas felszínén kék fátyolruhában sellők lejtették táncaikat. Az öreganyó minden felbukkanó természeti részletre egy mondával tudott felelni, hősökkel népesítette be a palaszínű sziklákat, várromokat, a félelmetesen tátongó barlangszádákat. Ez a tartomány is a regék párázatában fürdött, mint az a másik, amelyről a csontos Flaherty mesélt neki. És ahogy egyetlenes biztossággal az alkonnyatba fürta magát a postakocsi, a távoli dombok és hegyek kék vonalai feloldódtak a naplementében. Ira érezte, hogy nagy utat tett meg, és mind biztosabban belevész egy új, édes világ sűrűjébe... Ha itt maradhatna örökre?! Tudta, hogy álmodozik, az anyóka hangsúlytalan beszéde, a postakocsi egyhangú zöreje lágyították el csupán, de jólesett neki behunyt szemmel egy William of Montgomerynek képzelnie magát, aki jött ezüstcsótáros paripáján, hogy meghódítsa és elragadja a tündérszép Margaretet. A kocsi egy zökkenésére ő is visszazökkent a létezés kitaposott keréknyomába, de – mondotta magában – ezeknek itt – a skótokra, keltákra, angolokra, franciákra, németekre és más népekre gondolt –, mindegyiknek van egy mesevára, ahova visszahúzódhatnak, egy éneke, amely összeköt ezer éveket... Kereste emlékezetében a dajkamese foszlányait, amellyel anyja ringatta el valaha. A meséből csak anyja alakja vált ki élesen, és próbálkozásában, hogy nevet adjon e képnek, azt suttogetta: Cordelia. A postakocsi túlkölt: megérkeztek. Egy hórihorgas úr kíváncsian ütötte fel a fejét a Times függőnye mögül, az anyóka is cihelődött, még összeszedte a megmaradt háromszögletű szendvicssdarabkákat az unokájának. Cordelia – ismétlődött meg e név benne. És nem is jutott eszébe, hogy mennyire angol lett, ha már az ő hűvös, zárkózott anyját is csak Shakespeare legangolabb hősnőjén keresztül tudja a maga számára érzékeltetni.

– Ez a szoba természetesen nem hasonlítható össze a londoni főurak vendégszobáival. De amint láthatja, virág az asztalán, és mi tőlünk telhető módon kedveskedni akarunk önnek.

Kingston Oliver elhúzta a gyertyát, nehogy meggyulladjanak a függönyök. Jó éjszakát kívánt, és kemény lépésekkel lefelé indult a lépcsőn.

Ira nem feküdt le, kinyitotta az ablakokat, és magába szívta a kert virágainak illatát.

Három órája, hogy ide érkezett. Minden úgy volt, ahogy elképzelte magának. Amelie éppen a frissen fejt tejet vette számba a gazdasági épületnél, nagyban pironkodott, és felgyűrt ujjal, kék babos ruhájában olyan volt, mint egy üde parasztleány. Miután üdvözölték egymást, bementek a házba.

– Aldridge, íme Apám – mutatta be Amelie az apjának, egy félig kopasz, mély vonásokkal barázdált, lesült arcú, nagyon nyurga úriembernek, aki állott könyvvel a kezében, mintha prédikációt tartana.

Kingston Oliver tekintete feszült érdeklődést mutatott. Tudott arról, hogy levelezés folyik kettőjük között, de amikor a színész átlépte polgári házának küszöbét, s úgyszólván egy kérlelhetetlen rend birodalmába hatolt be, némi nyugtalanság fogta el, amelyet azonban példás kiegyensúlyozottságánál fogva azonnal eltüntetett. – Isten hozta – fogadta száraz, rekedt hangján, székkal kínálta, miközben szemrehányóan nézett Amelie-re, mert ildomtalanak tartotta, hogy ilyen öltözetben látja a vendég.

Kingston jobb füle tövében egy szemölcs éktelenkedett, de ez nem zavarta meg az arc hideg és nyugodt harmóniáját. Igen, Ira ilyennek képzelte el őt... Jó lesz megjegyezni ezt az ábrázatot, Capulet arca ez, a Rómeó és Júliából.

– Így élünk mi, csendesen, uram... Az évszakok váltakoznak, a gyermekek nőnek. Önöknek persze unalmas volna a mi életünk. No, nem mondom, egy-két napig kibírnám... De hát, édes istenem... ahány ember, annyi szokás. Mindenki a magáét éli – köhécselt, és mintha megbánta volna, hogy akarata ellenére is irónia csuszamlott a hangjába, íróasztalához lépett, és egy skatulya szivart húzott elő. – Unokaöcsém hozta a múltkoriban Parnambucóból. Én inkább pipapárti vagyok. Pernambuco. Hm. Ön hova való? – kérdezte hirtelen.

– Angol vagyok, és angol állampolgárságom van.

– Nem úgy értettem – folytatta Kingston elnézően –, hanem hogy hol született?

– Amerikában. Apám egy harlemi egyházközség lelkipásztora.

– Úgy? – húzta fel Kingston élénken vörhenyes szempilláját. – És ön színész – tette hozzá, mint aki fontosnak látja, hogy e tény ismételtlen megállapíttassék. – De már itt is van a mi kis énekesmadarunk – nézett elégedetten a belépő Amelie-re.

Amelie és Ira, amíg a vacsora elkészült, kimentek a parkba, amely mélyen elnyúlt egy kiapadt medrű patakig, hogy aztán átadja a helyét réteknek és kaszálóknak. Az alkony mind sűrűbb lett, de azért az ismerős szem még eligazodott. – Tudtam, hogy jönni fog – mondotta Amelie. – Honnan oly biztosan? – incselkedett Ira. – Nevessen ki, makacsul hiszek delejes megérzésekben. – Már ott jártak a kavicsozott kerti út végében. Filagória

rekesztette be az utat, a filagória körül lilás verbénaszőnyeg. Megkerülték a kertnek e derűs pontját, szóltanul mentek egymás mellett. Már az üvegházat is elérték, Amelie lehajolt, egy nyitott ablakocskán keresztül tarka tulipánt szakított le, s Irának nyújtotta. Ira megfogta a kezét. Ajkaik összeértek. Tökéletes csend volt.

E csókról sem beszéltek többet, mintha maguk előtt is titokban akarták volna tartani. Ira elfogódottan ült az estebédhez, eleinte akadozott, majd amikor Amelie nyugodt tekintetét magán érezte, gyorsan beszélni kezdett. A folyamatos beszéd ellentétével, a szavak apály-dagály játékával gyakorta élt a színpadon, hogy a lélekben végbemenő indulatokat kifejezze, de most valóban nem volt ura mondatainak, feje szédült, mintha nehéz borokat ivott volna. Végre megtalálta nyugalmát. A whigek és toryk készülõ parlamenti összecsapásáról beszélt, elmondva néhány intimtást, amit néhány nappal ezelõtt Warton képviselõtõl hallott, és feltételezte, hogy ez Kingstont érdekelní fogja. Kingstonnak tényleg a pipája is kialudt a figyelésben, és Amelie is félbeszakítás nélkül hallgatta.

Vacsora után bementek a hallba. Amelie felnyitotta a zongorát, és egy Schubert-dalt énekelt: Die schöne Müllerin. Ira most elõször hallotta hangját. A meleg dal, amelyet Amelie egyénisége átformált, átforrósított, még õszintébbé tette szerelmét. Kingston egy karosszék felé tartott, bal kezében tartva pipáját, selyembélésű kabátja lebernyegei szétnyíltak, amikor leült. Késõbb, megpillantva inasát, felállott, hogy a béreseknek még valamelyes utasítást adjon. E percet használta fel Ira, és lángoló arccal megragadta Amelie kezét:

– Szeretem, Amelie! Legyen a feleségem!

Nem a valóság területe volt ez, ahol a szavak elhangzottak. Az álmom formája, ahol a dolgok kísérteties precizitással, megdõbentõ kézzelfoghatósággal válnak láthatóvá.

Amelie arcát elõntõtte a vér, de homloka inkább rettegést tükrözött.

– Látja, ennek is be kellett következnie.

Kingston jött vissza bosszús arckifejezéssel:

– Minden cseléd fizetett ellenség. Nincs nap, hogy ne volna bajom velük.

Visszasüllyedt a karosszékbe. Amelie és Ira sápadtan állottak a zongoránál, Kingston szemét egyikrõl a másikra emelte:

– De miért nem folytatod tovább, Amelie?

Amelie megint énekelt. A Winterreise-ciklusból. Ira leült, egészen közel Amelie-hoz. Most az egész házból minden, ami csak élt, összegyűlt erre a néhány lépésnyi térségre.

Elkövetkezett a lefekvés ideje. Faluhelyen jőkor nyugszik le az ember. Amelie megkérdezte, hogy mikor kívánja a reggelit? Már hajnalban – és egymásra nevetve máris örültek a reggelnek.

Mindezt Ira a nyitott ablaknál ismét végigélte, és kereste az ablakszemét, amely mögött Amelie szobáját sejtette.

De vaksötét volt mindenütt, aludt az egész ház.

Másnap ez történt:

Együtt reggeliztek mind a hárman a filagóriában. Amelie azt mondta, hogy vasárnap előtt nem engedi vissza, mert Fred csak akkor tud szabadulni a munkából, és szeretné, ha találkoznának. – Ma csütörtök van – szölt Ira, és Kingstonra nézett. Kingston kitért e tekintet elől, és hirtelen keresnivalója akadt a földön.

Később felállott, és elment.

– Apám a legjobb ember a világon – nyugtatta meg Amelie, és bár a csészékkel szorgoskodott, csókolt a szemével.

– Amelie, oly sok pompás dolog van a világon, és mind a miénk lesz.

– A miénk – válaszolt meggyőződéssel a fiatal leány.

Kimentek a kertbe a tölgyek alá, amelyeknek kergét ellepte az elmaradhatatlan fagyöngy.

– Nézze, Amelie, milyen titokzatosak ezek a gyöngyök is, akár a törzs, amelyen megszülettek.

– A druidák ősi fái ezek. A régi pogány papoknak csak megszentelt késekkel volt szabad közelíteni hozzájuk – tűnődött Amelie, és ujjai az ágak között motoztak. – De nézze csak, madárfészek!

Harkályfiókák csipogtak a meleg fészekben. Amint a lány ágaskodott, kezük összeért, ez megint arra volt jó, hogy csókolózzanak. Amelie boldog örömmel suttozta:

– Ira, mindig szeretni foglak! Csak egy szavadba kerül, utánad megyek a világ végére.

Kingston érkezett oda, anélkül, hogy észrevették volna lépteit. Arca fanyar volt, és kezét a zsebéhez szorította, mint a régi katonatiszt, aki ösztönösen a kardja markolatát keresi.

– Jó, hogy jössz, apám – csattogott Amelie hangja. – Magatokra hagylak egy órácskára. Ha nem nézek utána, akkor aligha lesz ma mit ennünk. Hát a viszontlátásra, uraim – pukkedlizett, és szaladt fürgén a ház felé. Ira hosszasan nézett utána.

Kingston megérintette a karját, felrezzentette:

– Egy kis beszédem van önnel, művész úr! Talán benn a házban... ott kényelmesebb.

Ira erre a kimért, bár nem barátságosan hangra meglepet-

ten nézett reá. Milyen beszéde lehet Kingstonnak vele? Próbált olvasni arcából, de ez az arc bezárult előtte.

Kingston ugyanabba a szobába vezette be, ahol tegnap voltak. Ira most körülnézett. Kis szoba volt ez, zsúfolva bútorokkal, könyvekkel, vadászagancsokkal, a sarokban pipatóriummal.

– Leültek. Kingston keresztbe vetette a lábát, Ira kissé előre-hajolt, és várt.

– Bocsásson meg, ha olyan tárgyról vagyok kénytelen beszélni, amelynek érintése nem kellemes sem önnek, sem nekem... Ne, ne is kísérelje meg félbeszakítani.

Amikor látta, hogy Ira arcán ott az a fegyelmezett nyugalom, amelyet szükségesnek tartott, hogy férfiasan beszéljessenek, elkezdte:

– Amelie szeleburdi, meggondolatlan teremtés. Rajong a zenéért, érzelmős regényekért és számos más, fölösleges dologért, amelyek csak hátráltatni fogják az életben. És most önbe gabalyodott bele... Legyünk csak egészen őszinték egymáshoz, így többre megyünk... belegabalyodott, és mit sem változtat e tény ferdeségén, hogy ön is hasonló érzelmekkel van iránta. Ne értsen félre! Nem kételkedem vonzalmának őszinte voltában – megállott, összekulcsolta csontos kezét, álla alá vette, mintha gondolkodnék, és egyszerre felpattant: – Végtére is, lássa bel! Ez a barátság túlnőtt a megengedhetőn. Tűzzel játszanak, legyen vége! Azt hiszi talán, hogy ezt a könnyelmű barátkozást meg lehet állítani a felelőjén?

– Uram, nem is akarom, hogy feleúton megálljunk. Ira Aldridge a nevem. Harminchárom éves vagyok. A királyi színház tagja. Shakespeare színésze, akinek nevét, remélem, öt kontinensen fogják megismerni. Szeretem Amelie-t. Feleségül akarom venni.

Pattogtak a szavak, és nem minden fenség nélkül hangzottak el. Ira arca elszántságot mutatott, és oly erővel beszélt, mintha egyszerre többen szólottak volna.

– Lassan a testtel, fiatalember! Még nem tartunk ott, hogy éppen mi, a Kingstonok másítsuk meg a fajok, elismerem, kegyetlen törvényét.

– Ez a század a szabadságnak a százada – szavalt Ira szenvedélyesen. – Előbb-utóbb le fognak omlani az embert az embertől elválasztó zordon határok.

Kingston finoman, engedékenyen mosolygott:

– Szabadság? Ismerem a történelmet, és egy kicsit az önök történelmét is... A mulatt nem érzi magát egyenrangúnak a feketével, a mesztic a vörös bőrével, és fel van háborodva, ha ennek is jogokat akarnak adni.

– Semmi közöm hozzájuk. Én elszakadtam a fajtámtól. Angol vagyok, és máris több dicsőséget hoztam az angol névre, mint sok ezer telivér úrhatnám polgár.

– Elhiszem – folytatta Kingston még mindig készségesen. – De vajon elhiszi az a társadalom, amelyből ön Amelie-t készülő kiragadni? Az önök legnagyobb tragédiája, hogy a fehér ember szemével nézik a világot. Mit fog majd tenni, ha látja, hogy Amelie-t vasgyűrű veszi körül, a közöny gyűrűje, amelyből nem fog tudni sohasem kitörni. Csodálom, hogy még nem érezte, létezik egy olyan mélység, ahova sohasem fog tudni elhatolni, mert túlhaladja akár az ön, akár a mi erőnket. És ha majd gyermekük lesz... ó, milyen rettenetes sorsa lesz szegénykének. Az egyik fajtához hasonló vér ezt diktálja neki, a másik pedig amaszt. Mondjon egyetlen esetet is, amikor egy afrikai boldog házasságot kötött egy társaságbeli fehér leánnyal...

Ira megsemmisülten hallgatta. Brabanti szenátor, a Desdemona atyja – akarta kivágni hirtelenjében, de csak a fejét ingatta tehetetlenül.

– És ha példa nélküli is volna, amit én öntől kérek – nyögte könyörögve –, vegye figyelembe, hogy az én sorsommal, elért eredményeimmel is példa nélkül állok... Az én lelkiismeretem, az én kötelességem...

Kingston legyintett a kezével.

– Hagyjuk, kedvesem, a nagy szavak a színpadra valók. Nekünk, apáknak is vannak kötelességeink. Fenn kell tartanunk abban a környezetben, amelyben léteznünk rendeltetett, az ősi erkölcsök uralmát. – Ira valósággal összeroskadni látszott a fájdalomtól, mire Kingston így folytatta, megváltozott hangon. – Ha el kell majd válnunk, békességben váljunk el egymástól. Szerettem volna, hogy ne csalódjak önben! Ó, nem barátságában, amelyet fájdalom, nincs jogcímem kiérdemelni, de a józan eszében, amelyet nagyrabcsülök!

– Ó, a józan ész – Ira féloldalra hajtotta a fejét, mintha így talán jobban megóvjá a józan ész tartályát az explodálástól. Már semmit sem várt. Bamba mosoly felejtődött arcán, egyetlen sovány lehetőségként, hogy e beszélgetésnek legyen valamilyen ragacs a kettőjük között. Kingston szemei levetkőztetően tüzeltek az összehúzott szemöldök alatt, Ira meghátrált: – De hát mit tegyek, uram?

Kingston szeméből a tűz visszahúzódott rejtekhelyére, és adakozásféle vett erőt a hangján: felejteni, felejteni! A hiábavaló szerelmek egyetlen orvossága – és most olyan szirupos bizalmasággal, amely kirívóan ellentétben volt az iménti puritán daccal –, ahogyan megnéz engem, nekem is voltak be nem teljesült szerelmeim. Mindenkiel... – de attól való félelmében,

hogy pillanatnyi ellágyulása új előretörésre serkenti a másikat, hangja megkeményedett: – Szót se többet róla!

– Uram, emberfelettit kíván tőlem. Meg kell értenie...

Ira ellenállásának utolsó morzsáját törte le Kingston:

– Szót se róla többé – ismételte, megfogta Ira jobbját. – És még valamire kérem... Tapintat, okosság kérdése ez... Amelievel főlöszlegesen közölni a történeteket. Érezze jól magát, amíg körülünkben időzik, és ha Londonban lesz, gondolkozzék a szavaimon. Elismerem, nehezebb esik a tettetés, jó arcot vágni, amikor... De végtére is azért színész ön, a kutyafejű – köhécselt, kényszeredetten kedélyeskedett.

Ira engedelmet kért, hogy kis időre szobájába vonulhasson. Ez a félóra, amelyet odafönn töltött, életének legkeservesebb ideje volt. De amikor a szolgál bekopogtatott hozzá, hogy a kisasszony várja villásreggelire a kertben, már nem látszott rajta a félelmetes felindulás semmi jele.

– Miről beszélgettek? – kérdezte Amelie, ülve a verőfényben, kiszolgáltatva szabadon hagyott nyakát, arcát, izmos, fiús karjait a nap heves sugarainak.

Ira szokatlanul élénk volt:

– Anglia nagyságáról, Wales klímájáról, a vizslaidomításról és a pisztrángalászat gyönyörűségeiről. Arról beszéltünk, hogy...

Kingston figyelemmel leste, mit fog mondani.

Amelie nevetett:

– Magának kellett jönnie, hogy apának egy kicsit felrázza az érdeklődését. Látod, apa, te velem sohasem beszélgetsz ilyen dolgokról.

Kingston dűnyögött valamit, és aranyárga bort töltött a keskeny, metszett poharakba.

Ira mohón ivott. Szertelen jókedve támadt, amit Amelie együttlétüknek, a két férfi látszólagos összemelegedésének tudott be. Ira néhány anekdotával fűszerezte a társalgást. Aki nem ismerte őt, tökéletes világfit sejtett volna benne. Ira szándékosan Amerikára terelte a beszélgetést, de hogy mintegy torz tükröt tartson Kingston elé, Soudder amerikai múzeumával hozakodott elő, dicsérte Barnumot, aki állítólag egy százhatvanegy éves néger vénasszonyban Washington dajkáját hurcolja körül a világban, és hogy készül Angliába is jönni, indiánusaival bölényvadászatokat rendezni. Minden jó volt Irának, ami messze vitte őt rettenetes bánatától, amivel gúnyolódhatott és ironizálhatott, azután megint nevetett, de erre már Amelie-t névtelen nyugtalanság fogta el.

– Örvendek, hogy ilyen jó kedve van, Mr. Aldridge – hajtogatta össze asztalkendőjét Kingston, és lopva olvasni próbált a lélek útját elzáró erőltetett hahota mögött.

– Nézze, Mr. Kingston, Amerikában előbb-utóbb ki fognak halni az indiánok. Miért? Mert túl komolyan veszik az életet. De mi, négerek – mondotta nyomatékosan, meggyőződés nélkül és csak a jelbeszéd kedvéért – halhatatlan faj vagyunk. Mert mi mindig nevetni fognak.

Kísérteties volt ez az utolsó félmondat, nem lehetett folytatni, az egész beszélgetésre furcsa köd nehezedett, amely homályba takarta azt is, ami még az imént a természet és a derű napfényében fűdött. – És most megköszönöm a szíves vendéglátást, sajnálom, még ma délben vissza kell utaznom.

Kingston udvariasan felállott.

Amelie sápadtan fogadta a közlést.

– Én azt hittem, hogy legalább egy napig marad még.

– Mennem kell, Amelie; nem rajtam múlik, hogy távoznom kell, elhíheti.

Aldridge lehozatta köpenyegét, foganytús botját, bördobozát, amelyet tréfásan kellékes ládikának nevezett. Kingston elkísérte a kapuig. Amelie tovább. Ameddig elértek a fogadóig, ahol a postakocsi már várakozott, Ira szóval tartotta.

– Sohasem fogom elfelejteni, hogy milyen jó volt hozzám.

Amelie gyűrűt húzott le az ujjáról.

– Emlékbe adom magának, Ira. Az anyámé volt. – Ira könnyekkel a szemében csókolta meg a kezét.

– Mikor fogom látni magát, Ira? – kérdezte Amelie elfogódottan.

– Együtt voltunk eddig is, és együtt leszünk ezentúl is.

Amelie nehéz szívvel nézett rá, és csak akkor hagyta ott, amikor Ira elhelyezkedett a kocsiban. Ira integetett a kalapjával, hazug sugárzással az arcán, hogy Amelie-nek könnyebbé tegye a búcsúzást. Amikor Amelie alakját felitta a távolság, ajkába harapott, ökölbe szorította a kezét, és megértette, hogy örökre távozik, és ha nem Ira Aldridge, de valami szürke nemesifjú a grófságból, örökre maradhatott volna.

11. fejezet

PÁRIZSBAN

Aldridge-t odahaza Londonban egy levél várta. A levél a borítékon történt feljegyzések szerint hetek óta kallódott egyik helyről a másikra, mert a naiv feladó csak annyit írt: Ira Aldridge színész, London. Végre megtalálták. Rebecca közölte, hogy atyjuk meghalt, az egész gyülekezet megsiratta, és még fehér emberek is akadtak, akik megjelentek a végtisztességen.

Ira merengve ült karosszékében, üres szemekkel nézte a levelet, és mélyet sóhajtott. Felvillant előtte az ifjúkor néhány képe, megpróbálta utána számolni apja éveinek számát, egy szemrebbenésig a tetemét látta maga előtt, immár örök vízszintes helyzetben, s csodálkozott, hogy Rebecca nem írta meg a betegségét. Bizonyára az öregség – gondolta, és már túl is volt az emlékén, végérvényesen túl az egész néger világon.

Sokat nem időzött a halott emlékénel, mert a fájdalom, hogy Amelie-t elveszítette, kiszorított minden más érzést belőle. Ugyanakkor az ösztönös, önmagát meggyőzni akarás: Amelie még fel támadhat, írhat neki; aki él, soha sincs egészen elveszve, de a halottakkal szemben nincs más kötelességünk, mint minél hamarabb elfelejteni őket. Bizonyára fog is írni neki... „Csak egy szavába kerül, és követni fogom a világ végére”... Desdemona is odaadta magát... De egy lándzsahegyet törtek a testébe, ettől kell előbb megszabadulni. Majd azután újra lehangolódott: talán jobb is így elérhetetlenül szeretni valakit, reménytelenül...

De akik most látták Aldridge-t Othellóban, felejthetetlen benyomásokat vittek magukkal. A boldogtalan szerelem könnyes harmata csillogott alakításán, és Desdemona több volt, mint testi valóság – távoli fényekből rezgett elő. Ira is érezte, hogy hangja most a legigazibb. A hang most lett először orgánium, modulálható valami. Lett légyen bár rekedt a hangja, tudta, hogy megremegetti vele a szíveket, mert lélek ég benne. Shakespeare csak közeg most az ő számára: az ő legbensőbb sírása tör elő rajta keresztül. És azt is érezte, mint a beteg, akibe a műtökés éles

pengéje hatol, hogy a felmetszett tályogból a férfibüszkeség bugygyan elő, és amikor az ötödik felvonásban Montani lefegyverzi, és ő azt mondja: „nem vagyok erős többet, minden hitvány kézbe kapja a kardomat”, ez úgy hangzott, mint egy vérpadra hurcolt hős búcsúja. Szerepének úgyszólván minden mondatából kivirágzott a hősiesség. Brabanti sértegetései leperegtek róla, Cassióval, Desdemona csábítójával türelmes. Ha Shakespeare Othellóban olyan héroszt akart megteremteni, aki elválaszthatatlanul egyesíti magában az etiópai dühöngőt és a legtökéletesebb európai fegyelmet, úgy Ira Aldridge százszor ugyanezt tette... És kifejező játéka is mennyit fejlődött! Mintha csak kilépett volna önmagából – és valaki más figyelte volna meg odalenn, Walesben, amit és ahogyan Kingstonnal beszélt –, hangja dadogott, majd gyorsan pergő szavakba folyt át, kitöréseit átváltotta a csodálatos benutság, apró, megtorpanó mozdulatait egy összefoglaló és önmagát megsirató elégikus taglejtés. Azon az estén tanulta meg, örökre, elfelejthetetlenül, hogy a szenvedély előbb kezdődik, mint a beszéd, és tovább tart annál; hogy a dadogás sokszor több, mint a harsányan kimondott szó, és ezért szét kell húzni a hangokat artikulálatlan őspanasszá. Most a kifejezések új leleményeire bukkant, amely csak azáltal vált lehetségessé, hogy saját énje szorosán hozzátapadt Shakespeare figurájához, és ez, mint egy öntöedény, rákényszerítette törvényét a forró ércre, s megszabta kialakulásának formáját.

E tüneményes színész-bravúrról egy szó sem került be a londoni reggeli lapokba. Gondoskodtak arról, hogy néger fák ne nőjjenek az égig.

Aldridge néhány bőrönddel, pár ezer fonntal – amelyet egy izgalmas éjszaka nyert össze London egyik kártyabarlangjában – és megsebzett büszkeségével Párizsban termett.

Mi keresni valója volt Párizsban? Semmi különös. Hát az nem elég talán, hogy a merész helyváltoztatás illúziójával szabadulni akart magától? Feledést keresett. Párizs, amely már akkor is a világ közepe volt, bőven nyújtotta az alkalmat a szórakozásra. Négy állami színháza volt, tizenhat magánszínháza, ezenfelül húsz kisebb színházban tartottak naponta előadást.

Láthatta Rachelt is, a húszéves zsidólányt, aki már a Comédie büszkesége volt.

Egyelőre elkerülte még a színházak tájékát is. Szíve ebben ödögött az utcákon, vagy meghúzódott egy nyitott kávéház sarkában, nézve a járókelőket, a díszes kocsikat, a kalandra éhes loretteket, a lámpákat, az út szélére ültetett platánok sorfalát.

Egyszer egy délelőtt a banlieu-ben járt, és egy sárga tűzfalon választási plakátot olvasott. Dumas, az író intézett kiáltványt kerületének polgáraihoz.

„Húsz év óta naponta tíz órát dolgozom – hivalkodott a falragaszon. – Ez összesen hetvenháromezer óra. Húsz év alatt megírtam négyszáz könyvet és harmincöt drámát. Könyveimből éltek a szedők, papírkereskedők, könyvkötők, kiadók, bizományosok, könyvkereskedők, posta, kölcsönkönyvtár, rajzolók. Húsz év alatt ezerhatszázkilencvenkét embernek adtam kenyeret. Drámáimból éltek színházigazgatók, színészek, díszletezők, ruhatárosok, teremtulajdonosok, zenészek, statiszták, tűzoltók, fakereskedők, szabók, olajkereskedők, tisztogatók, hivatalnokok, gépészek és fodrászok. Összesen újabb ezernégyszázötvennyolc ember. Válasszatok meg!”

E falragasz mellett egy másik frissiben odakent plakát, amelyet Paul de Kock írt alá. „Húsz év alatt hatvanhárom regényt írtam, de olvasóim száma hatvanhárom millió ember. Lakásom elé, hogy lássák a házat, ahol alkotok, idestova húszezer kíváncsi utas érkezett... Háromezer dagerrotip készült rólam, autogramjaimért a Bullion Hotelben kétszázötven frankot adnak. Hajfűtrjemért már egy vagyont fizettek ki az érdeklődők. Száz és száz ember élt meg belőlem – de milliók lelkének nyújtottam szellemi táplálékot. Válasszatok meg!”

Hatalmas tömegek álltak körül a falragaszokat, és lelkesedtek. Más kérdés, hogy később egyikük sem jutott be a törvényhozó testületbe. Aldridge jót nevetett e plakátokon. Micsoda rabelais-i hiúság lakozhatik ezekben az írókban, ha példátlan dicsőségük tetőpontján egy député hitvány rangjáról álmodoznak.

Most már kitalálta az okát, hogy miért jött Párizsba: hogy Dumas-t lássa. Dumas nem műveiért érdekelte, amelyekből egyetlenegy sem olvasott, bár tudta, hogy miről szólnak, és a londoni salonokban számos Dumas-intimitást mesélgettek el. Hallotta, hogy Dumas színdarabot írt Keanról. Ezt mindenesetre megnézi, mielőtt felszedi innen a sátorfáját. De Irát Dumas érdekelte, a mulatt, a szerecsen ivadék.

Felkereste Dumas-t, aki alig egy éve vezette oltárhoz régi babáját, a természetes Ida Ferrier-t. A Rue de Rivolin laktak.

Dumas éppen íróasztalánál ült, amikor Aldridge belépett hozzá. Ránézett, húsos tenyerével intett neki, hogy üljön le. Azután tovább dolgozott.

Ira leült. Hát ez az ember, akit egyik bírálója vulkanikus jelenségnek nevezett, és Shakespeare-rel hasonlított össze?!

Óriási írószoba fehér fabútorokkal, szanaszét írásokkal, kéziratokkal. Miközben Dumas írt, hangosan felnevetett. Valami eszébe

juthatott, és most hatalmas testével valósággal rászakadt az íróasztalra, tolla száguldani kezdett a papíron.

– Ki maga, fekete atyafi? – kérdezte joviólisan munka közben, fejével egy másik világban kóborolva, mint egy léghajó, amelyet csak egy kötél erősít a földhöz.

– Ira Aldridge – dörmögte a megszólított, mire Dumas ki-rántotta maga alól a széket, és tárt karokkal feléje sietett.

– Aldridge? Londonból? Isten hozott, cher confrère – és magához ölelte.

Dumas fekete sapkát viselt, amely bozontos, makrancos fekete fűrtjeit leszorította. Nyakán csipkegallér volt, amelyet megtágított munka közben.

– Valóban én vagyok – felelte Aldridge, örvendve, hogy neve ilyen ismerősen cseng Párizsban, egyben dús elégtétellel iménti bosszúságáért.

– Na, ez derék! Azonnal itt tartalak ebédre – töprengett valamin –, csak egy negyedórácskát kérek – és már szaladt is az íróasztalhoz, felvette kéziratát, egy-két szót belejavított, de tovább társalgott zavartalanul vendégével.

– Írnom kell. Dieu dicte et nous écrivons¹... Nem tehetek másként. – Közben mellkasa roppantakat lélegzett. – Antoine, Antoine, – kiáltott a másik szobába, ahonnan fülén lúdtollal nehézkes járású fiatalember cammogott elő, valami titkár-féle. – Ember, nincsen kéziratpapírom. Hát mire írjak? A hátadra? – A titkár meggörnyedve szepegte: – Hiszen három nappal ezelőtt még volt az asztalon egy regényre való papírlap... – Megettem, ember! Hozz papírt, és ne fecsej – dühösködött Dumas, megint ügyet sem vetve Aldridge-ra. Szerencsére már itt volt a lille-i papírgyár küldeménye. Antoine izzadva cipelte be a testes kötegeket, rózsaszínűt az újságcikkek, kéket a regények, sárgát a versek és színdarabok számára. – Na úgy! Most eredj, és jelentsd Madame-nak, hogy egy terítéssel többet tétessen az asztalra. Szakadok meg a munkától – fordult Aldridge felé, anélkül, hogy hangjában a mentegetőzésnek a legcsekélyebb árnyalata lett volna. – Ma estére be kell hogy fejezzek egy elbeszélést, holnap délig három cikket kell szállítanom, tárgyalni akarok a kőművessel, kertésszel, építtetni akarok – hamiskásan kacintott. – Na, nem dolgozom egy sort sem, indulás! – ugrott fel végérvényesen az asztaltól, és valósággal betuszkolta Irát egy másik szobába.

Ez a szoba átmenet volt egy írói műhely és egy szalon között. De ha múzeumi terem lett volna, üvegszekrények mögött merev, mozdulatlan, rendeltetésüktől már századokkal azelőtt megfosz-

¹ Isten sugalmaz, és mi írunk

tott tárgyakkal, mihelyt Dumas belépett, a legkisebb bútordarab is azonnal átvette gazdájának különös nyugtalanságát. Dumas egy alacsony pamlagra ültette le vendégét, ő maga egy karoszékekben foglalt helyet, amely azonnal megtelt vele.

– Szeretem Angliát – szólott Dumas –, noha odaát rosszul fordítják verseimet. Egy kedves barátnőm beszélt rólad, aki megnézett az Othellóban. El volt ragadtatva tőled. Örültem neki. Mindig ujjong a lelkem, ha egy rabszolga keresztülharapja a szíjait... Különben darabot írtam a ti nagy Keanetekről. Láttad már?

– Még nem volt alkalmam. Meg fogom nézni. Keant jól ismerem. Az inasa voltam.

– Mit nem mondasz? Az inasa? Milyen előjogok! Te meztelenül láthattad őt, míg mások csak bádogkoronával.

– Ismertem jól az életét – folytatta szerényen Ira –, és ezért alig várom, hogy a darabot láthassam.

– Történeti hűséget nem fogsz találni benne. Valaki szemrehányást tett nekem, hogy miért szöktettem őt ki Damby Annával Amerikába, egy tizennyolc éves hajadonnal, amikor köztudomás szerint egy bankárnéval szúrte össze a levet, akinek esze ágában sem volt színésznő lenni. Je m'en fiche... Nem engedem alkotásaimat a pallér mércéjével mérni. Az én Keanom minden cselekvése hitelessé teszi azt a lényt, aki él bennem. Így látom, ilyenek akarom látni, nem akarom kitenni holmi esetlegességeknek... Adatok, évszámok, nevek lekopnak róla, de századokra szóló jelképes voltának én vagyok és én leszek az ura. Egy emberi lélekben sokkal több megy végbe, mint amennyit kallódó sajtupapirosokból utána lehet nyomozni. Az igazi író nem ír, hanem kitalál... Eh, beszéljünk másról! Engedd, hogy nézzelek egy darabig nyugodtan, fekete, nagy szemeidet, mozdulatlan, ébenfából faragott arcodat, szabálytalan, bocsáss meg, kissé nyers vonalú orrodát, és azután kitalállak téged is a magam számára. Egyelőre azonban ebédeljünk.

Felállott, széles lendülettel a négerbe karolt, de mielőtt átmentek volna az ebédlőbe, Ira kíváncsian nézte meg egy kis asztalkára kitett kazettában Dumas kitüntetéseit.

– No, nézd csak a négert, érdekli a sok csecsebecse! Engem is szórakoztat, majdnem azt mondtam, a véremben van ez a hajlam, nem gyűjteném össze különben. Ez a belga kereszt... a Gustav vaskeresztje... a Jeruzsálemi Szent János-csillag, Szent Lajos nagykeresztje...

Dumas áradozva fogta meg ujjával, a napfénybe tartotta, gyönyörködött csillogásukban, felemelte, latolgatta súlyukat.

Ida asszony tincesek, szalagok, gyöngyök bőségében trónolt az asztalfőn, rubensi teltségben. Egy párizsi ügyvéd, egy színésznő a Comedie-től, egy tizenhat-tizennyolc éves blazírt tekintetű fiatalember – Dumas fia – ültek az asztalnál rajtuk kívül. Dumas óriási étvággyal evett, és közben gasztronómiai előadást tartott. A fiatal Dumas fegyelmezett érdeklődéssel óhajtott egyet s mászt meg tudni a jelenlegi angol líra állásáról. Dumas közbeszölt, és Szahel néger poétáiról disszertált, akik a Szahara homoktengerében ősidők óta csodálatos dalokat zengettek. Ira megint megállapította, mint annyiszor, hogy az ő pusztja megjelenése elkerülhetetlenné teszi a négerkérdés felvetését, ha másképpen nem, egy mozdulat, egy megjegyzés formájában, de éppen ez a megszokottság olyan kevésbé érintette, mint az ebéd befejeztével a szivarfüst, amely elhúzódott az orra alatt. Ida Ferrier kimért volt, előkelő, az írófeleségek plurális majestatisával, és szemmel láthatólag erőlködésbe került érdeklődését vendégel és önteltsége között megosztania.

Ira keveset beszélt, figyelt. Az ő számára minden ember külön számtani művelet volt, amely agymunkára készítette. A színészek beidegződött pillantása ez: tetőtől talpig szemügyre venni valakit, hogy azután a színpadon emlékezetből leutánozhassák. De ezúttal Dumas-t nézte kitaratóan. Vastag ajkát, gubancos haját, szürke bőrét, amely érelmeszedésszerűen kipirosodott az arcán, amikor hevesen gesztikulált. Ha nem tudott volna homályos eredetéről, vérbeli franciának kellett volna tartania, mert mindig ilyennek képzelte el a párizsiakat: szellemeseknek, impulzívoknak, hahótázóknak és a testi élet iránt rendkívül érzékenyeknek. Dumas a szeme sarkából viszonzta a pillantásait.

Ebéd után a feketekávét egy másik szobában itták meg, amelyben orientális tárgyak zsúfolódtak. Dumas félrevonta, és kacsintott felé.

– Valld be őszintén, hogy a fajtestvért kerested bennem. – Ira zavarba jött, és elpirult. – Kedves vagy és nem mindennapi. Mintha egy oroszlan pirult volna el. Nos, ne tagadd, jól ismerem e nézést. De azért te éppen olyan angol vagy, mint én francia. Azt hiszed, nekem nem dörzsölték orrom alá eredetemet? Hah, bizisten mulatságos... Pályám kezdetén, amikor a Christinát próbáltuk, kilépve Mars kisasszony öltözőjéből a saját fülemmel hallottam, amikor odaszólt komornájának: Szellőztess, mert megfulladok! Az egész öltöző büzlik a négerszagtól... Bezzeg, ha fogékony lettem volna felkínálkozó bájai iránt! De gyűlölt, mert nem udvaroltam neki... Néger! Egy évtizeden keresztül mégis én adtam a szavakat a szájába. Ha majd bemegyünk a könyvtárszobába, mutatok neked egy pamfletet. Egy bizonyos Laquet szememre veti, nekem, aki a képzelet mindenségével ajándékoz-

tam meg a franciákat, hogy tulajdonképpen a tűzhelynél kellene kuporodnom, és hámozatlanul ennem a krumplit. Haha... Ha csak egy kis szabad időm volna, én írnám meg a világ legtökéletesebb szakácskönyvét. Érted? Hallgass ide, férgek ezek, unom eltaposni őket. Már hogy én... Az élő század vagyok, és már nagyapám, Bonaparte tábornoka beírta nevét ezeknek az aljasoknak a történetébe.

Dumas ütötte az asztalt, lázas arca haragos kis erecskékkel telt meg. Tekintete undort fejezett ki, mintha valami tisztátalan dologhoz ért volna. Ira sápadtan figyelt rá, önmagára gondolt: ez az ördög ő benne is ficáinkolt. Hát megbélyegeztetek mind a ketten? Nevetséges! Párizs énekel körülöttük, az egész világ az övék, csak a kezüket kell kinyújtani utána, a férgeket pedig el kell taposni...

Dumas kiadta mérgét, és megnyugodott. Még egy mozdulatot tett, amellyel szinte az egész asztalt leseperte.

– Meddig maradsz Párizsban? Ajánlom neked az olasz operát: balett, testszínű trikó, keblek, lábszárak... Eredj, éld Párizst! Markold fel tíz ujjaddal a szoknyáját. Titáni szajha, szavamra!

Késő délután volt, amikor Ira elhagyta a házat. Valami nagy részegségre vágyott, amely a földhöz vágja. Üres teste tátongott előtte, amelyet fel kell izzasztani, hogy megsemmisülhessen benne. Hova menjen? Mit neki az opera, a hangok éterikus rendje – inkább pokoli zűrzavar, felséges elbutulás. Asszony kell neki. A Mascotte-ba ment, pezsgőt rendelt. Egy szűk csipőjű grizett telepedett az ölébe, ő meg a lány puha barna hajában motozott. Finom állatra emlékeztette őt, amint piros nyelvét belemártotta a pohárba. Ira ivott. Érezte, hogy az egész benseje nekitüzeseedik. Agyában felrémlt a tudat, hogy új csapást kénytelen vágni élete sűrűjébe, és csakis ezen az úton küzdheti fel magát a célhoz. Isten veled, Amelie, tisztaság, harmatos megvirradás, virággal terített asztal, eszmények harmóniája – elvitt az ördög!

A leány engedékenyen csúszott a férfi mellé, Ira pedig kezével eltakarta kíváncsian fürkésző, zöld macskaszemét.

12. fejezet

NÉHÁNY LEVÉL

1842. március 2.

Kedves Isabellem!

Ma pontosan három hónapja, hogy Ira Aldridge felesége vagyok, és te azt kérdezed tőlem, hogy boldog vagyok-e? Boldog? Ez az egész házasság olyan valószínűtlen attól a pillanattól kezdve, amikor, képzeld, megkértem a kezét. Ne neved: én kértem meg, szabályosan, etikettszerűen, ahogy egy leánykérés szokás a mi erkölcsös Angliánkban. Ira igenjét azonnal házasságkötés követte, pap adott össze bennünket, oltár előtt, mert Ira keresztény, és ragaszkodott az ilyen formaságokhoz... Talán majd egyszer elmesélem részletesen az egészet: elviselhetetlen harcomat ama rettenetes üresség ellen, amely körülvelt, az újdonság ingerét, amely kiáradt Irából, azt a szenvedélyt adó izgalmat, hogy legyőzzem láthatatlan, de létező vetélytársamat; *coûte que coûter*¹, meg kellett őt szereznem. Majd elmesélem, megírom vagy szoborban mintázom meg azt a húszperces párbeszédet, amely eldöntötte a sorsunkat, közvetlen azután, hogy Aldridge Párizsból hazaérkezett. Talán Párizsban ment végbe nála az a nagy változás, talán már akkor, amikor búcsú nélkül elhagyta Londont: nem tudtam felderíteni. Ira lelkének minden, szinte együgyű átlátszósága mellett is meg nem közelíthető zugai vannak. Ira panaszkodott, hogy ellenség veszi körül, nem kap szerződést, számára céltalanná válik az élet... Hamuszürke arccal ült előttem, kissé előrehajolva, mintha gyónni akart volna, olyan bizalommal, amilyennel még nem ajándékozott meg soha. Leolvastam róla, hogy éjszakáit a csapszékekben töltötte... Egy elhasznált, elnyűtt ember, tele szomorúsággal, ami annál inkább feltűnt nekem, mert ez az arc minduntalan egy ébredő kontinens hatalmas életderűjét tükrözte. Egy kicsit mosolyogtam magamban.

¹ kerül amibe kerül

No lám, kellett ez neked, afrikai! Mit tagadjam, volt érzéseimnek egy húrja, amely ujjongott összetörtségén. De öntudatom teljes erejéből tiltakoztam, hogy ellenségei győzzenek fölöttem. – Hát hagyja el Londont – kiáltottam rá –, menjen ki a világba, mutassa meg, hogy legény a gáton. Ha majd Európa tapsol magának, meglátja, ezek itt mind alázatos barátokként fognak visszacsompolyogni... – Londont elhagyni annyit jelent nekem, mint feladni egy stratégiai pontot, menekülni. – De én hevesen közbevágtam, és megragadtam a csuklójánál: – Mit beszél elmenekülésről? csak megvetni őket... Füttyüljön az előítéletekre. – Ó rám nézett, azt mondta: – Maguk, angolok, mind egyformák. Egyikük sem képes kilépni abból a hüvelyből, ahova a nemzet rideg formalizmusa zárta be magukat. Elismerem, a maga szalonjában szabadabb hang uralkodik. Maga arisztokrata és gazdag... – Mit felelhettem neki? Gazdagnak egyáltalában nem vagyok gazdag: amink volt, apám és én, tiszteletreméltó nagybátyám, egy pusztulásra ítélt család minden sarja segített minél hamarább eldorbézolni. Fenn az ernyő, nincsen kas – valóban. Igaz, nemesi család sarja vagyok, de ez nem több, mint vörös hajam és kék szemem. Tetszett neki, amint mondtam; fojtott, sűrített beszélgetés fejlődött ki közöttünk, közel kerültünk egymáshoz, mint két ember egy hegyszakadékban, körülvéve irtó hegyeiktől, a hátunk megett álló élet merev mozdulatlanságával, de gondolataink kavargásában folytonosan hallottuk, hogy valahol mormolnak a vízesések, szikláról sziklára zuhan a patak. Ira felállott, gyors léptekkel körüljárta a szobát, hirtelen kiegyenesedett előttem, oly szilárdsággal, mint az élet fája, amely gyökereivel keményen megkapaszkodik. – Vállalkozna-e kitépni magát? – Hogy érti ezt, kedvesem? – kérdeztem, de magamban máris kész voltam a felelettel. – Az egész sziget fel volna háborodva, ha én most magával mennék... De hogy lássa, milyen keveset törődöm az emberek szóbeszédével... – Egy hét múlva meg fogja bánni. – Méltatlankodva szóltam: – Nincs a világon semmi sem, amit megbánnék. Nem a szeretője akarok lenni. A felesége. – Ha láttad volna az arcát, amint mellém lépett, főlemelte államát, úgy nézett, s én nyugodtan folytattam: – Törvényes hitvese... – És hidd el, soha olyan boldog nem voltam. Nem akarlak untatni a részletekkel. A felesége lettem Irának. Otthagytuk Londont, a pletykákat, találgatásokat, Ira vendégszerpelt Amsterdamban, Hágában. E sorokat Brüsszelben írom. Ira most a fürdőkádban csapkodja a vizet, magára zárja az ajtót, nem engedne be egy országért. Borzalmasan szemérmes ember, ilyet még nem láttál! Mintha takargatni akarná előttem a feketeségét... De hogy válaszoljak már a leveledre is, magam előtt látom okos kis arcodat, hamiskás mosolyodat, amint papírra ve-

ted: boldog vagyok-e? Jól érzem magamat. Az uram játszik, én rákönyökölök a páholy bársonyára, és amíg a közönség vörösré tapsolja a tenyerét, én nyugodtan mondom magamban: ez az ember az enyém! Csitri leány koromban – emlékezhetsz – mindig arra vágytam, hogy legyen egy oroszlanom... Itt van! Ha ő elordítja magát a színpadon, egy őserdőnek a forró lármája a fülemben. Sokszor bámulva hajlok ki, forgatom a látcsövet: ez volna Ira, az én uram? Nem tudom, minden színésszel így van-e – színésszel még nem volt dolgom, egy semmittevő lorddal, egy balkezes politikussal, egy szentelen komornyikkal, igen, minő menzszéria, de hagyjuk –, de Irát mintha kicserélték volna, amikor lelép a színpadról. Ahogy megy mellettem az utcán, léptei úgyszólván lomposak, cammogóak, mint valami víziállaté, amely igazi életét csak a saját elemében találja meg. Különben tökéletes gentleman, büszke reám, lovagias a primitívuséig. Nem halmoz el ugyan gyengédségekkel, de meg tudna halni értem bármely pillanatban. Csak azzal nem vagyok tisztában, hogy szeret-e, a szónak abban a klasszikus értelmében kérdezem, amely testi és szellemi. Sokszor gondolom magamban szenvedélyes együttlétek után, hogy bár ragyogna ennek a felgyújtott örömnél a reflexe tovább az arcán, akkor is, amikor már az idegeknek természetes megnyugvása következik be. De ha összehasonlítom az éjszaka e rohanó, mámoros perceit a hosszú nap óráival, mintha ez is csak játék, fellépés, szerep lenne neki. Ó, ha a magam számára ki tudnám korbácsolni belőle Othellójának páratlan féltékenységét. Hágában megismerkedtem egy Landsey Jeromos nevű úrral, aki diplomáciai szolgálatban áll, és nap nap után tette nekem a szépet. Együtt lovagoltunk ki, együtt póke-reztünk, összeszoktunk, elválaszthatatlanok voltunk egymástól. Ira nem fogott gyanút, gyöngéd volt, szerető tovább is, minden, csak nem féltékeny. Gyöngédsége több ízben zavarba hozott: csodálatos – mondtam neki –, hogy zabolátlan természetteddel mennyire alkalmazkodni tudsz szeszélyeimhez, és önmagadnak pedig mennyire nincs semmi igényed. – Elég nekem – felelte –, ha a kedved szerint cselekedhetek. – Nem ismerlek – válszoltam neki csüggedten, mire ő, mintha kiolvasta volna valahonnan, azzal a szenvedélytelenséggel és kínos bölcsességgel, melyet csak anglikán lelkészről tudnék elfogadni: – Én sem ismerlek, Meredith! De az a jó a mi barátságunkban, hogy mindent adhatok neked, amire az én lelkemnek szüksége van, és te is elfogadsz mindent, amit én felkínálok neked.

Nem, nem vágyom Londonba, nagyon jól érzem magamat. Nem unatkozom. Mít kívánsz többet egy harmincöt éves angol ladytól, aki életében már annyit unatkozott?

Kedves Isabellem!

Megfordítod ravaszul a kérdést: vajon Aldridge boldog-e? Nem értem meg, hogy mit töröd a fejed ilyen haszontalanságokon. Hagyd ezeket Benthamre, Carlyle-re vagy bánom is én, az alsóháza. Az ember élete két érzélemállapot között oszlik meg: sír vagy nevet. Én is, Aldridge is, egyformán sírunk és nevetünk, legfeljebb nem egyszerre, nem egyazon dolgok felett. Úgy vélem, Aldridge-nek nincs oka panaszra mellettem. Most benne vagyunk a forró nyárban, vakációzunk. Kinn lakunk a tenger partján, kibéreltünk egy kedves, fatornyos lakot. Ira szobája tele könyvekkel, egész nap levelezést folytat európai nagy szellemekkel, ha megunja – amit könnyen meg lehet unni –, kimegy egy halászbárkával a tengerre...

Úgy élünk, mint a parasztok.

Én egy szandálban futkosok egész nap a tengerparton. Szórazokom a kövekkel, homokkal, a partra kimosott kagylókkal. Beúszom a tengerbe, megpihenek egy sziklán, a hajamat szárítom. Ira a hálót javítja, vagy van egy csónakunk, azt festi egész nap. Néha szántsándékkal összemaszatolja, hogy legyen joga újrafesteni.

Közben szó esik terveinkről. Az ősszel Párizsba megyünk. Onnan Németországba. Onnan még tovább... Bejárjuk egész Európát. Csak Londonba nincs mehetnünk. Mialatt hallgatom Írámat, elnézem az új honfoglalót, egy kis jelenet jut az eszembe. – Ki az apád? – kérdeztem tőle egy este. – Az anyád? – Lenn ültünk a tengerparton. Ő álmodozva nézett a távolba, mintha egy szilárd pontot keresne valahol: – Mit gondolsz, talán az óceán szele lökött ki a partra, mint ezt a fekete hullámot? – A tenyeremet ráborítottam egy ágaskodó kis hullámra. Hogyan rezeg ez a hullám az óceán egyik végéből a másik végéig! Mélységesen megfogott ez az egyszerű válasz, amely önmagában véve is egy kérdés. Azután, hogy tovább beszélt arról, ami lesz, révedeztet bennem: vajon együtt leszek-e vele később is? Mi köt hozzá? Miért nem mondom meg neki, hogy céltalan egész életünk, ha csupán azért társultunk, hogy egymást kölcsönösen megfélékezzük. Igaz, ő most gyűjti, pumpálja magába az erőt. De mit ér nekem, ha csak sejtenem szabad a belső forrongását, de kívülről állok, abban részt nem vehetek, és nem én vagyok, aki táplálja, acélozza az akaratát. Bevallom neked, Isabell, kezdek féltékeny lenni az uramra. Féltékeny vagyok a könyveire, a leveleire, magányos barangolásaira a vízen. Elhallgatott álmaira. Mind nehezebben válik elviselhetővé, hogy növekszik, mondhatnám, növényyszerűen terebélyesedik mellettem egy különleges erő,

mialatt én itt tehetetlenül vergődöm, és nem tudok mihez kezdeni.

Mit csináltok Londonban? A Morning Post rendszeren jár, ebből mindenről tájékoztatva vagyok. De azért alkalmmilag küldhetnél néhány divatlapot...

1843. január 2.

Kedves Isabellem!

Röviden összefoglalom neked az utolsó hat hónap történetét. A nyár zavartalanul telt el, és mi abban a hiszemben, hogy az ős is ilyen szép lesz, meghosszabbítottuk a lakásunk bérletét. De heteken keresztül olyan lucskos, esős volt az idő, hogy Ira maga tanácsolta, költözzünk be sürgősen az emberek közé. Brüsszelbe hurcolkodtunk ismét. Az egész telet itt húzzuk ki. Anélkül, hogy Ira egyetlenegyszer is vendégszerepelt volna.

Látom csodálkozó arcodat... Én is csodálkoztam eleget. Legmann úr, az impresszárió összeállított egy turnét, megszervezte Ira mellé a társulatot is; a feltételek elfogadhatóak voltak, de Ira visszaírt neki, hogy nem megy, mert nem érzi magát elég erősnek. Mit takargassam előtted, a pénzünk is fogytán van. Brüsszelben költségesen élünk, amiben nekem is részem van, mert ha már városban vagyunk, akkor keresni kell holmi társadalmi kapcsolatokat is... Ne érts félre, nem óhajtom megismételni londoni életemet. Nők egyáltalán nincsenek társaságunkban, családokkal nem jövünk össze, csak férfiakat látunk magunknál, Landsey követségi tanácsost, akiről már írtam neked, Bohuslavot, egy lengyel festőt, aki szolgálatkészen kalauzol a flamand festők termeiben, a többiek jelentéktelenek. Bohuslav kellemes férfiú, huszonnyolc-harminc éves, szegény ördög, fanatikus, erősen, megingathatatlanul tud hinni, hogy miben, nem fontos neki; néha saját művészetében, néha Lengyelország feltámadásában, bennem is, az én makacs, elszánt szívósságomban, szobrászképességeimben, ízlésemben és fölényemben, így mondja, és én tudom, hogy ez csak üres bók, de jólesik nekem, hiszen Ira sohasem mond bókokat, és ez kell nekünk, asszonyoknak, ha már a vörös közt ős hajszálat fedezünk fel... Hát nincs pénzünk, Isabell, Ira nem játszik, Ira nem nyilatkozik, Ira nem szeret, Ira csak törődik velem, egyéb semmi, te is asszony vagy, meg tudod érteni...

Isabell, én nem állok jót magamért ezzel a Bohumillel.

És nem bánám, ha Ira meg is tudná, hogy... De nem törődik velem. Noha alapjában erkölcsös lény, a megingathatatlan hűség alapján áll, tudomásul fogja venni, ahogyan tudomásul vette már a múltamat. Mindent elmondtam neki. Összes házasság előtti kalandjaimat kitergettem előtte. A te férjed, a tiszteletre méltó, hidegvérű John, a Law Court ismert nagy tekintélyű

bírāja legalábbis egy kínai vázát vágott volna hozzád, de az én Irám, aki úgy szemre afrikai és forróvérű, nyugodtan neki-dül a kandallónak, és úgy hallgat végig, mint egy orvos, amikor beteget konzultál... – Figyelj ide, Ira, én most is kísértésnek vagyok kitéve, itt vannak ketten is, Bohuslav és Landsey... – Ira hozzám lép, hatalmas fekete kezével szánakozva simítja végig a hajamat, és azután azt mondja: – Meredith, engem nem lehet megcsalni... – Mit ért azalatt, hogy engem? Mintha élne benne még egy olyan titokzatos lény, olyan mélyen, ahová én nem tudok utánanyúlni, olyan kemény páncél mögött, amelyről minden akaratom, mint valami hullámtörőről, visszapattan. És ez a páncél: van, másfél éve élünk egymás mellett, naponta szüntelenül érzem, még a csókjain keresztül is. Talán művész-idegensége, talán a fajtájáé, talán egyszerűen csak az, hogy ő férfi, én meg asszony vagyok.

Sohasem voltam vele szemben kegyetlen. De a részvéte, elbizakodottsága, kínzó fölénye, a simogatása, amely csak alig érte a hajamat, de mégis összeroskadtam alatta, dühbe hozott; annyira ingerlőleg hatott, hogy kifakadtam:

– Nem szeretsz! Érdekből jöttél hozzám. Jólesett a hiúságodnak, hogy egy angol társaságbeli hölgy a feleséged.

Mialatt e szavak kiszakadtak belőlem, hallottam harangozni a lelkiismeretemet: igazságtalan vagy! De ellenállhatatlan erő kényszerített, hogy folytassam:

– Ne vágd a szemembe, hogy én csikartam ki e házasságot. Abban a hiszemben álltam oldalad mellé, hogy csak valami furcsa félelem, alacsonyrendűségednek a tudata tart vissza, hogy szeress. Magamhoz emeltelek, hogy egyenrangúnak érezd magadat velem. Elfogadtad az ajánlatomat, noha ismerhettél: vagy első helyen leszek a szívedben vagy sehol. Csalódtam benned. Te, te – toporzékolva kerestem magamban a szavakat. Ő ijesztő zavartalansággal kíségtett:

– Mondd ki nyugodtan: te néger!

Kedves Isabellem, a nagy előadóművészek hatásának a titka, hogy egyetlen hangsúllyal, egyetlen taglejtéssel, akármilyen kö-zönséges, elcsépelet mondat legyen is az, egész múltat, egy egész sorsot képesek tömöríteni. De Ira ezúttal nem színészkedett. Egy kisgyermek sírt, panaszkodott a hangjában. Talán ez volt az első igaz hangja hozzám. Egyszerre elhagyott minden erőm, és könnyek gyűltek a szemembe.

– Nem tudom hogy milyenek vagytok. Négerek? A törzs? Nekem ez megfoghatatlan. Egy darab fekete meteorkő vagy, leszakadtál egy ismeretlen égitestről, kihültél a számomra. A te világodban kellett volna hogy találkozzak veled, hogy egészen megismerhesselek.

Átkarolt, megcsókolt. Ez a csók elégtétel számba ment mind a kettőnknek, és emlékéből talán napjaink végéig fogok táplálkozni. Hát ez volt az utolsó hat hónap, vagy mondjuk egész szerelmünknek története. Mi lesz ezután? Ira ezelőtt egy félórával azt az ajánlatot tette, hogy váljunk el békességben egymástól, és menjek vissza Londonba.

1843. május 21.

Kedves Isabellem!

Ajánlatodra, hogy csomagoljak össze, és költözzem hozzád, ha ezelőtt négy hónapja nem adtam választ, most még kevésbé tehetem. Még együtt vagyok a néger színésszel, és előreláthatólag nem bontjuk fel a házassági kapcsolatot. De ezen belül mindketten teljes szabadsággal a magunk életét éljük. Nincs semmi közünk egymáshoz, ő el van foglalva a maga hóbortjaival, nem játszik, nem akar játszani, azt mondja, nincs semmi mondanivalója, van még elég ideje. Egy francia színészt emleget, valami Baront, aki harmincéves korában hagyta ott a színpadot, hogy hatvanéves korában térjen oda vissza – én pedig... Szégyenlem neked bevallani, de folytonosan előkészülök a megöregedésre, szüntelen számolom magamban, Bohuslav, Landsey, még talán egy utolsó felgyulás, és azután nincs mit keresnem a földön. A mérleg számomra rosszul ütött ki. Látszólag: habzoltam az örömeket, szerettem a meglepetéseket, izgultam a kalandért, és ha nem lettem volna nő, egy ügybuzgó tory leánya, hanem koldus, földhöz ragadt férfi, hát felesaptam volna matrónak, rablónak vagy útonállónak. Nincs semmi érzésem az élet rendje és mértéke iránt, és most már megsúgom neked, semmi sem volt annyira ellenére természetemnek, mint amikor hónapszámra színes kavicsokat gyűjtöttem a tengerparton, és egy szikla tetején játszottam Heine Loreleyét. És nincs pénzem sem... Nincs pénzem, nincs gyermekem – tulajdonképpen örülnöm kellene, hogy nincs –, csúnyának találom magamat és öregnek, és már nem is tartom szerencsének, hogy ezt mások még nem vették észre. London csak siettetné összeomlásomat. Lásd be te is, édes, ne is próbálj meggyőzni az ellenkezőjéről. Ennél már sokkal okosabb megvélni a bealkonyodást, idegenben. Ira Aldridge mellett, aki szintén meg fog rozsdásodni, tétlen, lusta, megsebzett, oktalan élete mellett. Őlbe ejtettem a kezemet. Ha váratlanul ide bukkannál, talán a fordítottját látnád mindannak, amit meggyóntam neked. Reggel kivágtatok, és addig hajszolom hátsalovamat, amíg a verejték patakokban csurog le róla. Este tánc van nálunk, iszunk, részegeskedünk, illetlenkedünk, legtöbbször Ira nélkül, aki nem vesz részt ezekben a dorbézolásokban, és azt sem tudom, hogy lefeküdt, vagy

[Erdélyi Magyar Adatbank]

hosszú sétáit rója a külvárosban. És mégis: ölbe ejtettem a kezemet, nem várok semmit. Már levelet sem fogok írni neked többé. Ásítani is lusta vagyok, és előbb végiggondolom, hogy tényleg elég fáradt vagyok-e hozzá?

A Morning Post hírei között, 1844.

Brüsszeli levelezőnk szerint megrendítő szerencsétlenség történt a napokban Brüsszel közelében. Mrs. Meredith Warton, Ira Aldridge nálunk is ismert néger színész felesége, lovaglás közben egy sziklamélyedésbe zuhant, és halálra zúzta magát. Mrs. Warton annak idején kedvelt tagja volt a londoni társaságnak, és nagy feltűnést keltett, hogy családjá akarata ellenére férjhez ment Aldridge színművészhez. Ez az elhatározása, mint sok más, excentricitásával volt magyarázható. Meredith Warton rejtélyes halálesete ügyében a rendőrség nyomozást indított, de az a feltevés, hogy Mrs. Warton szántszándékkal idézte volna elő balesetét, nem nyert beigazolást.

13. fejezet

IRA EST FUROR BREVIS*

Meredith halála után Aldridge feloszlatta a brüsszeli háztartást, eladta a bútorokat, felesége holmijait elajándékozta, csupán néhány ékszert, emléktárgyat tartott meg magának. Megunta ezt a kis országot is, Párizsba utazott, azzal a szándékkal, hogy majd a francia klasszikus színpadokon fog szerepelni.

Párizsban jól akarta magát érezni. Mint amikor először járt itt, most is bevetette magát a zajos nagyvilági élet kellős közepébe. Gyakran lehetett látni mulatóhelyeken, a Chateau Rouge-ban, a Valentine-ben, álarcosbállokon, Bois de Boulogne-ban, a lóversenyeken, vagy a Hotel Druot-ban, ahol az árverezéseket figyelte, anélkül, hogy bármit vásárolt volna.

Egyébként meddőségre kárhozottatott hónapok következtek, amelyekről csak sejteni lehetett, hogy miként használta fel őket. Talán a belső ránevelődés időszaka volt ez: áthasonulni tökéletes európaivá, elfogadhatóvá tenni a társaságok előtt, hogy neki egyedül ebben, és csakis ebben a kultúrában van a helye... Milyen emberfelettien nehéz feladat ez... éppen neki... De meg kellett kísérelnie. Mint olyan ember, aki egy grammot sem hozott európai örökségképpen, állandóan utánoznia, mintaképül kellett állítania valakit. Szünet nélkül a legfurább problémák kínozták, amelyek mások számára alig léteznek. Hogyan viselkednek az emberek, és hogyan kell viselkedni neki az élet adott körülményei között? Miként kell barátot szerezni? Hogyan kell távol tartani az ellenségeket? Hol legyen határa hiszékenységének? Miként érvényesítse fölényét? Hogyan vágjon jó arcot a megaláztatásokhoz? A társadalmi együttélés formáinak száz és száz apró kényes kérdése jelentkezett, amelyekre hogyan is tudna megfelelni az, akinek csupán a rabszolgák művelte ültetvények széles térsége volt a gyerekszobája? Shakespeare műveiben ugyan

¹ Horatius: A harag rövid örvöngés. Itt Aldridge nevének alkalmazásával csipős szójáték

az élet minden helyzetére található gyakorlati útmutatást, de a színpad mégiscsak más, mint az élet, más Shakespeare kora, mint a tizenkilencedik század kora, és hogy bizonyos helyzetekben ne válják nevetségessé és természetellenessé, a civilizált élet tudományát mégiscsak inkább egy korabeli aranyifjútól sajátíthatja el, mint a bölcs Prosperótól...

Nagyon sokan nem vették észre, hogy minő gyerekes balgaságok foglalkoztatják ennek az ébenfa-arcú, köcsögkalapot, vattázott és élénk színű béléssel bélelt, prémmel szegélyezett pelerint viselő, magas úriembernek az agyát, aki szerette magát angolnak nevezni, ruháit is Angliából hozatta, Davidson és Mayrtól, a Regent Street-ről, és bár franciául jól beszélt, előbb mindenütt angol nyelven igyekezett megértetni magát. Párizsban is azoknak a kínosan tiszta, külországi vendégek befogadására szánt hoteleknek egyikében szállott meg, amelyet az angol turisták oly nagy előszeretettel szoktak felkeresni.

A szálló zenetermében estéről estére már egymáshoz szokott nemzetközi társaság gyűlt össze, ahol a dámák zongorakiséret mellett énekeltek. Ira rendkívüli módon kedvelte a zenét. A művészeteknek ez a legmisztikusabbja olyan érzéseket közvetített hozzá, amelyre egyedül monumentális mestere, Shakespeare volt képes. Egy este Aldridge ott áll a zongoránál, és előrehajolva hallgatta egy fiatal francia leány zengő szopránját. Behunyta szemét, és a gáz sápadt fényében olyan volt az arca, mint egy fából faragott bálványnak. Emlékezésbe merevedve csak a két ér feszült duzzadtan a homlokán, mintha minden élet e vonalak tájékára húzódott volna. A zene elhalkult, a hang elhallgatott. Ira felébredt, Morris Chester, egyik íróbarátja, akivel számos éjszakát töltöttek együtt, gyöngéden megérintette a vállánál.

– Szenvedsz?

Ira bólintott.

– Miatta? Hiszen nem tehetsz róla...

Ira meghökkenve nézett reá, érthetetlenül.

– Te ismerted?

– Nem emlékszel? Ott voltam Brüsszelben, azon a kerti ünnepélyen, amelyen bemutatnak neki.

Ira arcára fagyasztó mosoly került:

– Te Meredith-re gondolsz. – Én Amélie-re gondolok.

Ahogy e nevet kiemelte titokzatos rejtekhelyéből és életre hozta hangokban, maga is megdermedt. De a rákövetkező pillanatban jóleső, édes érzés fogta el. Soha senkinek nem említette Amélie nevét. Még Meredith-nek sem. Mindig szenvedett, hogy e név nyomasztó titkát nem oszthatta meg. Most barátok kérdő tekintete vette körül. A zenének ünnepélyes hangulata még el sem oszlott, át- és átizzította a levegőt. Ira anélkül, hogy számot

tudott volna adni magáról, ellenállhatatlan kényszer sodrába került, hirtelen odafordult Chesterhez: – Ez a dal... Majd előre-lépett, felemelte két kezét, és csendre intette az egész társaságot:

– Ez a dal csodálatos emlékeket ébreszt fel bennem. Kezdő színész voltam, amikor szerettem egy Amelie nevű hölgyet. Megkértem a kezét, de nem lehetett az enyém. Szomorúan utaztam vissza Londonba, és megírtam neki, hogy tőlem független okok miatt szakítanunk kell, de örökre szeretni fogom. Amelie több ízben írt, de leveleit felbontatlanul visszaküldtem. Egy nap, éppen ahogyan Párizsból visszatértem – az volt az első párizsi kirándulásom, barátaim, egy-két hölgy – Ira habozott, hogy megemlítsé-e Meredith nevét is –, felkerestek szállásomon a Polish Hotelben. Úgy ültünk ott, mint e szobában, zeneszó mellett, majd csendes beszélgetésben – amit a francia conversation anglaise-nek nevez – elmerülve. Egyszerre kinyílik az ajtó, és belép Amelie. Abban a pillanatban leesik az Amelie gyűrűje az ujjamról, és megfélekezve az egész társaságról, négykézláb keresgélgni kezdtem. – What was the matter?¹ – kérdezték. – Feltápáskodtam, és együgyűen bocsánatot kértem, anélkül, hogy megmondottam volna, a gyűrűt kerestem. Másnap levelet kapok: Amelie meghalt. Éppen abban a pillanatban, amikor a gyűrű lehullott az ujjamról. Nagyon meggyászoltam Amelie-t, és hónapokig tartott, amíg úgy-ahogy megvizsgáltódtam. Erre az időre esett, hogy elhunyt feleségemet eljegyeztem. Közelgett a házasság napja, a frakkom kiterítve az ágyon, készülök az esküvőre. Fel akarom húzni a frakkot, nyílik az ajtó, belép Amelie, arcán valami kibeszélhetetlen melankólia és szemrehányás... Ez a látvány annyira felizgatta kedélyemet, hogy kénytelen voltam elhagyni az esküvőt. Megnősültem, és bár őszintén ragaszkodtam Meredith-hez, Amelie szenvedő arca gyakran kísértett... – Ira Aldridge arca ebben a pillanatban megvonaglott, egész teste remegni kezdett, egy pillanatra sem véve le a szemét a fehérre lakkozott szárnyas ajtóról: – Good heavens! There she is now! Look! Look! There she is!² E perc olyan megrázó volt, hogy valamennyien kővé válva néztek az ajtó felé. Két vagy három másodpercig tartott így, és Ira most egyszerre természetes hangon, mintha mi sem történt volna, folytatta:

– Bocsánat, ez csak a dal varázsa volt... A varázs lehullott. Kérem, Betty kisasszony, énekeljen még valamit...

Utánozhatatlan eleganciával visszavonult a háttérbe, és csak Chester látta rajta, hogy még mindig remeg a felindulástól.

Betty, a francia hölgy azonban nem akart énekelni.

¹ Mi történt?

² No lám! Nézd csak!

– Pompás volt, mister Aldridge! A művészet tetőpontja, ahogyan ezt a kis jelenetet megjátszotta. Kérjük valamennyien adjon elő még valamit...

– Megjátszottam? – pattant fel Ira, és gyűlölte magát, hogy volt egy gyöngye perce, amikor legmélyebb titkát dobta oda pré-dának. Szemei előtt fekete karikák táncoltak. Ó, hogy széttépte ez az ostoba kislány egy pillanat alatt azt a ragyogó köntöst, amelyet a zene szőtt a halhatatlan Amelie körül.

– Mert ezt a romantikus históriát mégsem hisszük el magának – csatlakozott Bettyhez egy pofaszakállas angol, aki egész idő alatt a pipáját szívta. – Ön ezt csak kitalálta, hogy egy érzelmes jelenetet megjátszhasson a kedvünkért.

Ira keserűen elkacagta magát.

– No, lám... hogy észrevették... – Belebámult a levegőbe, majd hirtelen megrázta magát, a terem közepére ugrott, hóna alá kapta az asztalon elhelyezett virágoskosárkát, vérfagyasztó nevetéssel széthúzta ajkát. Már mungó volt, a félig állat, félig rabszolga. Megváltoztatott, rekedt hangon rázendítette – opossum up gum tree¹ – és táncolt, mint a forgósziel.

A társaság dőlt a kacagástól.

Chester azonban mélységesen szégyellte magát.

Jó volt ez a lecke Irának. okult egy életre, és ehhez hasonló vallomások sohasem hagyták el többé az ajkát. Emlékeit most már véglegesen megtartotta magának. Ezek az emlékek bezárva egy örökké lángoló agy katlanjába, a szüntelenül alkotó élet forrásaivá váltak. Mintha igazságot akart volna szolgáltatni eszményképének, minduntalan Meredith-tel hasonlította össze. Az összehasonlítás révén Amelie valami csodálatos tisztaságba került, de Meredith lényéhez szántsándékkal hozzátapasztotta a való-ságos élet minden összezsugorító hétköznapiságát. Meredith fehér nadrágjához ott a falkavadászon sáros fű ragadt. Meredith arca reggelenként fonnyadt volt, szemei karikásak, egy törött fogú fésűvel húzgálta rövid haját, de Amelie haja a bokájáig ért, és csodálatos bájjal fésülködött, noha Ira sohasem látta. Meredith sokszor csak azért nevetett, mert a nevető arc inkább illett hozzá, sokszor csak azért állott fel és ringatta a testét, mert álló, mozgó helyzetben szebbnek hitte magát, mint ülve. De Amelie-nek nem volt szüksége sohasem ilyen apró, ravasz számításokra. Amelie és ő szerették egymást – de nem igaz, hogy Meredith szerette őt, csak a kíváncsiság dolgozott benne, egyikük sem vált szerves részesévé azoknak a gyönyöröknek, amelyeket

¹ halandzsaszöveg

nyújtottak egymásnak, mintha igazi énjükkel saját maguk felnyújtó szenvedélyük mögé állottak volna...

Ilyen és ehhez hasonló tépelődései voltak Irának, és mialatt évei üresen, külső történések nélkül koptak el, művészete egy szűk világba zárt lénynek keserű energiáiból egyre hatalmasodott. Egy sajtóságos játéksztílust eszelt ki, amely nem annyira egy karakter-arc szokványos ráncainak és vonalainak képzésében állott, mint bizonyos vonalak merész elnyújtásában és színezésében. Világosan érezte, hogy a színjátszás, mint maga az élet, átmenet mozgásból-mozgásba, egyik érzésből a másikba, és a szenvedély ábrázolásának olyannak kell lennie, mint a parthoz ütdő hullámnak; egy távoli göcből érkező érzés hullám hullámnak ad át, hogy az utolsó hullám mindezt összefoglalja. A nagy szenvedélyek ábrázolásánál az artikulált hang helyett – amelyre éppen a francia klasszikus színpad annyira büszke – hatásosabbnak találta az artikulátlan hangzavart, a kakofóniát, de hiába minden újítása és felfedezése, nem talált tehetségéhez méltó színpadot, ahol bemutatkozhatott volna.

Dumas közbenjárását kérte, aki készségesen megmutatta ugyan neki Saint-Germain-i új villájának, a Mont Christónak pazar ékességeit, az Antony-allét, a halastavakat, az istállót a négy arabs ménnel, a majompalotát, a japán stílusban megszerkesztett hidacsokát, amely egy kis szigetre, liliputi pavilonba vezetett, de sokkal jobban el volt foglalva önmagával, semhogy barátjának ügyét felkarolhatta volna. Ismerősei csodálkoztak, hogy miért nem költözik vissza Londonba, neki odahaza van a helye. – Ha Anglia első színházai nem sietnek megnyerni engem, ha nem én töltöm be egy Garrick, egy Kean helyét, nekem nincs keresnivalóm odahaza – mondotta nekik gögösen. Sőt hozzátette, mintegy önmaga megnyugtatósaúl: néhány forró diadal Párizsban, és odahaza valamennyi ócsárlómat térdre kényszerítem.

Makacsság volt ez nála mindenesetre, még annál is több: rögeszme, de Irának egyetlen cselekedetét sem a józan belátás kormányozta, hanem ösztönéletének rettenetes hatalma.

Talán sohasem ment volna vissza Londonba, ha egy életre ki nem ábrándul Párizsból. Talán ott idegenben sorvadott volna el, abban az örökös várakozásban, hogy majd a franciákon keresztül lesz Anglia legnagyobb színésze, ha mindig magyarázatokot kereső lénye és rendíthetetlen önbizalma nem nyugszik meg abban, hogy nem benne a hiba, hanem magában a francia népben. Botorul a Comedie és az Odéon színpadját ostromolta, és megfélekedezett arról, hogy igazában a franciák sohasem szívték Shakespeare-t. A februári forradalom napjai kellettek hozzá, hogy rájöjjön: mennyire magára marad ő itt színpadjának különös és francia fül számára barbáran hangzó szavaival,

fájának érdektelenségével, koldusgöggjével, tehetetlen és elsodrott művészi hitével. A francia forradalommal ismét a pátosz diadalmaskodott a színpadon és életben egyaránt. A francia pátosz, a latin toxin. Még egy Rachel is tűzben égve szavalta a Marseillaise-t az utcasarkon, és a forradalom lázában, ebben a titáni kavargásban, ebben az irtózatosan áttüzesedett olvasztótégelyben egy egész nép izzott. Ahol megfordult, mindenütt a forradalom viharzása. Szabadság? Mi köze neki hozzá? Mit jelent számára? A Cadet utcai kaszinó rizsposor lányai részegre itták magukat a szabadságért. Mi teszi őt szabaddá, ha nem a saját érzéseinek a nyelvén szólal meg? Ő, a néger, valami irtózatosságból nézett le a tömegre, és Shakespeare-rel tartott, aki látta a némegek megmozdulásainak gyarlóságát, és gúnyolódott is rajta. A forradalomban elvész az ember, a jellem... Nem, ez a világ nem neki való, már akkor inkább angol, mint francia, és csak a saját titkos vágyaihoz tért vissza, amikor tökéletesen angolnak érezte magát: szigetnek egy eszeveszett tenger csapkodásai között. Éppen kapóra jött neki Samuel Phelpsnek, a Sadlers Wells híres igazgatójának a levele, amelyben színházához hívta meg vendégszereplésre. Egy évvel ezelőtt még visszautasította volna az ajánlatot. De most...

– Köszönöm önnek, hogy módját ejti – írta Aldridge –, hogy újra angol legyek.

Tele reménységgel, újraéledő munkakedvvel érkezett Londonba.

Phelps a Titus Andronicusban akarta felléptetni. Ira azonban a II. Richardra vágyott, e színmű remek angol környezetére, a szavak sodró líráságára. Nagyon szerette e darabot, amelyben Shakespeare önmagát rajzolta meg, de emlékének rokonvónasait is visszatükröztette.

Hát legyen a II. Richard.

Fellépett, minden képzeletét, akaraterejét megfeszítette, hogy tessék. Gyér tapsok honorálták csak kísérletét, a Times pedig gúnyos megjegyzésekkel kísérte bemutatkozását. „Aldridge úr, aki évek óta nem vendégszerepelt színpadunkon, tegnap a II. Richardban mutatkozott be. Merész vállalkozás, még akkor is, ha a művész mögött jelentékeny sikerek állanak. De ez akkor volt... És az ő jellemére szabott szerepekben. Emlékszünk, volt egy időpont, amikor közönségünket lázba hozta. Egy rosszmájú kritikus-kollégánk, a Punchban már akkor a következő szójátékot kockáztatta meg: Ira est furor brevis. Kissé maró megjegyzés, de találó. Túlbecsültük. De tehetsége javára írtuk az egzotikumot. Most, hogy egy angol király drámáját választotta – kár volt bennünket kiábrándítani illúzióinkból...”

Ira rendíthetetlen nyugalommal vette tudomásul bukását. Toporzékolhatott is volna, mert a kétségbeesett indulat éppen úgy megfelelt természetének, mint az ijesztő közöny. De sohasem lehetett kiszámítani nála, miként fog majd reagálni a kívülről jövő támadásokra. Phelps vigasztalta. Ira a vállát vonogatta:

– Csak egy bánt, hogy angol voltomban támadott meg. De ez sem túlságosan. Úgy látszik még nem érkezett el az ideje, hogy fenntartás nélkül elismerjenek. A kritikára pedig, legyen magasztaló, vagy elítélő, fűtülök.

Ira Aldridge, amint visszatért Londonba, a Golden Square-en lakott, egy lodging-house-ban, amelynek különös jellemvonását az adta meg, hogy jórészt politikai emigránsok, a negyvennyolcas forradalmak hajótöröttjei keresték fel. Bármilyen nemzetiséghez tartoztak is, csodálatos módon egybekötötte őket a számkivetés közössége. Noha alig érintkeztek egymással, ki-ki elvonulva a hall egyik sarkába vagy a kandalló mellé, mindegyik egy külön világ volt, egy külön politikai világ, letört reményekkel, megújuló puccskísérletekkel, keserű vigaszokkal és oktalan csodavárásokkal – mégis jólesett látniuk egymást, leolvasni egymás arcáról a hontalanság és a hazatérés újtó reményének váltakozó érzéseit. Ira Aldridge itt ismerkedett meg először magyarokkal. Furcsa emberek voltak ezek mindnyájan, külön-külön kis csoportokat alkotva, kimerülő tartalékaikkal, elébe nézve az elkerülhetetlen lerongyolódásnak, kapkodva és civődva egy érthetetlen nyelven, belemenekülve egy üres „honfitárs”-forma fedezékébe. Úgy jöttek-mentek bizonytalanul, mint egy hajó fedélzetén, ámulva más népek szokásain, beletörődve a plumpudingba, viaskodva a mentamártásos báránnyal, kacsintgatva a tálaló apró nyílása felé, ahol sűrű fűszerillatok között betálatták a steaket, a hirtelensült húsokat. Beletörődve hát mindenbe, a londoni ködbe, a szokatlan arcokba, az idegen nyelvű lapokba, a szörnyű pénztelenségbe, az angol flegmába, a milliós város koncentrált közönyösségébe, és számlálgatva a napokat, mióta már és meddig...

Ira Aldridge-nek itt bő lehetősége nyílt különböző típusok és jellemek megfigyelésére. Gondolkozhatott sorsok és nemzetek rejtélye fölött, még hűvösebben, mint egy angol; akit még csak az a gondolat sem foglalkoztathat, hogy ebben az európai zűrzavarban ő is becseppenhetett volna egy forradalomba. Közömbös volt a szónak legszívárabb értelmében, és magában némi elégtételt érzett, ha mindjárt fájdalmas is volt ez, hogy mint egy sántának, akit testi fogyatékosága miatt nem küldhetnek háborúba, az ő fizikai léte is biztosítottak látszik.

Eleinte bizalmatlanok voltak hozzá – a bizalmatlanság ott úszott a levegőben –, bizalmatlanok voltak egymás iránt is. De később felmelegedtek, és beszédbe elegyedtek vele. E beszélgetések nem hagytak nyomot Ira lelkében, csupán egy beszélgetés maradt meg benne, hogy majd később, évek múlva, mint egy ottfelejtődött mag, életre keljen. Egy Fabre nevű, volt francia kamarai képviselővel beszélgetett, a Constitutionel emigrációba került csipős nyelvű vezércikkírójával, aki széles mozdulattal belekarolva egészen lefoglalta magának.

– Nagyon téved – magyarázta neki Fabre a délfranciák heves mozdulataival –, hogy amiért mi ismét a reakció vadvi-zein evezünk, lőttek 1848-nak. Bonaparte Lajos napjai meg vannak számlálva. A forradalom permanens...

– Nem merném elhinni – válaszolt Ira óvatosan, mint mindig, amikor olyan dolgokról volt szó, ahol nem érezte otthonosan magát.

– Mit nem mer?

– Hogy a forradalmak az egyéniségek, az egyes ember számára kedvezzenek. Mindenki, aki el akar jutni valahova, csak önmagán keresztül teheti...

Fabre diadalmasan csapott le:

– És ezt maga mondja...

Ira megértette a célzást. Ez is, mint a legtöbben, finoman az orra alá dörzsöli, hogy befogadják, emberszámba veszik. De nem vett tudomást a célzásról. Most megint abba a helyzetbe került, hogy paravánt tolt maga elé: angolságát.

– Mi angolok valóban nem élünk-halunk a forradalomért, de a szabadságot éppen úgy megbecsüljük, mint önök.

– Hagyja az angolokat! Képtelenek minden objektivitásra. Figyelmébe ajánlom Washington Irving-et, ő majd elmondja magának, hogy az angolok csak addig tárgyilagosak a dolgok megítélésében, amíg semmi közük sincs hozzá. De ha a legcsekélyebb mértékben érdekelve vannak, teljes mértékben megbízhatatlanok.

– Hát jó, én meg Heinére hivatkozom. Tudja, mit mondott Heine? Heine, aki pedig kedveli magukat. Franciaország úgy szereti a szabadságot, mint a szerelmesét, akit meg akar hódítani, és ezer kalandot vállal érte. Az angol azonban, mint a hites törvényes feleséget. Nem ugrabugrál körülötte, nem gaszulíroz neki, nem halmozza el olcsó gyöngédségekkel, de tűzön-vízen keresztül megvédelmezi.

Fabre félbeszakította:

– Mondok valamit, Aldridge úr! Nem fest jól, ha pápább akar lenni a pápánál. Ismétlem, miért éppen ön védi az angolokat a francia néppel szemben? Nálam, akit kiüldöztek hazám-

ból, tulajdonképpen indokolatlan minden gyöngédség. De ha ezer kezem volna, hogy tollat ragadjon, és támadja az államcsíny bűnöseit, Franciaországot akkor sem engedem bántani. Vegye tudomásul: Párizsban az egész világ otthon van. De apropó, hallott-e már Tussaint-ről?... Ne felejtse el, hogy Franciaország volt az első nemzet a földkerekségen, amely felszabadította a rabszolgákat, és ugyanazon jogokat adta meg nekik, mint saját magának. Nem friss-sütemény elhatározás ez, mint arra önök felé, hanem már ötven évvel ezelőtt kimondották... De ej, uram – folytatta lekötelező kedvességgel –, ön nem ismeri a négerek történetét. No, valjába...

Ira nevetve vont vállat:

– Bevallom, nem ismerem.

– Hát akkor engedje meg... A konventben 1794-ben minden áldott nap megjelent egy vén, összetöpörödött néger anyóka a karzaton. Nem mulasztott el egy percet sem, hogy tanúja legyen: miként teremti meg, kovácsolja össze a francia nép a szabadság és egyenlőség megdönthetetlen világát. Egy nap a néger asszonynak honfitársa érkezett a konventbe, bizonyos Belley, San Domingóból, és kérte a közszabadságot saját népe számára is. A konvent egyhangúlag teljesítette a kérést, amikor felállott Robespierre, és a karzatra mutatott: – Látjátok azt az öreg fekete asszonyt a karzaton? Én hónapok óta figyelem. Hazám ezer sürgős dolga között is. Szemeink mindig találkoznak. Ajka sohasem nyílt szóra, de szeme mindig beszélt felém. És most, e szent percben ajka is megszólal... Nézzétek, elsikoltja magát, és összerogy az örömtől. Polgártársak, öleljük magunkhoz Belley testvérünket, és a tiszteletreméltó polgártársnő emlékét is örökössük meg jegyzőkönyvünkben... – Hát ez Franciaország!

Ira igyekezett kellő figyelemmel végighallgatni. Nem tudni, hogy mi kötötte le inkább az érdeklődését, Fabre szenvedélyes taglejtése-e, a politikus típusa, amely kiválóan felhasználható Julius Caesar valamelyik jelenetében, avagy a szavaknak értelme. Ilyen tárgyú beszélgetések sohasem voltak ínyére, mert azonosították, összekapcsolták az ő ügyét mások ügyeivel, holott... Végigsimította homlokát, nagyon oda akart mondani, és a következő tirádába kezdett, mintegy stílusgyakorlatként a politikai szónoklástanból:

– Ez a San Domingo-i história az önök története és nem az enyém. Az én történelmem: első vagyok az európai kontinensen, aki mintegy idegen faj csillagképe megjelentem. – Meredith egy szava jutott az eszébe a fekete meteorról, de elhessegette az emlékképet, mint egy alkalmatlan darazsat, amely ott zümög a füle körül. Egy másik tétova gondolata is volt: – Jól van, de utánam még fognak következni... De mi közöm, hogy

mi lesz – és mély lélegzet után most már fennhangon, emphatikusan: – Az én sorsom a csillagok, a meteorok sorsa. Egy világ története kezdődik velem...

– De az első jeles tisztavérű néger, aki betört a világtörténetbe, semmi esetre sem ön, hanem Tussaint l’Ouverture, aki szabadságharcra szólította fel a San Domingo-i négereket, testvéreit; győzött, kiemelte a szennyből az állati sorba döntött páriákat. Ha csak egy kis szerencséje lett volna, felszabadítja az összes feketéket, és Julius Caesarja lett volna népének. Fájdalom, tartanom kell attól, hogy önnek Tussaint l’Ouverture neve is idegenül cseng.

Irárt már bosszantotta az enyhe leckéztetés. De szégyellte magát tudatlanságáért, és hallgatott. A francia tudáskodott:

– Az aradék, egy szenegáli törzs királyának volt az unokája. Ira most arra gondolt, hogy az ő nagyapja is király volt.

Már nyelvén volt, hogy kérkedjen királyi származásával, de nevenségesnek tartotta az egész eszmecserét, és igyekezett élett venni:

– És amint mondja, Fabre úr, csak a véletlenül múlt, hogy nem ő lett a fekete Napóleon... Ó, az a véletlen! A kis hamis, uram! Scribe úr bölcsen írta meg Un verre d’eau című vígjátékában, hogy a legnagyobb események is nevenségesen csekély okokból származnak... De itt a nagy különbség, uram! Én és a magamfajtájú emberek nem véletlenül vagyunk itt. Nem tévedésből. Nevensen ki, de bizonyos törvényt töltök be létezésemmel, és parancsot teljesítek. Tussaint l’Ouverture meghódította San Domingót, de én meg fogom hódítani az egész világot.

Megint elkapta a szenvedély, és magával rántotta a számára egyetlen igazán helytálló beszédformába, a monológba. Fabre gúnyosan elmosolyodott, és ajkára illesztette ujjait:

– Csitt, ne olyan hangosan, uram! Az angol serfözők és szatócsok nem ismernek el konkurenciát. A végén még kipendítik önt innen, a Kánaán földjéről.

Különbönb barátságosan váltak el egymástól. Fabre felment a szobájába, hóna alatt a Daily News-zal és az Examinerrel, Ira ki az utcára, friss levegőt szívni.

– Igaza van. Nincs okom büszkének lenni a sziget szatócsaira. De nem tehetek másként... Ők talán különbek? Szerencsére az egész világ nem áll csak franciából és angolból.

Ekkor már zsebében volt a szerződése hosszabb németországi turnéra. Megtapogatta. Heine jutott az eszébe: A német pedig úgy szereti a szabadságot, mint öreg nagyanyját. De ha isten őriz, az egész világból kiveszne a szabadság, egy német álmodozó ismét felfedezné álmaiban. Szegény Heine, ő sincs odahaza, ő is számkivetettként bolyong idegen fajták között.

14. fejezet

A GYŐZELEM ÚTJA

Ira jelenése után az öltözőben feküdt vizes pokrócban, alélt mozdulatlanlansággal – annyira kimerítette a szereplés. Később, amikor szemét kinyitotta, egész virágerdő vette körül.

Hogy is volt csak?... Harminchat órát utazott a határtól német szekéren, egy magas, lapos nyoszolyán Berlinbe. Megérkezett, tárgyalt az impresszárióval; olyan volt ez az ember, mint egy hasas körte, nagy fej, rövid lábak, amelyek szűk nadrágba voltak bújtatva. Aztán a színpad. Kipillant a kémlelőlyukon, és a díszpáholyban Vilmos, a németek császára. Azután játszott... Tudatos lassúsággal aprózta, szétparcellázta a hangját... Felzúdult a nyíltszíni taps, és szava úgy csengett, mintha valami kínzó érzéstől szabadult volna meg... Egy embert látott folytonosan maga előtt, egy csillogó uniformist, a császárt, és csak neki szólott minden szava. A felvonásköz. Autogramkérők, rajzoló, fotográfusok és újdondászok. A második felvonás... Harmadik felvonás... Saját démona úgy meggyötörte, hogy csak a direktor karjába kapaszkodva volt képes a színpalak mögé tá-molyogni... Azonnal lefektették... Elzárták az öltözőt a közön-ség elől... Hogy pihenje ki magát... Igen, gyöngéden fogták két oldalról, úgy vigyáztak reá, mint egy értékes hangszerre...

Végigsimította testét, amely valóban úgy volt, oly tökéletesen felépítve, mint egy cselló... de most egyszerre mozgolódás támadt az öltözője körül.

A higanyfürgeségű impresszárió és az igazgató kíséretében elegáns külsejű, magas rangú katonatiszt lépett be, aki Őfelsége adjutánsának nevezte magát.

– Őfelsége – kezdett egy dikcióba sarkantyújának fölényes pengetésével – annyira meg volt elégedve az ön alakításával, hogy megbízni kegyeskedett: adjam át önnek a Fekete Sas-rendet – intett, és egy mögötte álló testőr selyemmel bélelt dobozt nyújtott oda neki. A vörös szalagról lecsüngő, csillaggal ékesí-

tett arany sasmadarat Aldridge mellére tűzte. – Herr Ritter von Aldridge, fogadja szerencsekívánataimat.

Ira fülig elpirult. Gyerekes zavartsággal nézett szét maga körül. Nem tudta elhinni, hogy ez a nagy ünneplés mind neki szól. Az adjutáns még bátorítóan hozzátette:

– Ezt az érmet csak Humboldt, Spontini és Liszt Ferenc kapták meg. Ön a negyedik.

Berlinben abban a szerepben debütálhatott, amelyben éppen akart. Ha eszébe jutott volna, hogy Schiller Don Carlosát vagy az Oidipuszt játssza: tessék, Herr Ritter von Aldridge, színházunk rendelkezésére áll. De mert szabad elhatározásától függött, hogy miben lép fel, makacsul kitarzott az Othello mellett. Ludwig Dessoir, a legnagyobb német Othello rajongva áradzott előtte: – Másként fogad fel a mórt, mint ahogy én, de talán ez volt az igazi Shakespeare.

Lewes azt írta Dessoirról, hogy minden idők legnagyobb Othellója, és hogy ezzel az alakításával magát Keant is felülmultha. És lám, Dessoir most maga fölé emeli... Dagadj, szív, ezt nem érted volna meg Angliában sohasem.

Berlini fellépése után megostromolták a többi városok színházai. Karlsruheban Eduard Devrient ismerte el őt a kontinens egyik legjobb színészének.

Drezdában a másik Devrient, Emil szorongatta a jobbját. Amikor visszatért Berlinbe, divatba jött, hogy arcképét melltünek viseljék, sőt akadtak rajongók, akik a szivarcsutkáját is ellopták emléknek. Shylockja után Frigyes Vilmos, aki lelkes híve volt a Shakespeare-kultusznak, saját kezűleg írt meleg hangú levélben üdvözölte. A Hotel Russie-ban lakott, királyi hercegek és hercegnők hívták estélyeikre. Németországi útja egyetlen diadalút volt. Ügyeinek elintézésére titkárt volt kénytelen tartani, egy elszegényedett balti arisztokratát. – Majd a titkárom elintézi... – mosolygott zavartan, bocsánatkérően.

A titkár. Milyen előkelően, nobilesan, kimért udvariassággal tud viselkedni, ahogyan Ira oldalán lépked, világos pelerinje hanyagul a frakkja fölött, és a cilinderét lóbálja – meg kell tanulni ezt a modort. – Írja meg neki, kedves titkár úr, hogy háromezer márkán alul ki nem teszem a lábamat... – Ó, hogy ezt megérhette! Ha látnák őt az elhunyt kedvesek, csodálkozva emelkednének fel a sírjaikban. Ha látnák őt, apja, Daniel, Kean, Amelie, Meredith... Karjába csípett: nem álmodik-e? Így álmodott ő valaha erről a dicsőségről a Temze-part nedves köpárnaín... Felébredt és durva munkások csúfoltak vele. Nem. az élő valóság ez, be kell rendezkedni reá. Mi sem könnyebb ennél... Színész is, néger is. Nem hozott magával olyan ént, amelyet nehéz lett volna küszködések nélkül levetnie. Ha meg-

tanult a múlt koszttümeiben ágálni, a király, a lovag vérteteiben, vagy a kalmár gúnyáiban, miért ne tudna otthonosan mozogni az élet, a jelen kulisszái között? Senki sem kérdi, honnan jött. És ha ő maga kotorászik a szerencsen inas emlékeinek viharvert ládikájában – néha tüntetőleg, mint aki ki akarja próbálni, hogy elég messze van-e már múltja ahhoz, hogy gúnyolódhasson rajta –, öntudata csak megszilárdul: nem ő az, aki volt, egy atom sincs már belőle, a képzelet találhatta csak ki, mint az irodalomnak nevezett árnyék-királyság ezer és ezer kétes értékű állampolgárát.

Vajon meddig fog a szerencse kitarítani oldala mellett? Balga kérdés, minek felvetni? Hiszen még csak most kezdődött el a siker! Alig múlt el negyvenéves, futja az időből. A világ országútja széles, esztendőkre telik, míg bejárja, és ha visszakerül ismét arra a színpadra, ahol már játszott, éppen csak művészetének hitelessége lesz nagyobb, s a tömegek érdeklődése megszázsorozódik. Nagyon tévednek azok, akik művészetének hanyatlására számítanak. Nem szép orcájú delnő ő, akinek népszerűsége bájaihoz van kötve. Ha kivénül egyik szerepből, beletestedik a másikba. És ha az emberek látni akarják divatos szerepekben, fellép. A német sikerek után nyitva áll a világ kapuja. Majd éppen Kiebben vagy Bukarestben fogják mondani, hogy méltatlan a hírnevére!

Csak mindent úgy venni, ahogy van, természetesen, könnyedén. Válaszolni pohárköszöntőkre, mosolyogva, a hölgyek felé fordított arccal, kezében pezsgőspohárral... Vitatkozni akadémikusokkal, akár súlyos bölcseimi problémákról is – csak nem zavarba jönni. Azé az élet, aki melléje szegődik – nincs túlvilág, nincs paradicsom. Hogyisne, hogy majd elkerüljön egy mennyei gyapjúültetvényre, énekelje a rabszolgák dalát, vagy meneküljön üzött vad módjára egyik égi országból a másikba. Hogy kezdjen mindent előről...

Ira merészen udvarolt az asszonyoknak.

Kiszámított hangsúllyal bókokat mondani, felemelni a par-ketről egy csipkekendőt és gráciával odanyújtani; nem visszariadni, hogy nyíltan szerelmeket valljon, és találkozót kérjen, akár meg is csókolni a pillanat mámorában a dámát, aki megtetszik neki – mindez hozzátartozott a kerethez, amelyben élt. Vakmerően megismerni és kikényszeríteni a szerelem különböző ízeit, a nők színes flórája, az ölelkezések trópusi mámore természetes velejárója az ő sikerben fordultatos életének. Neki már sok minden szabad... Végére is a német korona kitüntette, lovag, báró, és a bárók egymás között... Ira sikereit a szere-

leben csak a maga népszerűségének tudta be, és megfeledkezett, hogy mégiscsak az vonzotta leginkább a nőt, hogy szemében benne volt egy erős faj magnetizáló veszedelmessége.

A társaságban volt azonban egy nő, akit hiába ostromolt ajánlataival. Svéd asszony volt, Sophie Lindmann, egy púpos báró felesége, akitől három évi sivár házasság után vált el. Sophie-nak szabálytalan vonású arca volt – inkább csúnya, mint szép –, szorosan összecukott ajka, kissé érdes hangja, amely a szűkszavú emberek sajátja, vastag, tömött, szőke haja, olyan szemei, amelyeknek fénye állandóan váltakozott, hol szürkén, hol zöldesen, mint a tenger, ahonnan jött, ennek fénye is a derült ég és a felhős ég játéka szerint tükröződik. E szemek inkább csodálkozva, mint megbotránkozva, de legtöbbször nyugodt közömbösséggel tapadtak Irára, aki önála is a megszokott sablonokkal kísérletezett: – Szeretem magát, asszonyom... Nincs szebb dolog a szerelemnél... Csak azért érdemes élni... Elsenyvedek a csókjáért... Legyen az enyém, akarom... – Hidedg verejtek ült ki a homlokán, mert Sophie csak mosolygott, és amikor újra elkezdte közhelyeit, ezek közben átforrósodtak, és már úgy pattantak szét, mint a villanyos szikrák a macska szőréről...

Sophie, elválása óta Berlinben lakott, s év járadékból élt, egy idősebb fekete ruhás hölgy volt a társalkodónője, akit magával hozott Stockholmból.

Szenvedélyesen szerette a kártyavetést, mint azok a nők, akik mindig a jövőben élnek, és várnak valamire. A kártyán és az asztaltáncoltatáson kívül a színházban találta örömét, amelyhez jelentékenyen hozzásegítette bátyja, Ivar Lindmann, aki a meiningeniek játékstílusát jött tanulmányozni Németországba, és később egy berlini színháznak lett drámai rendezője.

Sophie sokat forgolódott színházi körökben. Úgy látszik, nagyon jól találta magát a bohémek között, akik macska módjára akkor kezdenek élni, amikor a „bürgerek” ágyba fekszenek. Ő maga azonban mentes volt az érzéseknek és a cselekvéseknek minden szabadosságától. Nem mintha nem vágyott volna ő is valami nagy-nagy könnyelműséget elkövetni – lelke mélyén irigyelt minden kisiklást a polgári erkölcsök útjairól –, de nem volt ereje hozzá, fárasztó okossága jégpáncélokkal vérezte körül. De azért látható örömmel vett részt a bohémvilág dorbézolásaiban, meggyőződés nélküli szívességgel fogadta a néger heves udvarlásait. Csak játszott a tüzzel, a hűvös nők pirománias ösztöneivel, és jól mondta róla Ira, hogy a testét képes visszatartani a felgyűléstől, de a lelke folytonosan lángokban áll.

Sophie még magához is meghívta.

Együttlétük óta Sophie fogalma átfinomodott benne. A svéd

asszony maga mellé ültette egy zöld selyemmel bevont karosszékbe. A falakat fekete, fényezett ráámájú sziluettek ékesítették, a szoba levegőjében kesernyés fodormenta-szag úszott, a társalkodónő, amint az ablaknál állott, olyan szikár volt, mintha külön kegyetlenség szárította volna ki a testét, de Ira azonnal megbocsátott neki, amint kiment. Sophie ezúttal koszorúba tűzte fel vastag, tömött haját, ahogyan észak lányai viselik. Erősen napbarnította bőrét most fedezte fel először, csillámlott az arca, mintha a tenger sója impregnálta volna. Nem, ebben a környezetben, ezzel az asszonnal, aki annyira más nappal, mint éjszaka, lehetetlen volt szerelmi beszélgetéseket folytatni. Sophie mosolygott, tudta, miért hívta ide, itt véde volt. Szeretem helyett Sophie a múltjáról faggatta, és valóban ez az együttlét rég elmerült pillanatokot emelt ki a feledésből. Mialatt Ira beszélt, Sophie a körmét fényesítette, és rálehelte egy homályos gyűrűre. Letette a gyűrűt. Ira felvette.

A gyémántos gyűrű splittereit tartó horgocskákhoz megszáradt szappan tapadt, amely mosdás közben tapadhatott oda. Ira figyelmesen megnézte, a kis hímzőasztalkáról felvett még néhány apróságot, brossot, fésűt, gyűszűt, hajtűt, és azután visszatette ezeket is.

Meghitt, bensőséges délután volt – barátság szövődött közöttük.

Azután megint összejöttek társaságban. Ira most már alaposabban ismerni vélte barátnőjét. Tudta, hogy személye nem közömbös Sophie-nak, hiába mímeli a szenvtelenét. Felhajtva néhány pohár bort, újabb ostrom alá vette. Sophie okosan, tapintatosan védekezett, és néhány apró gúnyos megjegyzéssel észre térítette. Modora Irát Tubalra emlékeztette, Shakespeare egyik figurájára, akinek két regisztere volt. Az egyik regiszter a közömbösségé és tárgyilagosságé, a másik regiszter azonban úgy hatott, mint penge a bordák között. – Ó, ha én így tudnám palástolni érzéseimet – irigyelte Ira. – Ha mütökésre kerülne ez az asszony, akkor sem fog felszisszenni, ha a kés eleven húzába hatol. Az ilyen asszonyt számlák, cselédharc, kudarc, siker, társadalmi pletykák sohasem fogják kitéríteni útjából, megmarad idegennek, ha mindjárt magasabb rendű idegennek is, az itt élők között.

– Mint én – mondotta magában.

Négy hónapi ismeretség után házasságot kötöttek.

Simán ment minden. Maguk sem hitték volna, hogy bizonyos dolgokban mennyire egyetértenek. Külön jogokat nem igyekeztek érvényesíteni. Kölcsönösen bizalommal voltak egymás iránt,

és ha magukra maradtak, hogy a szerelemnek is áldozzanak, úgy tekintették ezeket az órákat, mint a visszatérő fiatalság fejedelmi ajándékát, és összerosolyogtak: kifogtak az időn.

Ira gondolatban sokszor hasonlította össze feleségét azokkal a nőkkel, akikkel dolga volt az életben. Amelie-ből természetesen semmi sem volt benne, hogyan is lehetett volna, hiszen Amelie nem nő volt, egy eszmét testesített meg... Meredithhez már inkább hasonlított. De e hasonlóság csak annyiból állt, hogy mind a ketten úgy tettek, mintha szorosan a maguk életét élték volna, holott... Meredith agresszív volt, türelmetlen, makrancos, okosság nélküli, Sophie azonban bölcs, okosabb mindenkinél. És végül is: Sophie-t szereti... Sophie is őt, de a Sophie szerelme fensőséges, egy kicsit lenéző, megbocsátó... Anyjára emlékezteti. Amikor a télen betegen feküdt, és forró láz gyötörte, Sophie gyengéden ápolta. Úgy ápolta, ahogyan egy állatkertben megbetegedett elefántot szoktak, alkalmazkodva külön táplálkozási rendjéhez, figyelembe véve, hogy neki eltérő törvények uralják a lényét.

Különben boldog, határozottan az...

Németország egyetlen nagy játszótér, idehaza van ebben az országban. Sophie megtanította őt a takarékosagra is. Egy kis villát vásároltak Potsdam közelében. Még egy-két év, akár nyugalomba is vonulhat, ha... Teringettét, ő sokáig akar még játszani, a hírnévnek határtalan fokai vannak, és ő fel akar hágni a lépcső legmagasabb fokára... Miért ne? Sophie megérti a vágyait, Sophie okos.

Ez a boldogság.

... Sophie teherbe esett, és lényé egyszerre megváltozott, amiként egy kevés vegyi por azonnal megváltoztatja egy oldat színét. Harminc éven felüli asszonyoknál, akik mindig vágnak gyermekre, a terhesség különös boldogságot okoz. Csodálatos érzés, az ő lelkét is összevissza zavarta... Amikor Sophie megsúgta neki a titkot, mély értelmű mozdulatlansággal hallgatta, és köszönetül megcsókolta Sophie haját. De e csóknak semmi köze sem volt a szerelemhez vagy érzékiséghez, annak a kis ismeretlennek szólt, akit bizonyára Olafnak fognak nevezni, anyjának haját és szemét öröklő, tőle pedig a fejformát, a nagyszerű testet, mindazt, ami szép benne... Talán a kis Olafnak mégiscsak elefántcsontszínű lesz az arca, hosszú fekete szempillája, szép metszésű szája, spanyolnak fogják nézni...

Valóban, amióta Sophie tudatában volt, hogy gyermeke lesz, rájött arra, hogy ez az, amire egész életén keresztül vágyott. Lehullott, lomtárba került régi énje, és a későn jelentkező anyai szeretet minden hevét a távoli jövevény érkezése elé központosította. Ira álmodozásában is egyidejűleg új érzések lopóztak,

ezek az érzések őt is már-már tudatosan gyúrták át, mintha ő maga is újjászületett volna, mintha most szerezte volna meg véglegesen a polgárjogot, hogy behelyezkedjék az európai emberiség társadalmába. Milyen jó volt Frankfurtban, Nürnbergben, Kölnben, a farsztó ünneplések között egy pillanatra haza gondolni, a távolság ködén keresztül rápillantani Sophie arcára, egy elképzelt bölcső fölé hajolva látni hitvesét. Most őt Sophie-val a létezés legrejtelmesebb kapcsolatai kötik össze, ők hárman már kört húznak maguk körül, ahova nem léphet be senki idegen. Lipót király Brüsszelben magas kitüntetésben részesítette. Ira pazar jókedvvel vette kezébe a moárészalagos érdemrendet, ujjai között méregette a súlyát, nemes ércartalmát, és előre nevetett, hogy Olaf hogy eljátszik majd vele a porban, és eltemeti a homok alá.

A terhesség hosszú hónapjai alatt Sophie sokszor idegeskedett férjével. Ira gyöngéd szavai viszonzatlanul maradtak, sőt nemegyszer kérdéseire Sophie úgy válaszolt, hogy Ira szemében a közömbösséggel kiejtett válasz valósággal rendreutasításnak tetszett. Ira azonban bölcselmi oldaláról fogta fel az ügyet. Derűsen vette észre, hogy tartós engedelmessége idején minő hatalmat szerzett rajta asszonya... Ez az ő hatalmas szenvedélye – állapította meg magában. – Az ilyen szenvedély nem temperamentum, hanem helyzet dolga, észrevétlenül fejlődik, némán áll elő... Mindez tanulságos a színpadon az emberi szenvedélyek ábrázolásánál is... Végre megszületett a gyermek. Ahogyan várták – fiú lett. Ira bensejét csodálatos érzés fűtötte át, amelyet még nem ismert. Valami új született meg bensejében, vagy talán az kelt életre benne, ami mindig a lelke mélyén szunnyadt.

Olaf anyjához hasonlított, csak az orra volt az apjáé, a kissé tömpe, afrikai orr. Más hasonlóságot akkor még nem lehetett észrevenni rajta...

Rohantak a napok, mintha kergették volna őket.

Ira biztosra vette, hogy ez a gyermek erősebb kapcsolatot fog teremteni közte és Sophie között, mint minden eddigi együttlét. De az anya mintha féltette volna tőle gyermekét... Amikor az emlőjén tartotta az édes porontyot, átváltozott az arca, ragyogott, átszellemült. Amikor Ira vette a kezébe, féltékenyen nézett reá, ellenségesen, mintha attól tartott volna, hogy összetöri... – Csak a haja ne göndörödjék – szólalt meg egyszer Sophie. Idegenek voltak a szobában. Gyöngéden suttogtak: szerencsére az anyjához hasonlít. És az orra, hát az orra is megváltozhatik... Egy ilyen csöppsné!!...

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Ó, átkozott gyöngédség! Ezek a félpillantások, megbocsátások, úgyszólván vigasztalások az apja felé. Még jó, hogy Ira semmit sem vett észre ebből. Megszűkül a világ körülötte, csak a két kalimpáló lábat látja, belenéz a kék szemekbe, minden csecsemő egyformán semleges kék szemeibe – és semmit sem vesz észre abból, hogy a mágikus kör bezárult, és – ő a vonalon kívül maradt...

15. fejezet

SHAKESPEARE KÉTÉRTELMŰSÉGE

– Megmondom őszintén... Cseppet sem bánom, hogy Dawison itthagya bennünket. Elismerem a képességeit, de személy szerint sohasem szerettem. A törhetetlen akarnokot éreztem rajta, a kis lengyel-zsidót, aki le akarja pipálni az egész világot. Ne értsen félre... Nem vezet faji elfogultság... De ez a kellemetlen izzadságszag... Mindenáron Hamletet játssza, holott a Hamletben rejtőző ősgermán elem mindig távol marad a lényétől... És Othellója? Othelló egy hősszerelmes... egy lovag... de ha ő hozzányúlt, tomporon talált tigris lesz belőle. Abszolúte meghamisítja a darabot. Mindenkit elmar maga mellől, egy partnerét sem hagyja élni a színpadon. A színészi törekvés végcélja azonban az egész festmény, nem pedig az egyes figura. Hát nem igaz?!

E szavakat Laube, a Burg-színház igazgatója intézte Aldridge-hoz. A színházi könyvtárban ültek. Szanaszét megsárgult szövegkönyvek, kötésük szétmállott, oldalak hiányoztak belőle. Mialatt Laube merev lábbal, mintha csúz kínozná, az asztal előtt ült, és kezében tartott egy szövegkönyvet, Ira fulladozott a száraz levegőben. Nyugtalanul a berámázott arcképeket nézte, majd tekintete ismét ráesett egy szövegkönyvre. Szórakozottan felvette, rányitott egy oldalra, amely azonban itt-ott olvashatatlan volt és a kikopott betűk akár valami sebhely. Az egész szoba egy temetőkert hangulatát idézte fel benne, és egyszerre különös képzetei támadtak mesterségének hiábavalóságáról.

Aldridge már sokat hallott Bogumil Dawisonról. Laube képmény német szavainak hallgatása közben elgondolta, hogy Laube vele is alighanem törököt fogott. Igaz, neki sohasem jutna eszébe Hamletet játszani. De Laubenak nincs igaza az Othellóval... Valóban sebzett oroszláznak kell ábrázolni. Hallgatott, nem szállt vitába vele, aláírta a megállapodást, és fellépett a Burg színpadán.

Persze hogy nem tetszett Laubenak. Hiába keresett volna nála finom tónust, eleganciát, olajozott társalgási modort, szalon-pallérozottságot. Ám ami még lesújtóbb, az udvari színház legtöbb színésze is azokat az elveket szajkózta be, amit az igazgató úr, a filozófia doktora hirdetett. Aldridge végignézett több Burg-előadást. Scribet látott és Augier-t, gondosan megnyesett bokrokat, amilyenek Schönbrunn parkját ékesítik. Mindenki a helyén volt, szabályosan csevegett, értelmesen tagolt, mert Laube lekergette volna a színpadról, aki egy érzelmi kitörés pillanatában artikulatlan ordítással morzsol szét félmondatokat. Betörte színészeit, mint a lovakat szokás betörni az iskola-futásba. Hát ide vezet a színészet útja?... Az ösztön helyett a rutin jön, a szabad mozgást felváltja a fegyelmezettség, a színész munkájára valósággal rátehenkedik a rendező. Nincs visszatérés a klasszicitáshoz, de nincs megbecsülése annak a forradalomnak sem, amely kiszabadította a színjátszást egy megmerevedett játékmódor béklyóiból. Mintha ő már egy haldokló nemzedéknek lett volna a képviselője, és vele együtt sírba szállnak mindazok, akik egy megfésült, selyemcipőbe bújtatott Shakespeare helyett a tiszta, önmagában élő, ősi emberi érzéseknek voltak a tolmácsolói.

Gondolatban máris Dawisonnak adott igazat Laubeval és minden színházi mandarinjával szemben. Még akkor is, ha látszólag Dawison botránykeltő viselkedése a hivatalosok álláspontját igazolta.

Megnézte Dawisont is, mielőtt ez sértett indulattal Lipcsébe vonult volna át. A velencei kalmárt játszotta, azt a velencei kalmárt, amelyet Laube az utolsó felvonás elhagyásával adatott elő, mert nyersnek, darabosnak, Shakespeare-hez méltatlannak tartotta befejezését. Dawison hangja őt a hegedűre emlékeztette, amelynek egyszerre mind a négy húrját szólaltatja meg a csodálatos biztonsággal vezetett nyirettyű. Végtelen öröm fogta el; a felülemelkedő ember tiszta érzése a legritkább jelenség színészek között: tudott gyönyörködni a más művészetében is.

De a Dawison játéka figyelmeztette őt arra is – amit Laube is helyesen látott meg, noha helytelenül alkalmazott –, hogy a fájnak milyen letagadhatatlan szerepe van a színész munkájában. Dawison magával hozta a színpadra a gettó minden ködösségét és fanatizmusát. Egy nép lelkét hozta magával, anélkül, hogy ez szándékában lett volna. És most az ő agyába is egy zavaró gondolat fészkelte be magát: vajon ő is nem egy fajtszóiaiat-e meg Shakespeare-n keresztül – nem a brittet és nem önmagát, hanem egy láthatatlan, hozzá tapadó, le nem vetkőzhető rejtelmes közösséget?

Ira hajóra ült, és Pesten szállott ki.

Pest... Ungarn... Sohasem hallott a magyarokról. Figyelmét egy politikai merénylet fordította e keleti országra. Újságból olvasta, hogy bizonyos Libényi János nevű szabólegény a császárt, amikor az O'Donell ezredes kíséretében a belvárost környező bástya sétányán haladt, konyhakéssel nyakon szúrta. Legfőbb ideje már kíméletlen rendet csinálni a rebellis magyarok között – fújták meg a csatakürtöt az újságok.

Bécsi ismerősei ijesztgették, hogy a magyarok vad ázsiai horda, amely mind a mai napig nem tudta levetkőzni faragatlan természetét, és teljes mértékben alkalmatlan magasabb rendű műveltség befogadására. És íme, milyen kellemes csalódás! Még nem talált közönséget életében, amely oly rajongással fogadta volna minden bemutatkozását, mint a pesti. Március végén lépett fel az Othellóban, másnap Macbeth-ben, három nappal később Shylockban, amikor is fehér bőruinek maszkírozta magát, és egész eredeti átgondolás szerint Shylockban nem azt a vad, kétségbeesett bosszúállót fejezte ki, amit Dawison; az ő Shylockja – ahogyan a Hölgfutár írja – „elvesztve mindenét, nem átkozódik, még csak nem is szól, hanem a legiszonyúbb fájdalmak rémes ábrázolásával tántorog el”. És amikor a III. Richárdot eljátszotta, Kertbeny Károly, a neves kritikus, mintha eszét vesztette volna, rohant az öltözőjébe: – Királyt teremtett, uram, nem is csoda, mert ön maga is király!

Talán azért ünnepelték úgy a magyarok Ira Aldridge-t, mert jeles színjászok dolgában nemigen voltak elkényeztetve? Ezt csak a magyar nép esküdt ellenségei állíthatták – Bécsben. Hiszen két évvel ezelőtt az isteni Rachel is játszott a magyar Nemzeti Színház dobogóján. A magyar színészek szorgalmasan jártak ki külföldre, hogy tanulmányozzák egy Laroche, Anschütz, Rossi, Seydelmayer, Salvini játékát, ellessék munkájuk titkát. A magyar színészetnek Egressy Gáborja, Szentpéterije, Lendvayja, Szigetije volt, akik mind ihletett papjai az újjáéledt Shakespeare-kultusznak. Ira Aldridge itt valóban otthonra lett. Zrínyi utcai szállása állandóan tele rajongókkal. Tiszteletére a magyar írók lakomát rendeztek az Európában. Jókai mondott pohárköszöntőt. Füredi Mihály, a híres népdalénekes legszebb nótáit énekelte a fülébe. Patikárius Ferkó hegedűje csodálatos hangulatba andalította. Elhalmozták ezüstkoszorúkkal, ajándéktárgyakkal, babérágakkal. A kocsijából kifogták a lovakat. Dízalbumot nyújtottak át neki, amelyben az akkori Pest szellemi kiválóságai írtak hódoló emléksorokat. Barabás Miklós festette meg a portréját. Mintha ez a ragyogó város is, a Duna csodálatos panorámájával csak azért öltözködött volna a tavasz harsogó színeibe, hogy őt ünnepelje. Ira est furor brevis – mikor is mondták ezt? Alig pár éve a hideg Angliában. És azóta?...

Felesége van, aki megbecsüli őt, gyermeke, vagyona, hírneve, egy ország a lábainál... Mégis... Micsoda ország ez, amelyik így tud szeretni? Honnan ez a lelkesedés, amely bizonyára kifogyhatatlan, ha még reá, Ira Aldridge-ra is ennyi pazarlódik belőle?... Itt kellene megtelepedni. Házat építeni Budán, megtanulni magyarul, soha, soha innen ki nem mozdulni. Vajon nagyon nehéz nyelv-e a magyar? Micsoda szavak, a sok e betű: teremtetten, kitörök a nyelve az embernek. Ira Aldridge szeretettel böngészte a kritikákat, amelyeket Festetich, a direktor gyűjtetett össze és fordítottatott le angol nyelvre a számára. Lám, ez az Egressy, aki ha Angliába születik vagy Németországban, nagyobb volna, mint Kean, mint bárki, mint ő, így ír: „Aki nem hallott fiakat vesztett oroszlánokat ordítani, ki még nem látott vad kétségbeesést isteni erővel kapkodni az ég felé, hogy feltámaszsa ártatlan kedvesét, kit vak dühében megölt, ki nem látott várost összeomlani orkán üvöltése és földrengés között, annak Ira Aldridge-t kell látnia...” Honnan, minő kiszámíthatatlan megsejtéssel tudja ez a magyar, hogy mennyire igaz minden szó, amit leírt: vak dühében megölte kedvesét... Ó, Amelie!... Fiát vesztett oroszlán – honnan tudja, hogy Olaf képét kergeti vadul egyik városból a másikba?!

Kempen, a zsandártábornok magához hívatta:

– Önnek, Ira Aldridge, negyvennyolc órán belül el kell hagynia a várost.

Aldridge felszisszent a goromba hangra.

– Először is Herr von Aldridge, ez az én becsületes nevem, tábornok... Másodszor nagyon jól érzem magamat itten.

A tábornokot meglepte az energikus válasz. Ira Aldridge ellenvetése öntudatos volt és magabiztos. Kempen modort változtatott:

– Üljön le, kérem – és székre mutatott: Mondja. Herr von Aldridge – igyekezett nyájas lenni, nem véve le szemét a színész öltönyének gomblyukába tűzött rozettáról –, miért kellett önnek éppen magyar színpadon fellépnie? Talán a mi újvászártéri színházunk...

– Nem válogattam magyar vagy német színpad között. Ott léptem fel, ahova hívtak. A magyar Nemzeti Színház...

Kempen ajka körül halovány mosoly játszott.

– Nemzeti, Nemzeti... Miért hangsúlyozza ön is, hogy nemzeti...

Aldridge nem tudott mit mondani erre:

– Angol állampolgár vagyok, és Shakespeare-t tolmácsolom...

Kempen idegesen rángatta ki a fiókját, és egy köteg írást markolt fel csontos ujjaiával:

– Ön nem Shakespeare-t szolgálja, hanem eszköze lett meg nem engedett politikai akcióknak. Íme, itt vannak a jelentések... A magyarok tüntetésre használták ki az ön fellépéseit, mert önben egy elnyomott faj fiát látták. Persze, ők tapsolnak, randalíroznak az elnyomottak szolidaritásával. Ez az egész Shakespeare-kultusz, ami itt Pesten lábra kapott, egy svindli. Azt hiszi, nem tudjuk, hogy Petőfi miért éppen a Coriolanust fordította le, Johann Arany pedig miért a Julius Caesart? ... Mert ezekbe be lehet csempészni egy kis hazafias fájdalmat, egy kis negyvennyolcas revolúciót, egy kis allegóriát... Szegény barátom! Maga abban az illúzióban ringatta magát, hogy a taps, dicsőség a játéknak jár ki, holott ha csak a száját mozgatja, máris – éljen, éljen... Az elnyomottak! – ismerjük őket.

Aldridge Ira szikrázó szemekkel ugrott fel:

– Tábornok úr, ön maga sem hiheti komolyan...

Kempen fanyarul hadonászott a vörös plajbászával:

– Naiv ember, mit ért ön a világ dolgaihoz? Nyissa ki a szemét, majd látni fogja, itt mi kráter tetején táncolunk. Egy lázongó népet kell megfékeznünk, szorosabbra húzunk a gyepelőt – mutatta kezével, és bőbeszédűen magyarázni kezdte, hogy minő rejtett politikai céljai vannak egy-egy kalapdísznek, öltözködési arrangement-nak, köszönési formának. – De ha ön ugyanazt a szerepet akarja betölteni, ám tessék, visszavonom a kiutasítást, cselekedjék tetszése szerint.

– Köszönöm – mormogta Ira dúlt kedéllyel, és letámolygott a széles kőlépcsőn. Még aznap este elutazott. Annál inkább tette, mert vendéglátékai amúgy is lezajlottak, már csak magánkedvtelésből tartózkodott Pesten. De jó, hogy ez a Kempen felvilágosította, most már ő is másként látja a magyart. Hát ez az a sajátos íz, amely a magyar nóta mélységeiben bújkál, hát ezért öleli oly síró örömmel magához a magyar úr a cigányt?!

Ira a hajó párkányához támaszkodott, nézte a Dunát, a ringó vizet, a távoli füzeseket, a parton kigyúló apró fényeket, hallgatta a víz ritmikus csobogását, és arra gondolt, hogy az ő élete is így folyik le, valahonnan-valahová... Jókai Mór azt írta emlékalbumába: A színész élete a költő halhatatlansága... – ez jutott eszébe. Szegény színész, de mi lesz az ő életével? Neki nincs halhatatlansága, mert csak azt tudja, hogy mi volt, aki láthatta és aki látta, az is el fogja felejteni. Hát hogyan örökítse meg magát? Hogyan? miképpen legyen halhatatlanná? Lám, ez a víz folyik, de mindig itt marad, ugyanúgy változatlanul barátságos partok között, a nagy természet vetette ágyán. Így él az ember is örökké a fajtájában. Valahová kell tartoznia az embernek.

Ira Aldridge elutazott, de két hónap múlva újra Pesten volt. Othello, A velencei kalmár, újra Othelló... Mit törődött ő Kem-

pennel, a spiclikkel, akik folytonosan a háta mögött ólálkodtak, a Szigeten, a Császárfürdő árkádos, árnyékos fákkal beültetett udvarán, a Hét Választófejedelemben, vagy az Angol Királynőben, ahol pesti magyar barátaival szórakozott. Fogják el, börtönözzék be; boldog volna, ha valamilyen áldozatot hozhatna a magyar ügyért... Azután még mélyebben hatolt be ebbe a titkokkal teli országba. Vendégszerepelt Kolozsvárott, Váradon, Kassán... Írt Sophie-nek, jöjjön utána, hozza magával a kis Olafot Kolozsvárra. – Ilyen csöppséggel nekivágjak egy barbár országnak, ahol nincs vaspálya, rendes fogadó, és ahol az emberek úgy félnek a német szótól, mint a tüztől. Igen, majd, ha nagyobb lesz. Majd egyszer... – Kifogás, kifogás – állapította meg magában Aldridge. – Az az igazság, hogy Sophie jobban érzi magát nélkülem, és amióta megvan a gyermek, én már teljesen felesleges vagyok neki.

Még egyszer el kell mondani, hogy Sophie és Ira nyugodt, felhőtlen családi életet éltek, azoknak a házastársaknak életét, ahol az asszony már túllépte a negyvenet, a férfi közelebb az ötvenhez; ahol az asszony minden gyöngédségét a gyermekre központosítja, a férfi pedig magára kanyarítja az idegenségnek, hozzá nem férhetőségnek azt a szomorú leplét, amelyet egy különös hivatás, különös fajta, különös múlt rejtélye szőtt meg olyanná, amilyen.

Ha Aldridge jól összeszámítja, az utóbbi évek tizenkét hónapjából legalább kilencet töltött állandóan távol. Ez a kilenc hónap mindig arra volt jó, hogy hazagondoljon, viszont ha otthon időzött, megint alkalma nyílt, hogy kifelé vágyjon. Olaf közben nőtt, és minden nap többet és többet hódított el magának a körülvevő világból. Ira ezt jobban megfigyelte mindenkinél. Tegnap még úgy hagyta el Olafot, mint aki még nem tud állani, ma már vígan szaladgál; tegnap még etetni kellett, ma úgy bánik a késsel, villával, mint egy kis herceg. Ő svéd, azt mondja, de apa miért nem svéd? Apa miért fekete, miért nem olyan, mint anya vagy ő? Mit lehet erre felelni? Ira ölbe veszi, magasra tartja, gyönyörködik benne. Olaf is kedveli apát. Erős, vastag hangja van apának, mégsem kell félni tőle – csak miért nem olyan, mint a többi ember? Mivel kente be magát? – Kis fiam, én néger vagyok – mondja egyszer Ira mély meggyőződéssel. Olaf tapsol a kezével, kis kutyájához szalad, és ráncigálja a fülénél: hallod, apa néger, mit szólsz hozzá?

Igen, néger, ezen már túl kell esni, és egy kicsit büszkének is kell lenni rá, mint azok a bajszos, Kossuth-szakállas magya-

rok odalenn a Dunánál. Nem amerikai, nem angol, nem svéd, egyszerűen néger.

– Hol laknak a négerek, apukám?

– Túl, túl, a nagy vízen, énekelnek, halat fognak, nyilakkal lövöldözik az oroszánt, guggolnak a tűznél, és lándzsákkal a kezükben láncolnak, amikor kisüt a holdvilág.

– Apukám, én nem lehetek néger?

– Nem, fiam, te nem lehetsz az. De miért is szeretnél?

– Mert én is guggolhatnék a tűznél, és lándzsával a kezemben táncolhatnék.

– Miért töltöd meg a gyermek fejét mindenféle ostobasággal? – veti közbe szigorúan az anya.

– Én néger akarok lenni – sivalkodik Olaf.

Ira megsimogatja a szőke puha fürtöket. – Hát legyél néger! Ez a te gyermekkorod. Az emberiség gyermekora – fordult most az anya felé, aki figyelmesen hallgatta párbeszédüket.

Azután Ira megint elutazott. Olaf egy-két napig emlegette, majd elfeledte apját. Aldridge Dél-Németországban és Svájcban vendégszerepelt, Bernből hazahozott egy máltai keresztet.

– Ezt apuka kapta, de ha akarod, neked adja.

– El is veszem tőled, apuka! Nem való az nagy embereknek, csak kis gyermekeknek való – diadalmasan ragadta ki apja kezéből, és cipelte magával a gyerekszobába. Ira megint elment, és megint visszajött, és Sophie sohasem mulasztotta el, hogy ne ő csomagoljon be az urának, és útiládba gyömöszölve színpadi ruháit, parókáit, kardját, félelmetes csizmáit, azokra a kóbor vikingekre gondolt, akik harci fegyverzetet öltenek magukra, tengerre szállanak, idegen égtájak alatt portyáznak, és zsákmánnyal megrakodva térnek vissza, de változatlanul tekintetükben hordozzák minden megélt kalandjukat. Olaf még nem tartott ott, hogy tisztába jöjjön ezeknek a furcsa színházi rekvizitumoknak a rendeltetésével. Játéknak látta ezt is, mint mindent és mindenkit azokon a megszokott személyeken kívül, akiken nem volt semmi rendkívüli. Valami nagy, hatalmas játékszernek tekintette apját is, és fogadkozott, hogy apját nem engedi el többet hazulról, hanem beállítja a hintaló, a megtépett óriási mackó közé. Ira tűnődött: – Nagypám, az afrikai király a szeleknek, a viharoknak, az őstermészet elementumainak volt a játékszere. Én a tiéd, te kis fehér pillangó!... Csak játsszál, ahogyan én játszom, és minél később legyen ébredésed.

16. fejezet

NÉHÁNY ÉVVEL KÉSŐBB

Sophie és Ira künn ültek villájuk kertjében, ahonnan a Spree ezüstös kanyargását lehetett látni.

Ira már hónapok óta odahaza volt. Finom, világos színű gyapjúból fantasztikus munkaruhát csináltatott magának, ebben dolgozott, a fákat nyeste, kerítést javított, fűvet gyomlált, homokot talicskázott, Olafnak szekeret tákolt össze, élénkpirosra festette, és néha már a kora reggeli órákban nekiállott fát fűrészelni, olyan mohón, hogy a verejték csöpögött le róla.

Olaf kíváncsian nézte. Lábat kissé szétvetette, kezét beledugta a zsebébe, fejét felszegette, s szemgolyója kitágult, amikor figyelt... Ezek a mozdulatok mind apjára emlékeztették, tőle tanulta el.

Sophie szelíden korholta mind a kettőjüket. Olafot, hogy fölösleges munkákkal terheli apját. Miért nem megy inkább játszani a többi gyermekkel? Irát, hogy sohasem látja dolgozószobájában, egy könyvet nem vesz elő, postáját fel sem bontja...

– Mondd, miért rontod el mindig az örömeimet? Miért nem engedsz együtt lenni a fiammal?

Sophie kissé gúnyosan felhúzta a szemöldökét:

– A fiaddal? A fiaddal? És a szerepek, a dicsőség? A tavasz óta nem léptél fel sehol sem – tette hozzá szemrehányólag, és nyomban elhallgatott.

Ira legyintett.

– Eredj, Olaf – szólott Sophie, és Olaf, mint mindig, úgy rohant ki a házból, mint akinek gyerekjáték birtokába venni a mezőt, a folyót, az egész világot. Ira hosszasan nézett utána.

– Most beszélj! – szólott Sophie megváltozott hangon. – Mi bajod?

Ira megrezsent e hangra. Nem először fordult meg agyában, hogy Sophie előbb-utóbb felteszi neki a kérdést. Ezért magában már készen megformálva a visszautasító feleletet, amellyel nevetve, fölényesen odázza majd el a kérdést. Már mondta is:

– Ugyan, Sophie, nincs nekem semmi bajom a világon! Pénzünk van, hála istennek. Egészségesek vagyunk, a nap süt, fáinkat békében hagyta a fereg, megy minden, mint a karikacsapás... Legfeljebb az bosszant, hogy azok a tulipánhagymák, amelyeket Hollandiából hoztunk, nem kapnak erőre a földben. Talán nem elég zsíros a televény, vagy mi... – elakadt, mert zavarba hozta Sophie mindent meglátó tekintete.

– A te harlemi tulipánjaid... – szólalt meg vontatott hangon, és megbiccentette rá a fejét, a ráhagyás gyöngéd jeleként. Hirtelen könyökére támaszkodott, Ira arcába nézett. – Miért nem játszol mostanában, Ira?

Ira félszeg, elhárító mozdulatot tett, most ez a szó is: Harlem, önkénytelenül megütötte. Harlem, nem volt benne semmi célzatoság. Hogyan is lehetett volna? A véletlen összejátszása csak, hogy van Észak-Hollandiában is egy Harlem meg odaát is egy... De ő éppen hazagondolt. Az éjszaka Daniellel álmodott, meg Rebeccával. Hát ez mind csak véletlen... Egy morzsát sepert le nadrágyjáról:

– Egyszerűen azért nem lépek fel, édes Sophie-m, mert nincs hol fellépnem. Fájdalom, nekem egészen más a helyzetem, mint a többi színészeknek. Ezek a Ristoriak, Dessoirok, Rachelek ha kijátszották magukat a külföldön, hazatérhetnek színházaikhoz, ahová állandó szerződés köti őket. De lásd be, hogy nekem nincs hova mennem, viszont nem is lehet örökös vendég szerepelnem... Ahol már hallottak, oda két hét múlva nem térhetek vissza... Kicsi ez a világ, édesem. – Sophie hitetlenül rázta meg a fejét, mire Ira mintegy didaktikus modorban folytatta. – Meg aztán: fél kezemen elszámolhatom a szerepeimet. Shakespeare – és ezzel vége. Én nem vagyok orgona, az én sípomnak csak hat hét hangja van...

– Tudnál te más szerepekben is játszani, ha...

– De nem tudok, mondom.

– Shakespeare negyvenkét darabot írt.

– Ugyan! Hiába üzenem meg, hogy én Prosperóval jövök, az én kedvemért nem veszik elő A vihart, amit talán sohasem játszottak. Van-e fogalmad róla, hogy tulajdonképpen mennyire távol áll a közönség ízlésétől Shakespeare? Az emberek nem érzik túlságos hiányát e britnek. Ha nem lett volna egy Garrick, ha nem lett volna néhány megszállott bolond, Shakespeare sohasem született volna újra. Pár hónappal ezelőtt egy pétervári színigazgatóval állottam levelezésben, és felajánlottam repertoáromat. – Ki az a Shakespeare? – írta vissza – mi nem ismerjük, és nem bízunk benne.

Sophie félbeszakította:

– Emlékszel, hogy te magad mondtad régen: Shakespeare-t abban a pillanatban, amikor rájövünk az ízére, úgy megszeretjük, hogy nem is vágyunk más színházi táplálékra. Minden más étel mellette sovány koszt.

– Mondtam, de akkor még a magam szemével néztem a világot. Azóta látom, hogy például a franciák sohasem ismernek el más klasszikust az ő Corneille-jükön vagy Racine-jükön kívül... A latin népekről egyszerűen lepereg észak szelleme, mint zsíros papírról a vízcsepp.

– Te magad vagy az élő cáfolat. Benned, a véredben nincs semmi északi. És mégis, te és Shakespeare elválaszthatatlanok vagytok egymástól.

– Köszönöm a kedvességedet, Sophie! Egy fecske nem csinál tavaszt. És... hát megmondom neked. Nem vagyunk elválaszthatatlanok. Vannak Shakespeare-nek szerepei, amelyeket a lelkebben hordozok ugyan, de mégsem merném színpadra vinni, mert még nem érlelődtem hozzájuk.

Sophie merev, hitetlen arccal hallgatta.

Irának, aki egy időben oly könnyedséggel tornászta fel magát a szavakon, mint az evet a fán, egyszerre nehéz lett a beszéd. – Most kitalált mindent... Csak rá kell nézni a Sophie arcára: ő tudja, hogy mit védelmezek, mit ostromlok. Mi van nekem távol idegenben? Semmim sincs, itthon a helyem, idegenben hogyan tartsam meg, ami minduntalan elveszéssel fenyeget... Nincs egyebem, csak a fiam... Őbenne élek. Meg kell tartanom... – Bár beszélnének másról, csak nem erről, ami annyira felforgatja a belsejét...

– Vonulj vissza hát, élj boldogan, szeress – folytatta Sophie némi gúnnyal.

Ira ajkán volt a szó: gondolja el, hogy Richard visszavonul a magánéletbe, és Lear visszanyeri kockajátékot, amit elveszített... Ez rendkívül egyszerű dolog lett volna. De nem. Elkezdett erőltetetten nevetni.

– Mit gondolsz, nem ez volna a leghelyesebb? ...

Úgy látszott, mintha Sophie nem nézne reá, de éles tekintete minden rezzenést megérezett Ira hirtelen mozdulatlaná váló arcán.

– Nem szeretted már a foglalkozásodat.

Kemény szavak voltak, Ira dacosan mormolta.

– Nem szeretem, sohasem szerettem, azt hiszem. Valamihez kellett kezdenem. Az ember azt csinálja, amit tud, nem azt, amit akar.

Sophie véget akart vetni a haszontalan beszédnek.

– Az az igazság, Ira, hogy nem bízol a művészetekben. Újra játszani kell, tűzön-vízen keresztül, hogy megerősödj. Kifogásaidat nem vagyok hajlandó elismerni! Azt állítod, hogy nem tudsz

új szerepekben vendégszerepelni, mert a szintársulatok csak bizonyos darabokat vesznek fel a műsorra... Mi akadály van, hogy te magad szervezz társulatot? Te magad leszel a rendező, az egész mű felett ott a te szellemed. Ne légy kishitű! Neked kötelességeid vannak... Szinte felesleges mondanom, hogyha nem keresel pénzt, a tönk szélére jutunk. A kis vagyont feléltük. A télre már gondok jelentkeznek. Gondolj a fiadra is.

Írát perzselték az asszony szavai. Micsoda keménység, protestáns állhatatosság. Lám, ez az északi asszony mindig álruhában járt, kereste magát, bukdácsolt, nem találta útját. Hazugságban élt akkor is, amikor boldogtalannak hitte magát. De Olaf megszületett, eldobta mankóit. Azóta olyan erős. De hát Olaf nem éppen úgy az ő gyermeke, mint a Sophie-é?

Hirtelen mulatságos dolgok jutnak az eszébe. Sajátságos dolog, hogy gondolatai sohasem maradnak meg abban a mederben, amelybe a logika kényszeríti őket, ki-kicsapnak, vadvizek lesznek. Előfordult néhányszor, hogy szenvedélyes tirádára nyitotta ki a száját. Sophie ránézett, és úgy kezelte, mint egy gyermeket. De igaza volt. Hát legyen most a segítségére.

– Minden úgy lesz, ahogyan te akarod. De állj mellém! Kísérjetelek el vendégszerepléseimre, te is, meg Olaf is. Ne nevezz ostobának... Belső szükségét érzem, hogy a nézőtérén tudjalak benneteket.

Sophie gondolkodott, azután megszorította Ira kezét:

– Veled megyek, a feleséged vagyok.

Ira szeme megtelt könnyekkel. Azonnal munkához látott, összeállított egy angolul beszélő társulatot, és pár hét múlva Budapesten voltak.

– Látod, kedvesem, most már megváltozott itt is a világ – szólott Ira Aldridge nejéhez, amikor Szigligeti svábhegyi villájának teraszáról lenéztek a holdfényben párálló Pest felé. – Pár évvel ezelőtt még meg sem mertek muksanni. Ma? Hallod a sarkanyúk pengését a csárdás ütemére? Ez már a szabadság!

Sophie összehúzta szőrmével bélelt kabátját, mert még foga volt a télnek. Kijött a hangos teremből, hogy friss levegőt szívjon. Odabenn mind magasabbra hágott a jókedv, a zeneszó messze kihallatszott. Ira folytatta:

– Még öt évvel ezelőtt, amikor itt jártam, a rendőrségre vitték, aki olyan szakállt mert viselni, mint Kossuth Lajos. Nézd meg, ma minden férfi atillában jár, fekete nyakkendővel, kihajtott inggallérral. A dámák pedig vállfűzőt viselnek, a színes ruhaderekat hatyúprém díszíti. Így jelennek meg a színházban és a

„dalidokon”... A hajadonok pedig gyöngyös pártát vagy virágokból font koszorút hordanak. Megfigyelted? Hát nem elragadó?

Sophie elnéző mosollyal hallgatta az urát, akit egyre jobban elfogott a lelkesedés. Olafra gondolt. A kisfiút lefektették a szálában, a színház öltöztetőnöje ügyel rá. Bizonytalán az igazak álmat alussza. De neki tulajdonképpen a gyermekénél volna a helye. Szegény kicsi Olaf, már harmadik hónapja nem az ágyacskájában alszik. És ez a koszt... Zsíros, paraszti ételek. Ezekről rontotta meg a gyomrocskáját is.

– Holnap Keiser Ernestné rendezi meg tiszteletünkre nagy estélyét. Itt egy új táncot mutatnak be. Palotás, vagy hogyan hívják. Vasárnap pedig a színház helyiségeiben lesz bál...

– Igen – szólott egész csendesen Sophie, férje karjába öltötte kezét, és kérte, hogy menjenek vissza a mulatságba.

Ira új szerepben lépett fel, a Lear királyban.

Budapesten azt hitték, hogy csak itt, a magyar színpadon játssza először. Ira nem merte bevallani, hogy sohasem játszott. Még a színészek sem vették észre, hogy lámpaláza van, reszket minden porcikájában. Vajon ki is gondolta volna, hogy ez a nagy színész bukástól remeg?

Ira Aldridge ismerte magát. Ha énje nem tűnik el végzetesen a maszk mögött, ha nem semmisül meg egy mindent eltipró viharos élményben, akkor elveszti az illuziókeltés egyetlen lehetőségét, az igazságot. Az igazi színészek lelke pompásan osztódik meg a játék alatt: ellenőrzik a legszenvedélyesebb kitörést, és az átélés mámorában is pontosan hallják agyuk gépezetének finom kattogását. Nála is így volt, de csak akkor, ha egy szerepet már több ízben játszott, ha megvoltak az ismétlődésből eredő tapasztalatai. Ám most úgy érezte magát, mint egy kötél-táncos vagy egy légtornász idegen cirkuszban. Minden a helyén van, nincs ok a félelemre; a fellépés előtt lelkiismeretesen átvizsgálta a trapézt, az állványokat; izmait is megtapogatta, rugalmasságát kipróbálta, ellenőrizte a holt anyag és a delejes idegek teherbíró képességét. Minden a helyén van és még sincs a helyén mindaddig, amíg biztonságérzését maguk a tények, a nagy erőmegfeszítés nem igazolja. Ira hajszálpontosan tudta, hogy Othellójában hol végződik a shakespeare-i varázsló és hol kezdődik ő, aki bizonyos korú, bizonyos származású, bizonyos élményeket hoz magával, bizonyos örömeket és bánatokat és reményégeket; aki öt perc múlva a rivaldák előtt áll, s bevált egyéni mozdulattal teszi a szívére a kezét, hogy megköszönje a tapsokat; egy negyedóra múlva a színház pamlagán pihenni ki fáradalmait; egy félóra múlva kocsin a szállójába hajtata... Homályosan átrezgett rajta az az élet, amelyről csak neki szabad tudnia, más senkinek, és ugyanakkor kira-

gyogtatja száz színben azt a másik életet, amely magába zárja lényének gondosan titkolt részét is. Ha voltak meglepetések az ezer eljátszott Othelló vagy a Richard után, e meglepetések neki is szólottak: váratlanul rohantak reá a hideg agy és forró szív munkája közben. Mégis, Othelló és azok a szerepek, amelyekbe bevitte lényét a kölcsönös megtermékenyülések lázában, második énjévé váltak, de Lear, bár könyv nélkül elmondhatta volna minden sorát, valahol még messze járt tőle, legbensőjében még nem tudta megmarkolni. Lear még nem volt igaz, és ha a közönség észreveszi... ezt az aggodalmat Aldridge még akkor sem győzhetette le teljesen, amikor a zsúfolásig tele nézőtérről felhangzottak az első diadalmas tapsok.

De Aldridge megnyerte a csatát. Szentpéteri, a színész felrohant hozzá, és elkiáltotta magát: – Benced a nagy Shakespeare másodszer él – s másodszer hal meg veled!

– És neked hogy tetszett? – kérdezte Ira Sophie-től, amikor egyedül voltak. Sophie már ágyában feküdt, a melléje húzott kereveten a kis Olaf, álomtól piros arccal, szőke fejét félig a párnába rejtve. Ira az ágy lábánál állott. Fáradt volt, idegei feldúlva, Lear agybeteg nézésének reflexe még az arcán.

– Azt hiszem – válaszolt Sophie, hogy megnyugtassa urát –, embert alkottál. Helyén volt az elismerés, meg lehattél elégedve a sikerrel.

– A sikerrel igen, de önmagammal nem – felelt Ira csüggedten.

– Mindig elégedetlenkedsz... Hát nem vagy tökéletes. Hát aztán!... Minél közelebb az eszmény, annál messzebb. A művész életében a beteljesedés: halál.

Ira lopva a Sophie arcára nézett. Ó, hogy unta most e henye bölcsességet az ajkán... Hát ő csak mindig szenvedjen? Csak folytonosan viaskodjék démonával? Kiért? Kinek?

– Lear különben nem tetszik nekem – folytatta Sophie az ágyból. – Az egész darab nem tetszik.

– A Lear? – csodálkozott Ira majdnem sértődötten.

– A Lear. Mi tessék rajta? Gógös, makacs. Be van zárva hatalmának tudatába, mint valami hüvelybe. Árasztott-e valaha is maga körül melegséget? Majdnem azt merném állítani, hogy megérdemelte sorsát.

– Annyit szenvedett!

– Megérdemelte – vágott közbe Sophie szenvedélyesen, és felült.

– Nem ismered Shakespeare-t – szólott Ira igen csendesen, csalódottan, a meggyőzni akarás minden szándéka nélkül. – Lear, amikor hatalma csúcán állott, már akkor szenvedett... Ezt jegezd meg: már akkor szenvedett.

– De miért?

– „Ha nem örülnél, pört kezdenél anyád sírjánál, mert hűtlent fedez.” Ezt csak úgy említi Shakespeare mindjárt az elején, melleslegesen, de értésünkre adja, hogy elhunyt hitvese hűtlen volt hozzá...

Sophie összeráncolt homlokkal hallgatta:

– Shakespeare... tudom, hogy most haragszol reám, személyi ügynek tekinted az öreg brit minden dolgát, nevetséges... Shakespeare csak bizonyos lelki berendezkedésű nőket ismert. Nem vetted észre, hogy tragédiáinak okozója, hogy az a bizonyos gyöngegség éppen a legsúlyosabb pillanatban hiányzik... Ha Lear gyermekeinek élt volna az anyjuk, Lear nem került volna szörnyű sorsára, nem jut kegyelemkenyérre. Mit gondolsz, hogy alakul Desdemona élete, ha él az édesanyja? A Cordeliáé, az Opheliáé és Jessicáé?

– És Volumina? – vágott közbe Ira diadalmasan.

– Ő az egyetlen. De a kivételek csak erősítik a szabályokat.

– Shakespeare zsenialitása...

– Férfi volt, és jobban szerette a férfiakat, mint a nőket. Miért akarta hősnőit is mindenáron fiúruhába bújtatni? Miért játszatta Rosalindát és Júliát síhederekkel?

– Ez mind csak rabulisztika, kedves – szólott Ira, és megkettőzte figyelmét, hogy rájöjjön a Sophie szavai mögött rejlő tévedésekre. – Honnan ismered te így Shakespeare-t?

– Ira Aldridge felesége vagyok.

– Sohasem beszéltünk ezekről...

– Sok mindenről nem beszéltünk, Ira...

– De hogy jutott az eszedbe...

– Volt egy mozdulatod, amely figyelmeztetett, minő eltérő a gondolkodása a férfinak és a nőnek... Nem is tudnám szabatosan visszaidézni e mozdulatot. De ezt észrevettem a Richardodon is.

Ira izgatottan járkált fel s alá a szobában. Lépteire zaj keletkezett, a kancsó víz is megmozdult az asztalon.

– Feküdj le és aludj! – igyekezett Sophie véget vetni a beszélgetésnek. – Még felkelted Olafot álmából.

Ira megállott az ágy fejénél:

– Milyen különös mindaz, amit mondtál... Felnyitottad a szememet. Mennyire másként nézi egy nő a világot, mint egy férfi.

– Ugyan honnan veszed e következtetéseket? Amiért Learról véleményt mondtam, ami talán nem is igaz...

– Úgy érzem, hogy nekünk mindenben más a felfogásunk. Hogy bármiről kezdenénk el vitatkozni, azonnal kiderülnének a véleménykülönbségek.

– De ettől nyugodtan aludhatunk mind a ketten – ásított és mosolygott.

– Valaha arról ábrándoztam, hogy tökéletesen egybeforrok veled... Nevezz ki, de minden igyekezetemmel azon voltam, hogy legyen egy ember az életemben, akinek arcába úgy nézhessek bele, mint egy tükörbe.

– Éjfélkor akarsz velem vitatkozni. Hát fontos ez?

– Ha ismernél engem, másként beszélnél. Nekem fontos.

– Természetadta különbségek vannak a férfi és a nő között. De mit bonyolítsuk, nincs két egyforma ember a világon.

– Így céltalanná válik az életem.

– A művész örökös nyugtalansága ez, Aldridge. Ha én, a család nem nyújtjuk neked ezt a tükörképet, amelyben arcvonásaidat szemlélheted, ott van a Shakespeare-ed.

Ira keserűen legyintett. Szokatlanul hatott rá, hogy Sophie a vezetéknévén szólítja. Miért vajon? Ezzel is csak a távolságot akarja kihangsúlyozni? Shakespeare... Eh, ő itt akar társakat, e földön.

Ira most elkapatva egy kínzó gondolattól, amely mintegy lökés-szerűen ugrott fel a lelkéből a torkába, megragadta Sophie kezét, és az ágy szélére ült:

– Nem a férfi és a nő között, nem az egyes emberek között vannak gondolkodásbeli különbségek, kedvesem. Fajták és fajták között.

Ira nehezen nyögte ki e mondatot, nyelve odatapadt szájpaddalásához. A sötétben csak villódzó óriási szembogara látszott. Sophie megijedt, és Ira fejét a mellére húzta.

– Könyörgöm, hagyj fel az ilyen ostobaságokkal. Te magad becsüled túl a jelentőségét, hogy véletlenül más a származásod. Mintha nem volna más baja a világnak, mint a fejnek a formája, a bőrnek a színe?! A szíve minden embernek a bal oldalán van. Az éhségre, szomjúságra minden embernek egyforma jelei vannak. Életük egyformán törékeny, egyformán porszem valamennyi. Nincs különbség ember és ember között. De te úgy ápolod az érzékenységedet, mint más a virágoskertjét. Egészen a vesédig látok, ha egy szót sem szólasz... Végtere is hét éve vagyok a feleséged...

Ira szégyenkezett. Gyöngéden megfogta Sophie két kezét, és úgy mormolta:

– Te jó vagy hozzám, Sophie!

Úgy látszott, hogy a két szív összedobbant, és mégis mind-egyik a maga ritmusát követte.

A színészetnél, az emberi alkotás paradoxánál csak egy végetesebb: az isteni alkotás paradoxona, két ember élete egymás mellett.

Másnap mind a ketten úgy tettek, mintha az éjszakát a legnyugodtabban aludták volna végig. Ira jókedvű volt, Olaffal játszadozott. Sophie reggeli toalettjét végezte a hálószobában.

– Apa most elmegy sok pénzt keresni. Elengeded apát?

– Menj és hozz haza sok pénzt. Egy milliót, még annál is többet. Sokat. Nagyon sokat.

– Minek neked az a nagyon sok pénz, kisfiam?

– Lovat akarok venni, ágyút, csatahajót, millió rabszolgát. Egy országot akarok venni, hogy én legyek a király.

A kis hódító! Irának eszébe jutott, amikor Sophie és Olaf egy nyáron künn nyaraltak a német hegyekben. Ő csak egy napra tudott kiszaladni hozzájuk. – Ne nyúlj, apu, a hegyeimhez, ezek az én hegyeim – mondotta Olaf, és olyan mozdulatot tett, mintha el akarta volna venni előle ezeket az ezer méter magas, hallgatag hegytömböket.

– Utazz el gyorsan, apuka!

– Te nem jössz velem?

– Nem, én hazamegyek anyukával. Mi majd megvárjuk, amikor hazahozod az aranyzsákokat.

– És én nem fogok hiányozni neked?

– Hiszen én anyukával maradok – csodálkozott Olaf, és nem ment a fejébe, hogy akkor apu hogy is hiányozhatna neki.

Reggelizés közben Ira azt mondta Sophie-nak:

– Hívnak Oroszországba. Nagyon hízelgő szerződés. Már érdeklődtem is az utazás körülményei felől. A jövő héten útnak indulok.

Sophie természetesnek találta, hogy együtt utazzanak. De Ira határozottan ellentmondott.

– Miért ne kísérhetnélek el? Pétervárról csak egy ugrás Svédország. Onnan hazamegyünk, és együtt töltjük a nyarat.

– Nem, kedves, Olafot nem tehetjük ki ilyen út fáradalmainak.

– De én megígértem neked, hogy ezentúl mindenhova követni foglak.

Irának az ajkán volt a szó, hogy megmondja: – Úgysem követhetsz te oda. ahová én nap nap után leszálok, egy alvilág rejtelmes fantomjai közé. Olaf is felsírna, és neked is elakadna a lélegzeted. Javíthatatlanul beteg ember vagyok. Mit áruljak el a titkaimból?... Hogy már Shakespeare sem érdekel? Hogy elveszítettem a csillagot, amely egy életen keresztül fényeskedett nekem? Ezt még magamnak sem merem bevallani... Menj vissza, nem követhetsz.

Megígérted, Sophie-m, és mégis le kell beszéljelek róla. Az oroszországi rettenetes közlekedési viszonyok... A cudar hideg...

[Erdélyi Magyar Adatbank]

– Akkor ne menj el te sem! A forró nap fiának ilyenkor délre kell utaznia, a tenger mellé. Várjuk meg, amíg kitavasodik.

– És ki fog pénzt keresni? Azt akarom végre, hogy megtol-
lasodjunk, és ne kényszerüljek majd később elzálogosítani érték-
tárgyaimat. Pár év múlva kiöregedem. Gondoskodnom kell a
jövőről. A tiedről, az Olaféról és a magaméről – tette hozzá
bizonytalanul. – Most még formában vagyok. Szükségem van az
igazhitú oroszok rubeleire.

Sophie nehezen vált el Irától, Olaf annál könnyebben.

17. fejezet

OROSZORSZÁGBAN

Shakespeare-t nemigen ismerték Oroszországban, de az oroszok imádták a színházat, és Ira Aldridge nevét sűrűn emlegették azokban a társaságokban, ahol szó esett Európa színészeiről. Miként Magyarországon, úgy itt is a nemzeti művelődés megteremtésének sürgős vágya ragadta el az embereket, és felfigyeltek nyugatra, tanítást, felvilágosítást vártak onnan. Osztrovszkij színdarabjai egy korszakkal lökték előre a színház fejlődését. Taglioni és Elssler Fanny után, akik impulzust adtak az orosz táncművészet példátlan kifejlődésének, Pétervár közönsége a robusztus Ira Aldridge-t várta türelmetlenül.

Sztyelovszkij, Aldridge impresszáriója nyolc estére kötötte le a négert. Egykori feljegyzés szerint a nyolc fellépésből csak Szentpéterváron harmincegy fellépés lett, amelyből huszonegy az Othellóra esett. A cári Alekszandrijszkij-színház hatalmas terme zsúfolásig megtelt, Ira Aldridge arcképe Pétervártól az Uralig forgott közkézen. A Szépművészeti Akadémia dísztagjává választotta. Sándor cár a Tolsztoj-érdemrenddel tüntette ki, Peter Boborikin, a híres kritikus Ira vendégszereplését az utolsó évtized legnagyobb művészi eseményének tartotta, és kijelentette, hogy Anglia sose lehet eléggé hálás annak, aki Shakespeare nevét a moszkoviták földjén halhatatlanná tette, és egy eddig ismeretlen kultusznak nyitotta meg az útját.

Népszerűsége a politikusokéval vetekedett. A Veszolovszkij több karikatúrát és humoros történetet közölt róla, mint a kor államférfiairól. Játékának életszerűsége annyira hatott az orosz képzelőtehetségre, hogy az Othello előadásán együtt zokogtak vele, ájult asszonyokat vittek ki a nézőtérről. Egy ízben – ugyancsak egykorú feljegyzés szerint – az Othello ötödik felvonásának második jelenetében, amikor Othello elkezd nagymonológját: *it is the cause, it is the cause, my soul*, hirtelen felugrik egy fiatalember az első sorban, és felkiált: *Desdemona ártatlan, Othello, ő ártatlan!* majd tébolyodottan átvette magát a párkányon, hogy

a zenekar székein keresztül a színpadra rohanjon. Másnap, amikor Ira egy orosz herceggel ebédelt, az újságolta neki, hogy a felindult fiatalember súlyos beteg lett és meghalt.

Moszkvában ugyanaz a tomboló siker, a paroxizmusig. Othello, Shylock, Lear állandóan a műsoron. Moszkvában Desdemonát az igen tehetséges Poznyikova Fegyetoa játszotta oroszul, de azt mondják, a jelenlevők több zeneiséget hallottak ki Aldridge angol beszédéből, mint saját anyanyelvükből. Hónapokat töltött Ira vidéken is. Művészetének csúcspontján állott, ezt már nem lehetett fokozni. Csak ő volt elégedetlen. Am ha azt mondta volna, hogy boldogtalan, kinevették volna. Aki látta őt a Nyizsnyij Novgorod-i vásáron asztrakán sapkájában, ébenfabotjával méltóságteljesen végigvonulni a sokadalomban, részt véve nevető arccal minden parasztmulatságban, vagy Dolgorukij herceg estélyén, az epolettek, a delnök rizsporos vállai közül kiemelkedő fejjel, de-hogyis gondolta volna, hogy egy kismadár szorult e hatalmas mellkas ketrecébe, és az afrikai éjszakák gyászos énekét zokogja.

Egy alkalommal az udvari bálra is meghívást kapott.

II. Sándor cár barátságosan magához intette, és a következőket mondotta neki:

– Katerina hercegnő nagy elismeréssel nyilatkozott önről. Nos, nem volna kedve önnek udvari színészem lenni? Oroszokban az ön népe mindig nagy rokonszenvre talált. Dicső elődünk, Nagy Péter barátjának tekintette a néger Hannibált, és tudvalevőleg országunk legnagyobb költőjének, Alekszander Szergejevics Puskinnak ereiben is néger vér folyik.

Ira felvetette szemét a Szent György terem márványstukkóira, mintha azon keresztül a csillagos égboltot keresné.

– Felség, meghatva köszönöm szívjóságát, de az én sorsom, hogy örökké vándoroljak. Nekem nem szabad sokáig egy helyben ülnöm. Mire megszeretnének, már meg is unnak.

– Nem akarunk bókokat mondani önnek. Láttuk és méltányolni kívánjuk érdemeit. Ön csillag Európa egén, és szeretnők a mi égtájunk felett megrögzíteni.

Ira mélyen meghajolt:

– Engedje meg, felség, hogy hasonlatát variálhassam. Belőlem legfeljebb a meteor csillogásából van valami. Amíg messziről sziporkázom, idegen fényel, tapsolnak nekem, de ha földre zuhantam, élettelenül összeomlik a testem. És inkább elmenekülök, nehogy valakit lomha terhemmel agyonüssek.

Sándor cár álmodozó mozdulattal tette karba kezét fehér dolmányán, amelyet szibériai kékróka szegélyezett, és fürkésző pillantással nézett Ira arcába:

– Sajnálom – válaszolt az uralkodó, és a hangján érződött, hogy őszintén gondolja. – Reméljük azonban, hogy viszontlátjuk

önt. Iseri Becher-Stowe asszony művét, a Tamás bátya kunyhóját?

– Nem, felség – szólott Aldridge.

– Hogyan? – csodálkozott Sándor cár. – Hiszen ez a leghatásosabb védőirat az ön jobb sorsra érdemes népe érdekében.

– Népemtől elszakadtam – akarta mondani Aldridge, de mielőtt ajkára ért volna e felelet, érezte, hogy annyiszor hangoztatott tiltakozása most erőtlenné válik.

– Nem ismerem, de el fogom olvasni – felelt szolgálatkészen.

– Ha tudná, hogy szívem mélyén mennyire együttérek önnel. Bennünket nyugaton elnyomóknak tartanak. Nos, ön most visszamegy Európába... Elmondhatja, sőt mondja el, hogy én, Sándor cár, a muzsikok felszabadításával foglalkozom, és elhatározásomat tűzön-vízen keresztülviszem. Ha önre pillantok, és tekintetbe veszem szellemi nagyságát, azt a csúcst, ahova feljutott, át-és átérzem a rabszolgatartás igazságtalanságát. A muzsikok szabadok lesznek, talán még hamarább, mint a civilizációjára anynyira rátarti Amerika négerai.

Aldridge szeretett volna szabadulni e téma nyomasztó hatása alól. Hát mindig azonosítják őt a fajtájával? De egy ellenerő jótékony hatását érezte felszívódni a csontjaiba, és hagyta sodortatni magát.

– Köszönöm önnek, felség, népem nevében is. Nem szabad magamat illúziókban ringatnom, hogy éppen én, egy jelentéktelen porszem, tölthetek be szerepet felséged mélyen emberi elhatározásánál; nem – ez ildomtalan volna.

– De igen, igen – szakította félbe Sándor cár élénken.

Aldridge meghajtotta magát.

Sándor jókedvűen szorított vele még egyszer kezét, és kegyesen elbocsátotta.

– Úgy látszik, megöregedtem – gondolta Ira magában, míg kissé nehézkesen lefelé haladt a lépcsőn. – Meg kellett öregednem, hogy egyszer fel merjem lapozni a saját lelkemet is... Eddig mindig csak utánoztam... Holott az én lelkemben is van elég olvasnivaló. No lám...

18. fejezet

BOLHASZÍNHÁZ

Sophie Irával odahaza volt Svédországban. Valahol a Vener-tó közelében töltöttek egy telet. Most már kitavaszkodott. Ira pedig azzal a gondolattal foglalkozott, hogy megszakítja vendégjátékát, s egyelőre nem lép fel. Amit akart, elérte. Akárhogy is fordul sorsa, emberi számítás szerint nem fog koldusbotra kerülni.

Igen, nyugalom... A halhatatlanságra vágyott? Keserűen nevetett: a színész halhatatlansága... Csak addig halhatatlan, míg a testével, tíz körmével meg tud kapaszkodni azon a földön, amely az övé. Jöjjenek mások. Mily édes eltűnni a névtelenségben.

A színpadok izgalmas élete után a magányosság volt az, amelyben Ira úgyszólván önmaga mértéke fölé nőtt. A magányosságban, a csendben, a világtól való elzárkózottságban vélte felismerni azoknak az elemeknek egyikét, amely még új izgalmat, meglepetést jelenthetett a számára. Most valami olyan érzés vette őt birtokába, amely erősebb volt Shakespeare szavainak minden csillogásánál. Saját boldogtalanságának feltörő érzése.

Akárhogy is forgatja, magyarázza, boldogtalan. De vajon a boldogtalanságnak nem éppen az emberi nagyság az oka? Ira Aldridge sokáig nézte magát a tükörben: – A szájam mindig nevet. De a szemem mindig szomorú. Minek higgyek inkább, a szájamnak-e vagy a szememnek?

Szomorúság, egészen sajátos szomorúság volt. Szomorúságát már régtől úgy viselte, mint a teherhordó vállain a súlyt. Egy egész élet formálta olyanná. És tudatára ébredve eddigi élete elvetéltségének, a szomorúságban lelt nyugalomra.

Hát kezdődjék egy új élet... Majd ott a tó mellett vásárol egy farm-félt, és egész nap hallgatni fogja a Trollhätta vízesés fejedelmi zúgását. Vagy vasárnaponként bemegy Olaffal Göteborgba, és mint békés polgár jár-keel a mutatványosbódék között. Shakespeare? ... Egy régi barátja, öreg színlaposztó jut az eszébe, akit még segédkellékes korában ismert meg. A nevét elfelejtette.

Ó, a név az ember életében teljesen fölösleges. Csak arra való, hogy mások ismerjék. Ennek a színlaposztónak állandóan remegtek az orrcimpái, és lilába játszott az arca. De hát ez is mellékes... Valaha bolhaszínháza volt, és erről mesélgetett, amikor együtt ültek a csapszékben. – Csak egy romlatlan emberi bolha jöhet számításba, azaz olyan, amelyet születése pillanatától embervér táplál, és vattás skatulyában nő fel... – tárgyalgatta szakértelemmel e művészet mibenlétét, és a megmaradt whiskyt egyetlen hosszú korttyal lehajtotta. – Volt, kérlek – folytatta aztán kissé gúnyos mosollyal – egy kis bolha-hősöm, akivel az Othellót játszottam. Láttad volna azt az édes kicsi ágyat, pöttyömnymi selyempaplant, amellyel a bolha-Desdemonát letakartam. Othellócska ugrott egyet, és törével leszúrta Desdemonát. Haha! De az én Othellóm megöregedett, képtelen volt elegáns mozdulattal a paplankát félretolni, és kétszer-háromszor is ugrania kellett, amíg feljutott az ágyra. Kénytelen voltam egy frissebb erővel kicserélni...

Tempi passati... Most majd ő agyai ki bolhaszínházat Olaf mulattatására.

Tehát végérvényesen meg fog telepedni Svédországban...

Ira Aldridge azonban meggondolta magát: mégsem Skandináviában vásárol birtokot. Túl közel volnának az övéi a svéd földhöz, túl együtt volnának ezek a svédek... Már akkor inkább Angliában, ahol Sophie is idegen, Olaf is. Ellenben ha neki nem is adatott meg Angliát hazájának tekinteni, a nyelv, amelyen kifejezi magát, amely éppen olyan szerves része lényének, mint keze vagy lába, angol. Csak nem sokat gondolkodni. Egyenesen Angliába utazni, és mielőtt Sophie ellenvéleményt jelentene be, megvásárolni a birtokot.

Ira Oroszországból lengyellakta vidékeken keresztül Észak-Németországba, onnan Dániába utazott. Dániában pár napot töltött, hajóra ült. A hajón három apácát látott, közülük kettő öregebb, egy fiatalabb. Fehér főkötőjüket a szél állandóan cibálta, megmozgatta a keresztet is a mellükön. Az apácák mozdulatlanul ültek az egész átkelés alatt. Aldridge csodálta türelmüket. Az életnek egyetlen bölcsessége a türelem – állapította meg némi irigykedéssel.

Sydenhamben találta meg azt a hajlékot, amelyet keresett. Az omladozó ősi kastély legszebb terme egy hatalmas, faburkolatos ebédlő volt, délkeletre nyíló szobáját Olafnak szánta. Volt a kastélyban biliárdszoba, zeneterem, hálószoba baldachinos ágygyal, még egy szoba és még egy szoba, egyelőre ismeretlen rendeltetéssel... Ő maga a toronyszobát tartotta fenn magának.

Noha tavasz volt már, amikor Aldridge értük ment, a sok erdős csúcs még hóborítottan fénylett az áprilisi ég alatt. Keze tele volt vadvirággal, amikor betoppant a házba. Elsőnek az Olaf hangját hallotta meg.

Olafról olvasta le az idő rohanó lépéseit. Alig egy esztendő, és már nagy, értelmes fia van. Szőke, hosszú haja, amely eddig leányos külsőt adott neki, most jócskán levágva. Oldalra fésült frizurájával akár egy kis skandináv herceg. Tekintete sem röp-ködött oly nyugtalanul, mint régen, amikor nem tudott betelni azzal, hogy minden bokorból virág küldi az illatát. Pillantása most biztosan nyugodott apján.

Sophie kedves, mértéktartó, előzékeny. Megcsókolták egymást, és ölekezésük az egymáshoz tartozás néma jele volt. De azért megéreződött, hogy távol éltek egymástól, mind a kettő annak az életnek a ritmusában, amelyet a körülmények parancsoltak rájuk.

Sophie megütődve vette észre, hogy Ira mennyire megöregedett. Szeme alatt kis táskák képződtek, halántéka tájékán a csimbókos haj egészen fehér, mintha az orosz tél csípte volna meg és a dér még azóta sem olvadt volna le róla. Szemének fénye is megfakult, a hangja mélyebbről jött és rekedtebben hangzott. Istenem, pedig csak egy év... De Sophie a viszontlátás e percében arra a férfire gondolt, akit évekig látott maga körül, és hajlandó volt elfelejteni, hogy Irán már a hanyatlás jelei mutatkoznak.

– Hát most már együtt maradunk, Olaf – emelte fel Ira mint régen a fiút vállmagasságig. Olaf már szokatlanul találta e mozdulatot, és bizonytalanul tekintett az arcba, amelyet újra meg kell szoknia, hogy rokonszenvesnek találja. – Hát emlegetél-e sokat, öcskös?

Sophie közbevágott:

– De mennyiszor...

Olaf lesütötte a szemét: nem hiányzott neki. Hát az elején igen, emlegette. De később...

– Aztán majd összepakolunk, és megyünk Angliába. Sydenhambe. Mit szólsz hozzá?

Sophie kérdő tekintetet vetett rá.

– Sydenhambe? – fintorította el arcát Olaf – hát az hol van?

Ira előadta rábeszélő élenkséggel a történetet.

Sophie hallgatott. A fjordok jártak az eszében, a vízesés édes lármája, a meghitt ház minden zuga. Az a nyugalom, amely kiáradt minden szögletből, az a biztonság, ami azoknak adatott meg, akik szülőföldjükön élnek.

– Minden jó, amit te csinálsz, Ira – szólt, de hangja nem vette át Ira lelkesedését.

– Ne így mondd, édes Sophie-m! Örülj neki – majd hozzátette: – a ti kedvetekért csináltam.

Eljött hát a pillanat, amikor ösztönösen tudták, hogy az elmúlt idő sem mállasztotta el közöttük a természetes válaszfalat, és hogy a viszontlátás varázsa már lehullott róluk.

– És most megmutatom neked, hogyan lakunk. Nézz körül, minden kis bokorról leolvashatod az életünket.

Sophie karját az Iráéba öltötte. Csak alig kellett elhagyniuk a széles fatornácot, már benn jártak a természet kellős közepében. Olaf előttük ment, és egy mogyoró vesszővel hadonászott. A távoli vízesés folytonosan morajlott, de nem nyomta el a szél zúgását, amely bekerült a fenyők közé, és jól lehetett hallani, amint fáról-fára terjedt. Piros volt az ég a késői alkonyatban, és valami valószínűtlen rozsdaszínű fényben égett.

Ira, távollétében több levelet írt, és válaszokat is kapott rá. Nagyjából tehát Sophie értesült Ira minden sikeréről.

– Csak arról nem írtál – állott meg Sophie mély lélegzettel és irányt keresett, hogy merre menjenek –, csak arról nem, hogy hűséges voltál-e hozzám?

Milyen ostoba, okvetetlenkedő kérdés! bánta is, hogy megkérdezte, hiszen ismerte Irát, tudta, hogy hűséges, mert az akart maradni. De évdnie kellett, hogy betöltse az ürességet, amely egyszerre a lelkében támadt. – Annyi szép hercegnő között, úgy értem – lehajolt, egy virágot tépett le.

– Ezt a kérdést én is feltehetném neked. Hiszen te szebb vagy, mint valaha. – Igaz is. Sophie-nak előnyére vált a hosszú visszavonultság. Arca megszínesedett, szemei csillogtak, és mozgásában, ahogyan lehajolt, volt valami nagy-nagy kipihenség, amelyből évekre lehet majd tartalékolni.

– Én? – kacagott Sophie elfeledkezve, és rámutatott a lucfenyőkre, amelyek ritkásan állottak a tisztás szélén, ahová érkeztek. Mintha azt mondaná: hiszen itt csak árnyékos fák vannak, mozdulatlan tó. Csak ezekkel csalhattalak volna meg.

Amikor megvacsoráztak, Ira tréfásan megjegyezte, hogy feleséges dolog lehet odakünn aludni a verandán. – A hold sápadt karéja felcsillant, és hűvös fényét mintha szitákon szűrték volna át.

– Nyáron magam is sokat aludtam odakünn. Az éjszaka tele van csodálatos hangokkal, amelyeket csak az ért meg, aki ismeri ezt a vidéket. De most még hideg van...

Ira tréfás megjegyzéséből azonban komoly dolog lett. Abban a szobában ugyanis, amelyben Sophie aludt, ott aludt Olaf is, aki ragaszkodott hozzá, hogy anyjával maradjon, és sírt, amikor Sophie kiadta az utasítást a cselédnek, hogy a másik szobában vessen ágyat az úrfinak.

– Félek egyedül, anyám – zokogott Olaf, és fenyegetően nézett Irára, aki megrontotta az ő békés nyugalmát.

– Nohát akkor igazán mindegy, hogy künn alszom-e vagy a másik szobában vettetek ágyat.

– De nem fogsz megfázni? – nyugtalankodott Sophie.

– Oroszországból jövök. Ott megszokja az ember a hideget.

– Hosszasan nézte Sophie, és azon gondolkodott, amit elveszítetett benne. – És én is kíváncsi vagyok arra az összevissza finom zenére, amely téged úgy el szokott andalítani.

Ira künn aludt a verandán. Plédekkel betakarózott. Nyaka, karja azonban szabadon maradt. Amíg csak a víz távoli moraja hallatszott, tökéletes csendességűnek tűnt az éjszaka. Később különböző zörejek tépték fel a csendet, amelyeket még félálomban is hallott. A rét fanyar illatát érezte sokáig az orrában. Azután elaludt és álmodott. Az érzékszerveire gyakorolt benyomások a gyermekkor életét ébresztették fel benne. Álmában oly forró égtáj borult föléje, hogy kitarozott. Otthon volt. Az ültetvényeken. Fekete bőrű emberek emelték fel lassú csodálkozással a fejüket, és a görnyedt testek egyszerre egyenesebben állottak, mint a cukornád. Zavaros villódzás ébresztette fel. A szívét fogta. Köhögött.

Nem jót tett neki az éjszaka. De azért kitartott hálólhelye mellett, mert megszokta, hogy minden kísérlet jó, amelyen akaratát edzheti.

– Nos, mit mesélt neked a svéd éjszaka? – kérdezte reggel Sophie, amikor beöntötte a kávé a csészébe.

Ira ránézett a távoli domboldalakra, majd feleségére és onnan újra ki a bizonytalan távolba. Nem a feltett kérdésre felelt:

– Oly jó volna élni, Sophie, ha száz évvel később születtem volna.

Egyszerre a régi rajongó hangján kiáltott fel. Szeme tele volt titokzatos csillogással, vággyal és visszatérő bizakodással.

– Megváltoztál – suttogta akaratlanul is Sophie, és a kávéskanna megremegett a kezében.

Ira a toronyszobából, súlyos fehér függönyök mögül nézte a sydenhami major életét. Olafot, amint egy pónira ült, és kilovagolt a park kapuján; Sophie-t, amint könyvvel a kezében lassan végigvonult a platánfák alatt, vagy leült egy kőpadra, és kézimunkakosarában motozott; a napfény szelíd játékát az omladozó falon, vagy a felhők olvadozását.

– Ha nem tudnám, hogy ez az élet, akkor az életet kellene a legtökéletesebb színháznak tartanom – mormogta magában Ira. – Ám felemás itt minden, és mert felemás, hazugság. Igaza

volt Keannak, amikor a borhoz menekült. Igaza volt Shakespeare-nek, amikor azt mondatja Hamlettel: „Aztán amelyiketek a bohócot játssza, ne mondjon többet, mint amennyit szerepe előír, mert akkor akad ám olyan is, aki maga nevet, hogy egy csomó bárgyút nevetésre bírjon, még ha ugyanakkor a darabnak valamely kényes mozzanatán kell eltöprengnünk...” És igaza van Othellónak is: „Többé se mákony, se beléndek, a természet semmi altatószere nem adja vissza édes álmodat, ami tegnap ringatott...”

Ira ebben az időben sokat kóborolt az éjszakában. Szerette az éjszakát, amely mint valami orvosság, a létezés friss nedveivel újította meg ereit. Az éjszaka mélyéből tompa hangok hallatszottak, de saját lelkének lármája elnyomta azokat. A parkban volt egy elkerített hely dísznövények számára és, amint rajtuk gázolt, elégtételt érzett, hogy saját birtokán a tilosban járkál. Szidta magát, viaskodott magával, esztelenebbnél esztelenebb gondok gyötörték. – Azt mondják, hogy a néger ellenállhatatlan ösztönből meglopja embertársát. Ó, én csak egyszer szeretnék lopni: a napot lelopni az égről, hogy teljes sötétségbe boruljon a világ.

Néha megunta magányos tépelődéseit, befogatott, és Londonba sietett. Mint egy ismeretlen, akinek nincs semmi köze a színházhoz, jegyet váltott, beült a nézőterre, és mialatt az előadást hallgatta, csodálkozott kortársain, hogy ezeknek még mindig van kedvük játszani. Furcsa diadalérzése volt, mikor meglátta a réseket és repedéseket azoknak a játékában, akik a ma hőseinek képzelték magukat... Tehát mások is... Nemcsak ő... De nem olyan könnyen végez a démon az áldozatával. Ezek az önmarcangoló hetek és hónapok is, amelyek alatt Ira az eszeveszettek fenségével küzdött, hogy más legyen, mint ami, elmúltak.

Csak üresség maradt utánuk. De vajon lehet üresen, cél nélkül, remények nélkül befejezni egy életet? Ira ezerszer feltette magában, hogy soha többé nem lép a színpadra. És hogy nagyobb szilárdságot adjon elhatározásának, megesküdtött Sophie-nak, hogy szakít a színpaddal.

– De hát miért? – rémült el Sophie. – Ha felteszed magadban, hogy nem játszol többé, akkor én nem is kényszeríthetlek rá. De miért kell megesküdnöd? Annyira félsz, hogy nem tudod elhatározásodat megtartani?

Ira gyűlölettel nézett a feleségére. Azután elfordult, szégyellte magát. Sophie-nak mindig igaza van. Bolhaszínház, de ha török, szakad, végig kell játszania. Nincs okoskodás, és nincs ellenerő. A végzet döbbenetes hatalmát megtanulhatta a nagy brit tragikus színjátékaiból. Aki shakespeare-i értelemben élt, az csak shakespeare-i értelemben halhat is meg.

19. fejezet

SAM ROBESON ÉLETFILOZÓFIÁJA

Ira Aldridge 1865-ben a Haymarket színpadán lépett fel. Előadás után elővette jegyzőkönyvecskéjét, és beírta a dátum mellé: Othello, 508 ízben.

Aztán lemosakodott. Arcát közel tartotta a tükörhöz. Szíjas, fáradt arc meredt felé. A tükörben visszaverődtek az asztalkán elhelyezett sminkel őszerek, a maszk eszközei; a zsíros rudacskák, amelyekkel tajtékot kevert a szája körül, és arcát teltebbé és fiatalabbá tette, a rizsporos doboz, álhaj, mindez nyugtalanító feleslegességgel, mint operáció után a műtőasztal körül hagyott csipeszek, ollók, vattacsomók.

Amióta visszaköltözött Angliába, egyetlenegyszer lépett fel, most – és mintha valami kínos előérzet gyötörte volna, fennhangon utána mondogatta –, most és utoljára. Fennről és lennről a vékony falakon keresztül vidám, kacagó hangok szűrődtek át, lábdobogás, széktologatás, becsapott ajtó lármája. Aldridge oda nyomta fejét a tükörhöz, mint valami hűvös párnához, és nem tudott megválni tőle. Pedig már semmit sem látott. Ziháló melléből a felszakadt pára elhomályosította az üveget, csak a két gyertyafény csillámlott benne.

Sophie és Olaf odakünn voltak Sydenhamben. Már alszanak mélyen mind a ketten. A szárnyas ablak nyitva van, gyantaszaggal telik meg a szoba.

Egy pillanatra bejött az öltözőjébe egy fiatal leány, prêmes gallérban, kalapjáról lecsüngő fátyollal, amely homlokát és szemöldökét eltakarta, ölebbel a bal karján: Mrs. Kendal. Aldridge ijedten fedte el magát.

– Nem tudtam elmenni, mesterem, hogy meg ne köszönjem előbb, amiért velem lépett fel. Velem... aki semmi vagyok, egy csitri leány.

Aldridge huzakodott a felé kínálkozó kéz elől, és mutatta zsíros, festékes ujjait.

– Ó, a maga keze! Amikor azt mondta: Your hand, Desdemona, úgy mondta, hogy eltűnjek és megsemmisüljek a tenyerében. Mutassa! Ezek azok a kezek, amelyek reám nehezettek, hogy megfojtsanak. Ezek a...

– Hány éves vagy, kislány?

– Tizennyolc.

– Desdemona kora – mormogta Ira, és hirtelen elhallgatott. Az öleb vakkantott, Kendal ujjai bebújtak az állat szőrzetébe.

– Az ön Othellója olyan férfias, olyan fiatalos...

– Ne folytasd, bogaram... Könnyebb meggyőzni ezt a pincsit, itt...

– De amikor olyan nagy volt! Fenséges. Felülmúlhatatlan. Úgy lobogott, mint egy meggyújtott fáklya.

Aldridge rezignáltan legyintett a kezével:

– Ötszáznyolcszor játszottam el ezt a szerepet, ne csodálkozz. – Te pedig először – akarta még mondani, és odalépett hozzá, megszorította csuklójánál. – Olyan fiatalosan ver a pulzusod, mind arra gondoltam, ez már vér, ami kering, ez már vér...

Kendal ösztönösen visszahúzta a kezét.

– Az ön ereiben talán...

– Nem – kongott Aldridge hangja üresen. – De mit törödsz te velem? – fakadt ki hirtelen hevességgel. – Törödj te csak magaddal! Nem én tartottalak keresztvíz alá. Mit hálálkodsz te nekem? És miért magasztalsz? Hiszen jól tudod. Egy leesett mákszem nem sok, annyit sem érek már. Csak annak van értéke, ami nő, színesedik, virágzik... Eredj, te prücsök, te, te kis vékonyság... Indulj a szerencséd felé...

Kendal zavartan húzódott az ajtó felé, szemei megteltek könnyel.

– Mivel bántottam meg a mestert?

– Semmivel. Eredj csak, eredj – gyöngéden tuszkolta kifelé, és megfogta az ölebet, amely közben a gyalultatlan széken otthonosan elhelyezkedett, és óvatosan a leány kezébe tette. Megvárta, amíg elhalt minden lépés, és csend ülte meg a színházat. Azután pelerinjébe burkolózva elindult a magas emeletről. A portás mély meghajlással köszöntötte.

– Csúnya időnk van – szólott oda a portáshoz.

– Hozassak egy kocsit? – kérdezte a portás.

– Nem, majd csak gyalogszerrel.

Írát azon az este, amikor a Haymarket igazgatójának hosszúságos unszolására fellépett, és fájdalmasan igaznak találta aggodalmát, hogy neki már nem okoz gyönyörűséget semmiféle sze-

rep sem, ahelyett, hogy a legelső alkalmatossággal visszatért volna Sydenhambe, ellenállhatatlan vágy a Whitechapel felé vitte. London felett éppen apró eső szitált. Mintha csak tegnap lett volna, biztos léptekkel haladt a Temze mentén, és elérte a Varjú utcát, ahova Kean szokott betérni, hogy utcáról felszedett barátjával, Robesonnal, a néger díjbirkózóval találkozzék. A néhány órai céltalan mászkálás terhét nem érezte meg, vérenek ősi öröksége volt akár száz kilométereket bejárni olyan könnyedséggel, amely elképzelhetetlen európai ember számára. Az eső felfrissítette homlokát. A kis kocsmá semmit sem változott. Cégére vidáman táncolt a szélben, a fűrészpárral behintett, lefelé vezető lépcsőfokok most is tele voltak giz-gazzal, mint harminc és egynehány évvel ezelőtt.

Ahogy az ajtóhoz ért, tudta, hogy most három lépcsőfok következik lefelé, ügyelnie kell, különben megbotlik, mint akkor, amikor először kereste gazdáját, hogy az átdorbézolt éjszaka után kocsióra ültesse és szállására vigye.

Az asztalok a nedves falak mentén most is úgy állottak, mint régen. A sántán bicegő kocsmáros azonban már nem látta itt, türelmes görény-arcával, félrekapott bojtos sapkájával, nekítámaszkodva, a söntésbe vezető ajtófélfához. Idegen emberek ültek szorosan egymás mellett, de ugyanazon arccal, ugyanazon ruházatban, mint elődeik, ugyanaz a szag, ugyanaz a félhomály, ugyanaz a rekedt hangú zenebona, mintha teljesen lényegtelen lett volna, hogy az emberek kicserélődtek, amikor más minden a helyén maradt.

De lám, mintha Robeson ülne ott egy matrószipkás, himlőhelyes alakkal. Szerecsennek mindenesetre szerecsen... Billen a feje, ránéz: Robeson. Ez visszanéz: – Halló – integet feléje. – Hát meddig őrizzem még szutykos holmijaidat? – kérdezte vidáman.

Aldridge azonnal visszaemlékezett, hogy harminc évvel ezelőtt Robensonra bízta a cókómóját, a sáfrányszínű egyenruhát, az ujjatlan inget és két-három durva törölközőt. Végtelenül jólesett neki ez az érdes hang, amely egyszerre megszüntetett minden távolságot, és harminc évet úgy elsöpört, mint ahogy az ember egy kenyérmorzstát söpör le az asztalról.

Robeson már jött, felálltában rántott egyet a nadrágszóján, és kacsintott társának is, hogy üljenek át az Ira asztalához.

– Bratford – nyújtott kezet a matróz, olyan nyers markolással, mintha a hajócsigát kellett volna megráncigálnia.

Ira érezte a kézfogás szilárdságát.

– Rég nem láttalak – szólott Robeson, és intett a kocsmárosnak, hogy három ale-t hozzon az asztalra.

Ittak, mint régen. Bratford fekete bagót húzott ki zsebéből,

és fogai közé szorította. Ira nézte tetovált karját, ízléstelen, színes nyakkendőjét, hatalmas, kidüllesztett mellkasát.

Az ivó tetejéről füstölgő petróleumlámpa csüngött alá, amely ingadozó nagy köröket írt le maga körül. Robeson a maradék sört egyetlen hosszú korttyal leitta, és csak azután szólott:

– Nem láttalak, elkerültél a szemem elől. Mi lett belőled? Pincér, portás, kocsis, mi az isten csodája? Vagy – bizalmasan közel hajolt hozzá, és kezével olyan mozdulatot tett, mint akit csuklójánál összekötöznek – bekaszliztak néhány esztendőre?

– Sem az egyik, sem a másik. Színész lettem...

Robeson felkacagott.

– Színész. Haha. Most jut csak az eszembe.. Emlegetted Kean, amikor elmentél tőle... – Robikám, megbolondult az inasom. Faképnél hagyott, színész akar lenni. – Szegény Kean! Nagyon szerettem. Jó slukkja volt. Hát hallod, Bratford koma?... Színész lett a mi igen tiszteletreméltó barátunkból.

Bratford bóbiskolt, zavaros szemmel nézett fel, és azután ő is eltűntette maradék sörét.

– És te, Robeson?

– Haha, ilyesmit kérdezni. Még mindig a gyűrűben.

– Bírod még?

Robeson nyújtózkodott:

– Hallod, Bratford, hogy bírom-e még? – rázta meg társát nagy magabiztossággal.

Ira hallgatott.

– Te, Robeson, most én kérdek valamit... Mi az értelme? mi a titka... a bokszolásnak?

Robeson sercintett egyet.

– Nem gondolkoztam rajta. A zápfogaimnak nem tesz jót a gondolkodás.

– De mégis... Harminc éve csinálod már. Harminc év, gondold csak el...

Robeson elhárító mozdulatot tett, mint akit kísértésbe akarnak vinni. Ira arcán azonban volt valami sürgető könyörgés-féle, amely válaszádra készítette:

– Nohát, ha észreveszem, hogy más ütni akar, én ütöm meg először. Ezzel a bölcsességgel még mindig én jöttem ki jobban. Mindenesetre egyszerűbb, mint a te munkád, amelyre én isten uccse, sohasem vállalkoznék. Még hogy a más bőrébe bújjak bele. Elég nekem a magamé is – és most gyönyörködve rántott egyet felső karizmán. Közben Bratford ültében előrecsúszott, és minden átmenet nélkül horkolni kezdett.

– Különben sohasem voltam még színházban.

Ira élénken érintette meg a karját.

– Soha, soha... Pedig jegyek irányában lettek volna némi

összekötetésem... De ha Kean utálta, aki pedig abból élt, miért ne utáljam én, már látatlanban is.

– Mert nem jöttél rá az ízére... Nem ismered a titkát... Ez, édesem, feltéve, ha nem unod...

– Ha ital van a bendőmben, semmit sem unok. Márpedig van.

A kocsmáros újabb italt tett az asztalra. A kancsókkal megkocogtatták az asztalt, és fenéig kiitták. Robeson megadóan bólogtatott a fejével, Ira gyulladt szeme óriásivá tágult.

– Hallgass ide, Horatio, megengeded, hogy így szólithassalak? Tudod, mi a magam fajtájú embernek a legrettenetesebb? Ha nincs barátja, akinek feltárja a szívét. Csak azt ne mondd, hogy a feleségem... Szenvedélyes tirádára akarom kinyitni a számat, hogy végre megmondjam neki, mi bánt, mire ő: töröld le kérlek a szádról azt a morzsát; vagy: kérlek, fűzd be a cipőzsinórodát... Ő olyan asszony, aki nem fogad el tő'lem egyetlen argumentumot sem, ha az a rendetlenséggel függ össze. Úgy kezelt mindig, mint egy gyermeket. Egész Európa úgy kezelt... Mindenki csak azt látta bennem, amit én a világtól kaptam. De amit én adtam a világnak, azzal...

Robeson meggyőződésesen ásított.

– Horatio, te sem értesz meg, de most már nem is fontos, hogy megértsenek. De meghallgatsz – és könnyíték a lelkemen. Nos, miről is beszélünk? Az én mesterségem, kérlek alázatosan, hogy hazugsággal hitessem el az igazságot. Én is alakoskodom, állítom, hogy most felemelek egy tört, és megforgatom valaki gyomrában... A közönség is hazudik, mert tudja jól, hogy én hazudom, és nem tör van a kezemben, hanem egy feketére mázolt fakés, amellyel még egy ceruzát sem tudnék meghegyezni. De el akarja hinni az én hazugságomat. Becsapom a közönséget, aki akarja, hogy becsapjam, mert ha nem csapom be, akkor azt mondja, hogy egye meg a fene, becsapott... Neki meg kell fedkeznie arról, hogy én ki vagyok, nekem pedig arról, hogy ő ki. Hát ez az egész! Nincs benne semmi bonyolult.

Robeson bamba képet vágott, nem ment fejébe a dolog.

– Nehéz buksid van, látom. Nézz hát ide... Én most felemelem ezt az üres kancsót, és azt mondom: isten éltesse őfelségét! Kiiszom, megtörlöm a számat... Neked el kell hinni, hogy ez a kancsó tele van valami isteni nedűvel, és hogy ez a részeg koma, akit most felköszöntöttem, Anglia királya... Ha nem hiszed el, lőttek az igazságnak.

Robeson végigmustrálta, és megint sercintett egyet:

– Már akkor inkább a gyűrűben, cimborá...

Ira Aldridge végighúzott kezével italtól nehéz homlokán, és komolyan helyeselt:

– Tökéletesen, cimbora! De várj csak... Betanulok egy szerepet – remélem, tudod mi az? annyi baj legyen –, hónapokig, évekig, csak azért, hogy ott a deszkán elhidd nekem, né, most megszületett egy szó, egy természetes válasz, amely nem volt azelőtt, nem is lehetett, mert egy másik szó váltotta ki... Micsoda csalafintaság – spongyát az egész mesterségre... De van még ennél is ravaszabb, utálatosabb, megdöbbentőbb, hogy úgy mondjam, tragikusabb, ha értenéd... Amikor az ember egy olyan életet tanul be, ami nem az övé... Amikor nem mást akar megteveszteni, hanem önmagát... Reggel és este, esőben és viharban, nem egy mulatni vágyó közönség számára, hanem a maga hülye babonájában egyedül állani tükör elé és sajnálkozni: ez én vagyok... Kellemetlen ráfeledkezés, mondhatom. Csak egy kicsit későre jön rá az ember...

– Elég ostoba – rivallt rá Robeson. – Az ember ne habarsozza maga körül a dolgokat. Én mindig abból indultam ki, hogy akire haragszom, le kell vágni a földre, hogy nyekkenjen.

– Te – ismerte el Aldridge határtalan elismeréssel. – De várj csak, van valami ennél is cifrább. Amikor az ember tudja, hogy amit csinált, az ostobaság, de ha még egyszer csinálná, ugyanazt tenné, mert nem tehet másként, nincs más választása, meg kell gebbednie belé, de csinálnia kell...

Robeson ostobán felnézett. Azután villant a szeme:

– Úgy látszik, valami nagy-nagy bűnt követtél el. Nem tiszta a kezed.

Ira rábámult a kezére. Megkapaszkodó, kicserzett, fekete öklére, hosszú, görcsös ujjaira.

– Senkit meg nem gyilkoltam. Senkit meg nem loptam. De egy fekete ember keze sohasem lehet tiszta. Talán századok múlnak el, de körömágyam alatt egy kis félhold mindig elárul.

Felállott, és öregségtől kongó hangon szólott, mintha prédikációt tartana:

– Nekem csak egy a bűnöm, hogy az egyetlen nép, amelyet meg mertem vetni, a feketék népe volt.

Robeson kacagott.

– Bravó! Most már látom, hogy teljesen lekapott az ital. Legjobb, ha cihelődünk és lógunk egyet a szabad levegőn. Csak nem vagy rosszul?

Aldridge arca hamuszürke volt. Belekapaszkodott az asztal szélébe és változatlanul mormogta:

– Szőkevénye vagyok a saját fajtámnak. Eltűntettem nyomait, mint a tettes, aki fél a büntetéstől.

Szemeit úgy forgatta, hogy csak a fehérje látszott. Ahogyan

a lámpa alatt állott, arca erős fényhatásokkal volt megmintázva, és mintegy alászínezte alázattal kevert meghatódottságát.

Amikor a szabadba érték, Ira Aldridge negyugodott. Robeson halkan füttyrésztett, hatalmas testével úgy járt, mintha teljesen súlytalan lett volna, fejét behúzta a nyakába. Aldridge csodálta ezt a mozgást, amely elüt minden más mozgástól, mert ez az izmok diadala. Robeson a hajnal derengésében felhúzott valami éktelen sárga színű kesztyűt. Azután megölelték egymást. Ira egy százfontost kaparászott elő, és a Robeson felöltője zsebébe dugta. Robeson megtapogatta izmos tenyerével a zsebet. Tekintete tétova tiltakozást fejezett ki. De azután vállat vont, és eltűnt. Talán több ízben vissza is fordult, de a köd leereszkedett, és már két lépésnyire nem lehetett látni tőle.

A démon azonban nem nyugodott.

A démon nem engedte, hogy a tunya öregség kegyelme nehezedjék reá. A démon nem tűrte, hogy belemerüljön magányosságának különös révedéseibe; felköltötte és kikergette, hogy ott semmisüljön meg a nagyvilág lármájában. A démon azt vijjogta a fülébe; gondolj Macbeth élethalálcára Macduffel! A szellem még akkor is él, amikor a királyi test már rég halott. A lelked még él, Ira, kövesd az utolsó lélegzetvételig parancsát.

Ira Varsóban játszott, és most éppen útban volt Lodz felé. Alsótéste összezsugorodva a lábzsákban, feje fojtó prémekbe bugyolálva, de fülei változatlanul hallották a trojka csengőinek halk zenéjét. Útközben meg-megállottak egy-egy havas kunyhó előtt, csizmás, szakállas, csontos arcú parasztok, macskaprém-kalapos, kaftános zsidók, a hóviharban fölhúzott esernyővel, hónaljukban bugyrokot szorongatva. Megnyílt a bódé deszkaablaka, ráncos kéz vodkát és teát nyújtott át, a fabódé ereszen megereszkedtek a jégcsapok.

Azután megint elnémult a táj, bilincsbe vert fák szótlannal silbakoltak az út szélén, kékesfehérbe szívódtak fel a mezők, a csengettyűs lovak vágattak a cél felé, amelyet nem ismertek.

Varsó... Azután Lodz...

Odahaza pedig a rengeteg hall, a kék porcelánkandalló, az ódon csarnok. Csak türelem... Két hét, és ismét ott fog állni a cár előtt. Atyuska gondosan ápolt szakállával, hosszúkás keskeny arcával, finom fehér, gyűrűs ujjával. Krinolinos hölgyek körülötte, csillogó diadém a hajukban, urak dolmányban, ifjú leányok rizsporos, telt vállaikkal, fehér selyemruhában.

A cárnő aranyos karosszékében legyezőjével, amelyre Zichy Mihály festett csodálatos ábrákat, pofaszakállas komornyikok hor-

dozzák körül a pezsgőt, egy másik teremből halk zene szűrődik át. – Talán tarokkozánk – fordul a cár egy vállrojtos tábornok felé, aki Szent Sztanyiszlav-rendjelt viselt. Ő meg átvonul a hölgyekkel, esetleg Gautier Theophil úrral újít fel emlékeket Damasról...

A trojka zeng az éjszakában, mindenütt hó, hó és örök végtelenség.

Ira felgyúlt képzelettel keveri a múlt és a jövő mozaikdarabjait. Játszik a fényvel és az árnyékkal.

Tejüveg lámpák, délszaki növények, hangfogó szőnyegek... Mit is mondott neki tegnap Bohuslav, a színigazgató? – Őnek Mr. Aldridge haladéktalanul át kell mennie Amerikába. Járt már arrafelé? Szent meggyőződése, hogy óriási sikerei lesznek.

Hogy járt-e Amerikában? Miért nem mondta meg: hiszen ott születtem! ... Nincs éjszaka, hogy ne járjam be álmodozásaimban az ültetvényeket. A vér legmélyebb titka sodor oda. Amerika! Gyalázatomból és szerelmem földje.

Ehelyett azt mondta:

– És ha dollárhegyeket rakosgat fel előttem, mennék-e oda?

Milyen ostobaság! Csak oda akar már menni. Csontjáig szívódott fel a vágy, hogy odamenjen, leboruljon a földre, melyet megátkozott. De hát akkor miért mondta?!

Cárt emleget, és rabszolgát ért alatta. Hótömegeken káprázik a szeme, és trópusi hó szaggatja jégbilincseit. Ha még egyszer övéi között lehetne... Igen, el kell oda mennie. Még akkor is, ha vérebe szaggatják le róla a ruhát.

Nevetséges! Ő Ira Aldridge, angol állampolgár, német lovag, a cár barátja – van-e joga egyetlen jöttment sehonnai amerikaiak is az ő palástjába törölni a sáros csizmáját! Északtól délig fogják ünnepelni, ha visszatér.

Csilingelnek a csengők, itt-ott apró fények villannak fel a távolban, hogy ismét eltűnjenek, a néma táj elfordul, mint egy hattyúprémmel szegélyezett legyező.

– Tíz – vagy tizenöt évvel ezelőtt, igen; amikor még nem ismertem magamat. Nem láttam még hiú álmodozásaim fenekére. De ma? Kiegett aggyal? Felperzselt ideggel? Megfojtott öntudatommal? Ma, amikor nem tartozom önmagamhoz? Olyan lehetek, mint egy cifrán teleaggatott karácsonyfa. Holmi ékességek csüngenek le rólam, ezüst koszorúk, ötvözött billikomok, mézeskalács szívek, apró gyertyácskák rebegő lángjai... Semmi közöm e talmi fényhez. Őles, idegen fa vagyok, idegen erdőből vágta ki. Elfáradtam, mert csak az ordítózásaimat hallgatták. Titokzatos suttagásaim befogadására nem akadt fül.

A trojka hangos csörömpöléssel vágatott át egy hídon, és beérkeztek a lodzi vámhoz.

Innen a város kocsija vitte szállására. Beszédrel akarták fogadni, de Ira kitért minden ünneplés elől.

Ira lepihent, de nem jött szemére álom, láz gyötörte. Délután felkelt és elindult, hogy sétát tegyen a városban. Ellenállhatatlan ösztön a külvárosba vezette. Zegzugos utcákon, elhagyva a komor szövőgyárakat, a zsidónegyedbe ért. Apadt szemű, öreg zsidókkal találkozott, akik összebújva nézték, amint dülöngő léptekkel haladt, és botjával felverte az utca gizgazait. Most botja egy mozdulatlan tömegbe akadt, egy macska fagyos kadávere volt.

Úgy tűnt neki, hogy már járt e helyen.

Amikor egy púpos faház elé ért, megállott. Ha most megnyomja az ajtó kilincsét, talán Rebecca arca villan fel, meztelen lábakkal állva a dagasztótéknő előtt, és az első látvány, ami a szemébe ötlük, egy törött üveges szekrény, a tetején poros uborkásüvegekkel.

Szédült, a szívét fogta, benyitott. Ijedt arccal bámultak reá. A szoba egészen más volt, mint ahogyan elképzelte. Az üveges szekrény helyét egy festetlen ágy foglalta el, az összegyűrt párnák között egy kiszáradt asszony, mellette a széken orvosságosüvegek. Az asztalnál, a szoba közepén pedig különböző korú férfiak, vas-kos, gyertyával lecsepegtetett szent könyvek fölé hajolva. A falon primitív üvegfestmény: oroszánok között a frigyláda, és a héberbetűs cifra írás sorjában. Ahol Rebecca ruhásládája állott, ott egy töredezett búbos kemence, tetején ütött-kopott hétégű gyertyatartó. Egy idegen faj atmoszférája lebegett minden tárgy felett, különös hangsúlyt adva azoknak az embereknek, akik itt félreismerhetetlenül összetartoztak. Ira Aldridge azonban szelíden mosolygott magában: mi azért értjük egymást.

– Bocsánatot kérek – mondotta németül –, de hirtelen rosszul lettem. Engedjék meg, hogy kipihenjem magamat.

Hellyel kínálták, és egy pohár vizet adtak neki. Nem kérdezősködtek, ő sem kérdezősködött. A szobában ülők egy darabig nyugtalanul várták, hogy mi lesz. Ira Aldridge azonban nem mozdult, csak intett a kezével, hogy rosszul van.

– Talán el kellene menni orvosért? – szólalt meg az asszony az ágyból.

A szakállas öreg azonban tanácstalanul hallgatott. Bealkonyodott, itt a szombat este. Most jó zsidónak odahaza a helye, nem veheti a nyakába a várost, hogy orvost hozzon.

– Köszönöm, ne fáradjanak! Egy kicsit pihenek, és továbbállok. Kérem, folytassák, mintha itt sem volnék.

Meggyújtották a gyertyákat, odavitték az asszonyhoz, aki kezével áldó mozdulatokat tett az imbolygó lángocskák felett, behunyta szemét, és halk szavakat mormogott. Azután felcsengett az asztalnál: Löho daidi likrász káló...

Ira megtörölte a homlokát. Figyelte a szakállas vén embert, és úgy tetszett, hogy soha meg nem unja az énekét. Volt ott egy másik, kis vörös szakállas, hűdéses arccal, ennek szája úgy mozgott, mint egy hernyó.

– Haza, haza kellene menni – motyogta magában, és már nagyon távolról látta ezt az egész gyülekezetet. Haza, mint egy kódís nigger, akármilyen történik is...

Újabb szédülés fogta el, szeme előtt fekete karikák táncoltak. A lelke otthon járt. Nem bánta, ha meg is égetik, és látta magát egy fekete máglyán, ajkain a zsoltárral, jóformán meztelenül, és még kis vászon nadrágját is megoldja, hogy meztelenebbül álljon az Úr előtt.

Egy szoprán hang csendült meg mellette: Jöjj kedvesem a menyasszony elébe, várjuk együtt a szombatot...

Úgy tetszett neki, hogy vér ömlik két szájaszélén, mint két kiszabadult kígyó.

Mosolygott. Milyen érdekes, hogy azok között éltem, de ezek között halok meg.

Tudta, hogy meghal. Menthetetlenül. Pillanatról pillanatra, úgyszólván mimikai leleményességgel. Először a füle halt meg. De képzeletének úgy tetszett, hogy e pillanatban minden tornyon megszólalnak egyszerre a harangok. Szemével még látta a fage-rendáról lecsüngő petróleumlámpát. Azután a szeme is meghalt.

Meghalt végérvényesen.

Lodzban temették el.

A világ legnagyobb Shakespeare színésze volt, de az Encyclopaedia Britannica egy szóval sem emlékezik meg róla.